

JOHN BULL ÉS TÁRSAI

ÍRTA

DR RADÓ SAMUEL

BUDAPEST
AZ ATHENREUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RT KIADÁSA
1916

8194. — Budapest, az Athenaeum R.-t. könyvnyomdája.

VÉSZI JÓZSEFNEK.

Kedves barátom!

Amikor ezeket a Pester Lloydban megjelent cikkeket az Athenaeum jóvoltából magyar köntösben átadom a nyilvánosságnak, engedd meg, hogy örök hálám jeléül e gyűjteményt neked ajánljam. Te vagy e cikkeknek szellemi keresztapja. Buzdításod és inspirációd nélkül sohasem láttak volna napvilágot.

A politikai író gyakran nehéz helyzetbe jut. Vagy le kell mondania egyéni véleményéről, vagy megkockáztatja a közönség neheztelését. Lehetetlen új felfogással utat törni, megrögzött előítéletekkel szembeszállni anélkül, hogy az író némelykor hatalmas áramlatokkal ellentétbe ne jusson. Mindezeket a nehézségeket, melyeket a háború által felkorbácsolt érzelmek, valamint egyéb tekintetek is súlyosbítottak, jóakaratom, megértésem az én javámra megoldotta.

Fogadd ismételten hálás köszönetemet. Büszke és boldog vagyok, hogy fényes nevedet e könyvecske élén kiírhatom. Ezeket az írásokat neked ajánlom azzal a legbensőbb érzéssel, hogy barátságod küzdelmes ifjúságunk legszebb emléke és életünk legnagyobb kincse marad mindenkor. Igaz híved

Radó Sámuel

JOHN BULL ÉS TÁRSAI.

Az orosz-török háború előestéjén Salisbury marquis megjelent Berlinben és ezzel a kérdéssel fordult Bismarck herceghez: »Mit szándékozik ön tenni, ha az oroszok megszállják Konstantinápolyt?« A kancellár azt válaszolta, hogy II. Sándor cár a szavával kezeskedett azért, hogy Konstantinápolyt nem fogja birtokába venni. Az angol miniszter talán nem látta illendőnek, hogy vitát támasszon a cári becsületszó megbízhatóságáról. Salisbury hallgatott, de a válasz észrevehetően nem elégítette ki. Az angol kormány azonban mindent elkövetett Bécsben, hogy a monarchiával kötendő szövetség útján megvalósítsa a török főváros biztosítását. Csak-hogy Andrassy tartózkodó maradt. Attól félt, hogy az angolok a szövetkezés dolgában folytatólagos tárgyalásokat arra fogják fölhasználni, hogy külön előnyök alapján megegyezésre jussanak Pétervárral. Így tehát a monarchia és Anglia között csak jóval később, közvetlenül a berlini kongresszus előtt jött létre megállapodás,

Amint ez az epizód és még sok egyéb közismert tény is bizonyítja, az angol politika mindenképen azon volt, hogy a Boszporus melletti fővárost megvédje az orosz polipus csápjai ellen. A tizenkilencedik század kezdete óta az angol politikának ez a szállóige volt a vezérmotívuma: Indiát Konstantinápoly kapui előtt kell megvédeni. Roppant nagy volt tehát az álmélkodás, amikor a világháború folyamán szakítottak ezzel a hagyománnyal és az angol-francia flotta megjelent a Dardanellák előtt, hogy meghódítsa Konstantinápolyt és az oroszoknak adja át a várost. A kaland megghiúsult, de az angol politikának ez a fordulata bizonyára a legkülönösebb tények egyike, amely nagyon tisztán példázza valamennyi nemzetközi viszonylatnak a világháború okozta fölforgatását. Ebből a fordulatból indul ki egy fiatal, sokatígérően tehetséges írónak, dr. Feleky Gézának tartalmas munkája, amelynek címe: »India és a világháború.« Az angol fölfogásban észlelhető forradalmi jellegű pálfordulást így magyarázza meg a szerző: India védelmére, amely mindenek fölött érdekli az angolokékat, Konstantinápoly birtoklása már régóta nem oly fontos, mint amilyen Palmerston és Beaconsfield korában volt. Oroszországnak a középázsiai határ mentén húzódó stratégiai vasútvonalai, amelyek Moszkvától Kiváig terjednek, már annyira kiépül-

tek, hogy amikor Indiának az angolok által való megvédéséről van szó, Konstantinápoly mint stratégiai támaszpont már nem nyom a latban. A londoni kabinet, tehát az Aranyszarv melletti várost annál is inkább átengedhette a moszkovita ősi ellenségnek, minthogy az azzal kapcsolatos balkáni uralom annyi sok bajjal és nehézséggel terhelné meg a drága szövetségest, hogy az a legközelebbi évtizedek sorári aligha gondolhatna arra, hogy indiai ügyekkel is foglalkozzék.

Ez az okoskodás, bár nagy éleselméjűséggel valószínűsíti a szerző és noha az angolok is terjesztik, rendkívül hasonlít valami kényszerű vigasztalódáshoz. Igaz ugyan, hogy Konstantinápoly többé nem védőbástyája Indiának, sőt katonai szempontból sohasem volt az. Mindamelllett a török főváros, főképen oly nagyralátó hatalomnak a kezében, amilyen Oroszország, uralkodó helyzetet biztosít az Egei-tengerben és a kisázsiai partvidéken. Anglia csak vérző szívvel mondott le Konstantinápolyról. A balkáni államok állandó ellentállására való utalás sem nyújt meggyőző magyarázatot. A hatalmas hódítás mellett Oroszország szívesen megbékélt volna ezzel a hátránnyal. Az említett okoskodás nem állja meg helyét. Mintha azt mondanók, hogy valamely szegény ördögöt olyképen akarnak tönkretenni, hogy egy milliót ajándékoznak

neki, mert erre libapástétommal és ráksalátával fogja megrontani egészségét és köszvényessé betegíti tagjait. A világ mindenestre jobban járt, hogy kudarcot vallott Angliának az a terve, hogy Konstantinápolyt kiszolgáltatja az oroszoknak. Anglia csak legkeservesebb kényszerhelyzetében szánta rá magát erre az áldozatra. Egyebet nem tehetett, mert Oroszország azzal fenyegetőzött, hogy kilép az entente-ból.

Épen ezen a ponton válik nyilvánvalóvá az angol politika rövidlátása és fonáksága a maga szomorú meztelenségében. Igaz, hogy akkori helyzetében Anglia másként nem cselekedhetett. De, hogy ilyfajta kényszerhelyzetbe jutott, az épen végzetes következése annak a neoimperialisztikus törekvésnek, amely el nem csitítható sóvárgással szárnyal a végtelenségbe, és meg nem látja azokat az akadályokat, amelyek vak szenvedélye elé merednek.

Az a kísérlet, hogy Konstantinápolyt fölál-
dozzák a cár izmusnak, csak egyetlenegy áldozat a megszámlálhatatlan áldozatok és engedmények közül, amelyeket Angliának még meg kell hoznia, hogy Németország ellen törő gyűlötségében kéjelegessen. Ha Anglia csak valamelyest engedett volna féktelen irigységéből és gögösségéből, akkor már gyakran akadt volna alkalom arra, hogy megegyezzen Németországgal. Ezt azonban nem akarta. Érzelmi politikát folyta-

tott, amely sutba dobta a tárgyilagosságot meg a körültekintést, és dühtől tajtékozva Németország elpusztítását tette meg programmjává. De az irtó háború mérhetetlen áldozatokat követel. Nagyhatalmat nem lehet elpusztítani — ezt még csak meg sem lehet kísérelni — anélkül hogy maga a pusztító is romlásba ne döntse magát. Az esztelen harc már eddig is roppant nagy áldozatokat rótt Angliára, a világbirodalom alapjai megrendültek. Ahová tekintünk, mindenütt borzasztó bomlást lát szemünk. Az angol világbirodalom fundamentumában nem szilárd, hanem csak lazán összefüggő alkotás. Uralkodott, de az uralkodást voltaképen csak kereskedelem és szállítás révén való nyereszkeedés alkalmának tekintette. India és Egyiptom közvetlenül van alávetve a birodalomnak, de már Kanada, amely húszszor akkora, mint az anyaország, valamint Ausztrália és a dél-afrikai államok oly önállóak, hogy Angliának sem katonai, sem pénzügyi erő szempontjából nem jelentenek gyarapodást. Ezek a területek egy fillérrel sem adóznak a flottának vagy a szárazföldi hadseregnek és a büszke birodalomnak, mint Chamberlain keserűen mondotta: »tányéroznia kell az egyes gyarmatoknak«. Amit ebben a háborúban adtak, egnéhány milliónyi könyöradomány, amely nem több, mint egyetlen csöpp a tengerben, továbbá

150—200.000 emberből álló újoncjutalék, amelyet a felpénz és a verbunkos mozgósított.

Az imperiumnak ez a ki nem elégítő állapota keltette Chamberlainben azt a gondolatot, hogy a csupán rokonszenvtől és jóakarattól összetartott világbirodalmat közös pénzügyi és katonai erőn sarkalló birodalmi szövetséggé alakítsa át. Valamennyi gyarmatállam miniszterelnökeinek tanácskozásai azonban megghiúsultak. Kanada és Ausztrália hozzá akart ugyan járulni a birodalmi védelem költségeihez, de csak azzal a feltétellel, hogy jelentőséges beleszólás biztosíttassék nekik a külügyi politika vezetésébe. Akkortájt került forgalomba ez a szállóige: »A John Bull céget John Bull & Comp, társas céggé kellene átalakítani«. Ezt a kívánságot azonban határozottan visszautasították.

Már régóta fölhangzott az az óvatos intelem, hogy az imperialisztikus eszmétől ne várjanak túlsókat, se pénzügyileg, se vámpolitikailag, se katonai szempontból. John Morley látnoki erővel hirdette: »Sohasem fogjuk rábírhatni a kanadai farmereket és juhászokat, hogy hozzájáruljanak a mi világbirodalmi hóbortunk költségeihez.« És Cobden még régebben mondotta: »A mi birodalmunk a békés kereskedelmen épült; annak a katonai hatalomnak az eszméje, amely 6000 kilométernyi távolságban levő területet akar megvédeni, merő illúzió. Épen úgy

megpróbálhatná az amerikai Unió, hogy elhódítsa tőlünk Lancashiret, mint ahogy mi megkockáztathatnánk, hogy Kanadát megvédjük idegen támadások ellen.«

A háború borzasztó módon igazolta ezeket a megvetett eszméket. Ebben a rettenetes harcban, amely fölvetette a lét és a nemlét kérdését, egyedül áll az angol anyaország. Csakis a brit szigetnek 45 milliónyi lakosa harcol. A gyarmati birodalom 300 milliónyi alattvalója beéri azzal, hogy csupán sovány könyöradományokat és erőtlenségekben részben hasznavehetetlen újoncjutalékokat szolgáltat. A John Bull cég, csendes társaitól elhagyatva, egyedül áll a legnagyobb szorongattatás közepett. A világbirodalom most tárja fel nem-harcias valójának egész meztelenségét. A háború után még rosszabb lesz a helyzet és az imperialisztikus kérdés, amelyet sosem lett volna szabad európai háború veszedelmének kitenni, minden végzetes következtetéseivel együtt le fog lepleződni. Anglia kínos dilemma elé került: hadiköltségeinek súlyos milliárdjait csakis az anyaország polgárainak vállára rakja-e, vagy pedig ezekben a terhekben bőségesen részesítse a világbirodalom hűséges tartományait is? A gyarmatok megadóztatásáról való lemondás egyet jelentene annak a bevallásával, hogy a világbirodalom a birodalmi védelem céljainak szempontjából voltaképpen csak a

papiroson van meg, hogy semmit sem ér és nem érdemes arra, hogy fenntartsák.

Ami pedig a második esetet illeti, annak az eshetőségei is kevés jóval biztatnak. Már a puszta föltevése is vakmerő és politikailag nem igazolható. Ugyan mi módon lehetne a montreali vagy sydneyi lakost megadóztatni avégből, hogy ő is viselje a gallipolii csúfos visszavonulásnak és a szalonikii kalandnak a költségeit? Ez a gondolat képtelenség és sohasem valósítható meg. Ezzel pedig egyáltalában elmarasztaló ítéletet mondtunk az angol világbirodalom eszméjéiő. Ennek a birodalomnak megrendültek az alappillérei. Legveleje a béke volt és a legelső háborús összeütközés, amely nem a zuluk és egy csomó búr ellen irányult, már bomlással és pusztulással fenyegeti. Ma már csak árnyék a világbirodalom, hívságos utópia és Angliának az utolsó vércsöppig kell küzdenie, hogy az impérium romjain legalábbis európai helyzetét megmenthesse. (1916 február.)

IMPERIALIZMUS.

Dzsingisz khán izzó imperialista volt. Nagyrovágyásának az egész világ se volt sok. Perzsiát és Kínát is meg akarta hódítani. Úgy vélekedett, hogy a tatár nép csak olyképen teljesítheti törté-

neti hivatását, ha visszaszerzi őseinek tűzhelyét. Nem hangzanak-e ezek a szavak egészen úgy, mint valami modern imperialisztikus hitvallás? Öt millió ember áldozatul esett ennek az imperialisztikus eszmének, egész Közép-Ázsia romhalmazzá vált, a nagy hódító meghalt, vele együtt pedig birodalma is megsemmisült és eltűnt.

Seeley, a derék cambridgei tanár, aki a »Greater Britain« jelszavát kitalálta és akit az angol imperializmus atyjaként ünnepelnék, bizonyára álmélnokodnék, ha bebizonyítanák neki, hogy lelki rokonságot tart a vérengző tatár khánnal. Pedig a modern imperializmus elmélete, ha lehántjuk róla a mindenfajta tudományos cafrangot, miben sem különbözik a megvetett barbárnak durva hódító vágjától. Hogy mérhetetlen területek birtokában még újabb tartományok tömegét kell megszerezni, hogy a föld kerekéségén szabadon ne éljen ember vagy néptörzs, hanem mindenkit az imperializmus akarata béklyózzon meg, — a fáraóknak és Szalmanaszárnak ez a régi kormányzati elve a legmodernebb politikának is evangéliuma lett. Az imperializmus leginkább a régi tatár birodalom területén, a szentséges Oroszországban van otthon. Ott van a hazája, ott tombolhatja ki minden szenvedélyét, anélkül hogy útját állnak. De azért senki se merje mondani,

hogy a muzsik nem az ő hétköznapi nyomorúságán sóhajtozik, hanem izzó vágya csak az, hogy az Aja-Szófia ormán felragyogjon a kereszt. Az ilyen tettetés feldühíti az embert. Hiszen lehet az imperializmus valamennyi fantazmagóriája után loholni, de azért ne merjenek a jámbor népre mint koronatanúra hivatkozni és azt füllenteni, hogy a cári politika csak alulról való nyomásnak enged, amikor Szerbia miatt világháborút támaszt, vagy a Dardanellák birtoklásáért vágóhídra viszi hadseregeit. Semmi sem múlhatatlan szükségesség, még Konstantinápoly birtoklása sem, abban a birodalomban, ahol oly bűnösen nem törődnek a nép legsürgősebb és legnagyobb szükségletei ve. A politika pedig a maga igazolására nem hivatkozhatik a nép titkos kívánságaira ott, ahol az emberiességnek még a csöndes sóhajait is börtönnel és akasztófával büntetik. Bizony, az orosz népnek legparányibb része sincsen a cári imperializmusban.

Angliában azonban a közvélemény, ha olykor szájkosarat kényszerítenek is rája, voltaképpen kedve szerint ordítozhat. Hogyan juthatott tehát az angol nép az imperializmusnak veszedelmes hálójába. A hatvanas években, főképen a krími háború után, az a fölfogás uralkodott, hogy a gyarmatok magukban véve terhesek Angliának és az anyaországnak csak a tengerentúli

kereskedelemből lehet haszna. Tévedés volt, hogy Indiát Konstantinápoly kapui előtt akarták megvédeni. Ha India el is veszne, ezt hirdette Bright és Cobden, az époly kevésbé akasztaná meg az angol kereskedelem föllendülését, amely kevésbé csökkentette e kereskedelemnek nagyszerű fejlődését az amerikai gyarmatoknak az elvesztése. Úgy látszik, hogy sok tekintetben helyes volt ez a fölfogás, amelyet igazol az is, hogy a gyarmatokban szűkölködő Németország az angol tartományokban és Dél Amerikában, ahol pedig talpalatnyi földje sincs, kereskedelmi előnyomulásával kihívta Albion kereskedelmének irigységét.

Az egész modern imperialisztikus elmélet féligazságoknak és nyilvánvalóan téves gazdasági okoskodásoknak a keveréke. Egy angol folyóirat ezt írta a minap: »Minden egyes megölt német megcsökkenti a mi kellemetlen konkurenseinknek számát.« Nem tekintve ennek a mondásnak az emberi érzést fölháborító voltát, a benne rejlő számítás hibás és együgyű. Az a kalmár, aki azt hiszi, hogy több sajtot és kávé adhat el, ha valamennyi más kalmár bezárja boltját vagy elpusztul, rövidlátó tökfilkó, akinek csakhamar be kell látnia, hogy a konkurenseknek a kipusztulása egyúttal a vevőké is és hogy a kényelmetlen versenytárs egyben jövedelmet hajtó fogyasztó is, aki hozzá-

járul a forgalom élénkítéséhez. Az ilyfajta népszerű ostobaság, amelyet ijesztő buzgósággal vernek bele a nem gondolkodó tömegbe, igazi alapja az imperialisztikus programnak, amelynek hirdetői minden más népet le akarnak gyűrni és ártalmatlanná szeretnének tenni. A presztizs-éhség, a megváltatlan faj rokonokkal való egyesülés vágya, a kizárólagos tengeri hatalom monopóliuma és a modern imperializmusnak sok más sötét hajtóereje, ha tüzetesen megvizsgáljuk őket, valamennyien üres hangulatcsinálás termékének bizonyulnak, amelyek aggasztó kalandorságnak bélyegét sütik rá az állam politikájára.

A tudomány, fájdalom, nagyon elhanyagolta azt a kötelességét, hogy alaposan szemük közé nézzen ezeknek a fantazmagóriáknak. Egész sereg előkelő tudós csúful rászédette magát és most főszerepet játszik az imperializmus táborában. Mindenfelől azt hirdetik, hogy az imperializmus a néplélek elemi ösztöne, normális funkció, amely az államszervezet egészséges voltáról tanúskodik. Példátlan eltévelyedés következtében Őrületségig fokozták az imperializmus, nacionalizmus és irredentizmusnak beteges lelkiállapotát. Az orvos, akinek be kellett volna hegesztenie a sebet, megfertőztette és elgennyesztette. A szeretet papjai a gyűlölködést és az ellenségeskedést hirdették a népeknek.

Ahelyett hogy arra tanították volna a nemzeteket, hogy csakis a kölcsönös tisztelet válhatik a javukra, a vak tömegekben az önkívületig felkorbácsolták a gőgnek és a fennhéjzásnak eredendő ösztönét.

A politikailag gondolkodó ember az első pillanatban már világosan látja, hogy az imperializmusnak milyen kevés a tárgyi értéke és a gyakorlati jelentőségű tartalma. Csakhogy ezt be nem látja a hiú öntetszelgésbe belemerült tömeg, amely valójában sem a világot, sem a többi népet nem ismeri, épen azért tehát könnyen beleesik abba a tévhitbe, hogy minden más nemzetet hódolásra kényszeríthet. Izgatottságának lázas hangulatában meg van győződve róla, hogy az imperializmus szerint ügyéért viselt háború az egyetlen derék és igazságos háború, a legigazságosabb valamennyi közül.

Ma már nem tudjuk beleélni magunkat azoknak az embereknek a hangulatába, akik a kereszties hadjáratoké korában tengernyi vért ontottak a szent sír birtoklásáért és akik a vallásháborúk során az állam létét is kockára tették a hitetlenek megtérítéséért. Sajnáljuk azt a nemzedéket, amelynek politikájától kitellettek akkora dőreségek, pedig mi hűvös és kételkedő számológépek ugyanolyan fajta politikai dőreségeket követünk el az imperializmus céltalan és ártalmas hóbortjaiért. Mert

hiszen alapjában véve az egész imperializmusnak, akár orosz, angol vagy olasz gyártmány, a veleje nem egyéb, mint agyrémek kuszasága, megtetézve együgyű aspirációkkal, amelyeknek tengernyi vér árán megvásárolt beteljesedése szelvényben csalódást keltene és amelyeknek értelmes tartalma a nép jólétével és az állam érdekével még jóval kevésbé függ össze, mint akár Jeruzsálem visszahódítása vagy a hitetlenek megtérítése.

Csak a primitív ösztönöknek legmodernebb istenítése vonja maga után az államművészetben a tudattalannak a politikáját. Csak ez a politika teszi érthetővé a nemzetközi viszonylatokban észlelhető, siralmas, fanyar és éktelen konfúziót. Mert Grey, Saszonov és Salandra korántsem, oly nagyszerű politikai számológépművészek, fagyos reálpolitikusok és a skepticismusnak oly virtuózai, amilyeneknek általában látják őket. Sokkal inkább megcsalt csalóknak tetszenek, akik áldozatul estek azoknak az áramlatoknak, amelyeket nem tudtak áttekinteni és megítélni.' Mint minden közepes agy, ők is úgy vélték, hogy az a politika a legjobb, amelyet megtapsol a tömeg és amelyért az imperializmus jelszavaitól megittasodott egész nemzet egyképen viseli a felelősséget.

Pedig éppen ez a program, melyet a politika legfrissebb divatjaként dicsérnek, legjobban

ellenkezik a modern kultúrának minden alapgon-
dolatával. Mihelyt megszületett, már elavult,
férges és meghaladott volt. A modern állam-
művészet ugyanis arra törekszik, hogy fokozza
az egyén teljesítő képességét és gazdasági érték-
két. Az állam nem a meghódított területekben,
hanem az alattvalók intenzív kultúrájában ke-
resi erőforrásait. A modern világban Dzsingisz
khán »renovált« programjával nem lehet tartós
sikereket kivívni, még akkor sem, ha minden-
féle költői és bölcséleti sallanggal cifrázzák fel.
Joggal utaltak arra, hogy Olaszország évenként
50.000 embert veszít el kivándorlás következté-
ben. A kormánynak tehát csak azt kellene ten-
nie, hogy a gazdasági élet fejlesztésével csök-
kentse a kivándorlást. Az ilyen jóléti politika
tízszer annyi embert tarthatna meg az államnak,
mint ahányat a vérengző imperializmus a
megváltatlan tartományok után való törekvésé-
vel meg tudna szerezni.

Az imperializmusnak itt kifejtett jellege na-
gyon is könnyen érthetővé teszi az entente-állam-
ok hatalmasainak magaviseletét. Minden csa-
pás, minden véres vereség után rettentő kiabálás
hallatszik, amely mintha millió statisztának
a torkából törne ki: »Sebaj, mégis győznünk
kell! Berlinben kell diktálnunk a békét! Az
igazi háború csak jövő tavasszal kezdődik.«
Parisban, Rómában és Londonban ez hallatszik

a szószékekről és a lapokból. Mintha utánozni akarnák a római szenátorokat, akik a Cannae-nál legyőzött hadvezérnek a véres veresége után szerencsét kívántak ahhoz, hogy nem esett kétségbe a haza jövőjén. Ez azonban csak torzképe az antik állhatatosságnak. Az entente-államok kormányhivatalaiban megnyilvánuló ádáz macacsságnak mások az okai. A megvert imperialistának nincs bátorsága ahhoz, hogy bevallja magának az igazságot és hogy megkegyelmezzon hazájának, amelyet oly mondhatatlan bajba döntött az ő oktalansága. Tovább harcol, mert kétségbeesetten törekszik arra, hogy elhalássza a végítélet napját. Ez az oka annak, hogy egy hisztériás kórus hősi fogadalmakkal és heroikus pózokkal kísér minden vereséget. »Győznünk kell!« — ezt addig kiáltják, míg bele nem rekednek. Természetesen az a férfiú, aki útrakelt, hogy megalapítsa az imperializmust és tönkretegyjen mindenkit, csak rendkívül nehezen ismerheti el, hogy kudarcot vallott mindaz a reménye, amellyel elkábította és megittasította a lelkeket. Ezért kell aztán Winston Churchillnek és Poincarénak az antik hősiesség karrikatúráját mímelnie. Az az állam, amely jogának védelme köbben hősiesen elbukott, mindenki előtt nyíltan kijelentheti, hogy megverték és hogy békét kér. A legyőzött imperialista azonban nem képes az ilyen őszinte vallomásra, mert

vereségén kívül meg kellene gyónnia azt a mérhetetlen bűnt is, amely gonosz lelkét terheli. Csakhogy sokáig nem lehet már elpalástolni azt a végzetes vétket, amelynek a négyesszövetség kalandos politikája volt a szülője, és az entente bukása egyben a kárhozatos imperializmusnak a pusztulását is fogja jelenteni.

(1915 július.)

JINGOIZMUS.

A bibliai próféták szent haragjától lángolva kiáltotta Ernest Renan az 1871-iki háború után honfitársai felé: »Akármit mondotok, beszéltek is, nem III. Napóleon okozta a háborút, legalább is nem egyedül ő okozta. Valamennyiünknek bűnbánóan kell vernünk mellünket, mindannyian bűntársak vagyunk! Közéletünknek minden szerve, a törvényhozó testület, a sajtó, az ellenzék összeesküdött a béke ellen, szüntelenül megtorlást követeltek Sadova miatt, gúnyal és szidalommal illették a császárt, mert pórul járt Bismarckkal szemben. Végül az agyonhajszolt szegény Napóleon nem tehetett egyebet, mint hogy vagy a dinasztia bukását vagy pedig a háborút válassza. Ez az igazság! Egyszer pedig ki kell mondani, hogy a jövőben sem feledkezzünk meg róla; a közvélemény is

felelősséggel tartozik, a demokrácia és a fórum vezetői sem mentesek a legnagyobb tévedésektől és balfogásoktól.« Erre a nagy igazságra, amelyet Renan oly nyomatékosan hangoztatott, kell mostanság emlékeztetnünk, amikor még javában folyik, főképen az angoloknál, a vita arról, hogy ki felelős a világháború minden szörnyűségéért. Bátran mondhatjuk, hogy Anglia háborúja nemzeti háború. A nemzet nagy többsége akarta ezt a háborút. Bonnar Law, az ellenzék vezére, tudvalevően még a döntés előtt biztosította a kormányt szükség esetére az egész ellenzéknek legodaadóbb támogatásáról. A politikai felelősség java részét bizonyára a kormány tagjaira, Asquithre, Greyre és mindenestre Winston Churchillre is kell ráhárítanunk. De szíve legmélyén, bár sokszor vissza kellett fojtania ezt az érzését, szinte valamennyi angol állampolgár jóformán epedve sóvárogta a Németország elleni irtóháborút. Ha a közvéleményt az elhatározó döntések egyik nagy motorának tekintjük, akkor elsősorban a sajtó szuggesztív hatásáról kell megelékeznünk. Eszünk ágában sincs, hogy netalán kartársi elfogultságból letagadjuk az angliai úgynevezett sárga sajtónak súlyos vétkeit. De úgyszólván a fölszínen maradnánk, ha föl nem fednök a hírlapokban megnyilvánuló irányzatoknak legrejtettebb rugóit is. Mert elvégre örök igazság, hogy az újság

csak olyasmit ír, amitől azt reméli, hogy megnyeri vele olvasóinak tetszését. Az újság légsúlymérő, amely jelzi a lelkekben dúló vihart, de maga nem okoz fergeteget. A nemzeti gőgnek az úgynevezett jingoizmusban megnyilvánuló lázas önkívülete annak a hagyománynak a terméke, amely Angliának páratlan és példátlan sikereiből táplálkozott. Napóleonon a'atott győzelme óta az angol nemzet diadalról diadalba haladt. Oroszországnak a krími háborúban történt megalázása, Beaconsfieldnek a berlini kongresszuson aratott sikere, Egyiptomnak birtokba kerítése, Dél-Afrika meghódítása, a fekete földrész megmérhetetlen területeinek annexiója, mindezek a szívóssággal, csellel, erőszakkal és szerencsével kivívott győzelmek úgy megduzzasztották az angol önérzetet, hogy a jingoizmusnak nevezett exaltációvá fajult. Így aztán igazán bajos dolog, hogy angol újság igazságosságot követeljen az előretörő német versenytárs ~al szemben, vagy hogy a megváltozott viszonyokba való szerény beletörődést prédikálja. A mérséklésre való intelmeket kikacagták és kishitű gyöngeségnek bélyegezték. Nem hallgattak arra a bölcs szózatra, mely azt hirdette, hogy a kereskedelmi versenyben bombával és ágyúval nem lehet kierőszakolni a döntést. Egész Anglia megmámorosodott azokon a melodramákon és mozidarabokon, amelyekben Anglia

egy jövendő német orvtámadás zsákmányaként szerepelt és amelyekben az angol ember családi otthonát úgy mutatták be, amint a hunnok elpusztítják és kifosztják. A műveltségnek és felvilágosodottságnak valamennyi eszköze csak arra való volt, hogy vad forrongást támaszson a lelkekben. A nép hangulata többé nem tűrt ellentmondást. »Háború!« — ez volt a jelszó. Demos ő felsége nem látott más kibúvót, mint a háborút. Aki ellentállott, gyanúba keveredett és álhazafinak szidták, akinek szívét nem dobantja meg hazájának dicsősége és nagysága. Valamennyi kabarének és dalcsarnoknak Winston Churchill volt a hőse. Amikor a kormány három kiváló tagja lemondott, mert nem helyeselte a háborút, nagyon rossz néven vették tőlük ilyforma gondolkodásukat, bár állásukat is föláldozták érte és senkitől egyetlen elismerő szó sem jutott nekik elvhűségükért.

Bismarck 1866-ban a béketárgyalások során a nikolsburgi kastélyból ezt írta feleségének: »Pompás békét fogunk kötni, föltéve, hogy nem hisszük, hogy csak magunk vagyunk a világon.« Nagy államférfi így beszél. Fájdalom, nem mindenkor a nagy emberek uralkodnak a nép lelken és Anglia kormányzói közül a tucatembereket épen az jellemzi, hogy azt a belső erőt, amelynek híjjával vannak, úgy akarják pótolni, hogy vakon belevetik magukat a jingoizmusnak

népszerű áramlataiba. Persze ennek a végzetes irányzatnak uralmára nemcsak Angliában akadunk, mindenfajta álruhában megtaláljuk mindazokban az országokban, amelyekben nemzeti szégyennek vallják az idegen nemzetekkel szemben gyakorolt igazságot és ahol az úgynevezett »szent önzés«-ben jogcímet vélnek találni minden alatomosságra és perfídiára. Ezek a főhazafiak mint jingok, imperialisták, nacionalisták szüntelenül tépdésik a nemzetközi érintkezés idegszáleit. Aki meg akarja értetni velők, hogy a becsületesség, a mérséklet, az idegen életföltételek türelmes megbecsülése már nagyon gyakran egyúttal a legokosabb politika is volt, erkölcsi szempontból pedig mindenestre felsőbbrendű, — arra többnyire keményen ráripakodnak és értésére adják, hogy nem igazi hazafi az, aki nem tartja magát jogosítottnak arra, hogy hona érdekében megrabolja, szívtelenül kiéheztesse, elpusztítsa a hazájával versenyző államot. Angliában és több más államban is ilyen miazmák fertőztetik meg a közvéleményt és voltaképen csodálatos, hogy az egymáson túllícitáló vadhazafiak már régebben föl nem idézték a világháborút. Az oktalan és féktelen nacionalizmus, amely már a legnagyobb béke idejében is ádáz buzgósággal uszította egymás ellen a hatalmakat, egészen olybá tűnt, mint amikor ellenkező irányból egymásnak rohantatnak két gyorsvonatot.

Másodpercnyi pontossággal meg lehetett jósolni, hogy mikor kell bekövetkeznie a végzetes összeütközésnek. Rávall erre az elvadult, szinte kultúraellenes, a művelődés legdrágább javait mindenesetre komolyan veszélyeztető irányra, hogy legtöbbre becsült jelmondata: »Right or wrong, it is my country«. (»Akár igaza van, akár nincs, az én hazámmal tartok.«) Ez az elv bizonyára derék és tiszteletreméltó, csak hogy az éremnek borzasztó a visszája. A bölcs és előrelátó hazafi is belekerül a tömeg őrjöngésének a sodrába és sem szabadságában, sem hatalmában nem áll, hogy óva intse hazáját a lelkiismeretlen önzés, a bűnös és meddő féltékenység politikájának következéseitől.

Bárhon is ilyen hangulatok uralkodnak a közvéleményen, ott a nemzeti önrendelkező jognak, a népszuverenitásnak zsákutcába kell jutnia. Anglia a világ legszabadabb országa. Az alkotmányosság szervei akadálytalanul működnek és a nép akarata szinte korlátlanul irányítja a nemzet sorsát. Kabinetháború Angliában el nem képzelhető, de az a szuverenitás is, amely a parlamentben ölt testet, mindenfajta gonosz sugallatnak van kitéve és a jingoizmus téveszméi föllázíthatják, rossz útra vihetik, bűnös nemzeti háborúba sodorhatják. De bárha a nemzet akaratából támadt háború még sokkal iszonyúbb, mint a kabinetháború, a kettő között mégis

nagy a különbség. Szabad nemzet tévedhet, gonosz szenvedélyeknek hatalmába kerülhet, hibázhat, mert hiszen földi teremtmény nem lehet hibátlan. Ámde a megpróbáltatások ideje után üt az önismeret és a magábatérés órája is és a léleknek elháríthatatlanul rá kell térnie a vezeklés útjára. A mostani háború egyre kínosabbá váló helyzetbe sodorja Angliát. Kemény tanításai nyomot fognak hagyni a közvéleményen. Elkövetkezik még az az idő, amikor Anglia föleszmél és a háború kemény megpróbáltatásai nyomán fogékonnyá válik annak a belátására, hogy a versengő nemzetek szolidaritása az emberiség legértékesebb java, amelynek megsértése nem csupán a kultúra ellen való büntett, hanem egyúttal silány, szinte vigasztalanul rossz üzlet is.

Amit a jingoizmus vétett, azért a Citynek kell megvezekelnie. A büszke angol flotta aligha fogja még valaha lemosni magáról azt a szégyent, hogy most hamis lobogóval kell hajóznia és hogy véget ér az Óceánon való uralma mindenütt, ahol a német tengeralattjárók fölbukkannak a hullámokból.

(1915 február.)

OLD ENGLAND.

Vájjon mennyit ér ez az ember? — Angliában ezt szokták kérdezni, ha meg akarják tudni, mekkora vagyona van valamely embernek, s mennyire hitelképes.

Az angol véderőjavaslatra alkalmazva, ez a kérdés így szól: Mennyit ér a javaslat? Mennyire bírja elhúzni a háborút? Milyen befolyással lesz a brit hadsereg teljesítőképességére? A katonák elfogulatlanul mondtak meg lehetőségen lekicsinylő véleményt róla. Az általános véddkötelezettséget nem lehet rögtönözni. Az állam nagybölcsen nyitva tartotta a toborzóhivatalokat. Nyilvánvaló, hogy maga sem bízik a dologban. Számít ugyan 600.000 emberre, akiket a törvényjavaslatnak várható eredményeként tüntet föl. De még ha ezek a vérmes eredmények be is teljesülnek, ki hiheti, hogy a háborúban valamelyes új fordulat áll be majd, ha ezt az új legénységet be is osztják a teljesen megbomlott, tiszthiányban szenvedő keretekbe?

De nem is rendeltek el soha még ilyen hangulatban általános hadkötelezettséget! Micsoda égető lelkesedés tombolt egykor a magyar képviselőházban, midőn Kossuth gyűjtő hangja így kiáltott: »A haza veszélyben van! Minden harcképes férfit fegyverbe kell szólítani!« Lán-

goló lelkesedéssel hozták meg a hazafias áldozatot. Az angol alsóházban bizony a legcsekélyebb lelkesedést sem lehetett észlelni. Asquith-ot nyilvánvalóan Parisból és Szentpétervárból kényszerítették a dologra. Kénytelen-kelletlen engedett és kénytelen-kelletlen fogadták el a javaslatot. Az ellene szavazó tekintélyes kisebbség 105 képviselőből állott. Elhamarkodott következtetéseket azonban nem szabad levonni ebből a tényből. Az egyetlen logikus következtetés az lett volna, hogy aki a Bili ellen szavaz, az a békére szavaz. Erre azonban nem gondoltak, pedig voltaképpen csak az lett volna a helyes alternatíva, hogy a hazát fenyegető veszedelmet vagy az általános védőkötelezettség életbe léptetésével, vagy, ha ezt nem akarják, a békekötéssel kell elhárítani.

A mai Angliában azonban hol akad bátor férfi, aki emlegetni meri a békét? A legokosabbak is, a lordok házának öreg urai, akiknek már nem kell tartaniok karrierjük elrontásától, még ők is csak ravaszkodva mernek a háború ellen felszólalni, olyképpen védve hátukat, hogy mindenfajta lehetetlen feltételhez kötik a békét. Csak ilyen módon szabad békéről beszélni. Angliában úgy viselkednek, mint amikor beteg van a házban. Csak sugdolózva szabad a páciens állapotáról szólni, el kell titkolni az igazságot, hazudni pedig hazafias kötelesség.

Semmiféle hencegés el nem palástolhatja azt aényt, hogy a háború mostani szakában Anglia csak nagyon kedvezőtlen feltételek mellett köthet békét. Az az angol meghatalmazott államférfi, aki aláírja majd a szerződést, a Citybe nem vonulhat be diadalmasan ezzel a büszke jelzővel: »Peace with honour«.

De mindaz a súlyos dolog, ami benne lesz a békeszerződésben, aránylag csekélység az általános helyzetnek ahhoz a megrosszabbodásához képest, amely Anglia népét sújtja. A régi Anglia odavan! A *merry old England* elnevezés valami elfelejtett rege címének tetszik. Az általános hadkötelezettség Angliája, az az Anglia, amelynek Amerikában hat százalékos kölcsönt kell vállalnia, az többé nem a szabadságnak és a gazdagságnak hajdani ünnepelt hazája. Most megláttuk pénztárának a fenekét is. Valamikor megszámlálhatatlannak véltük a City pénzét. Talán a mi hibánk volt, hogy túlságosan nagyra becsültük Angliának pénzügyi erejét. De ezen a megbecsülésen alapult az angol világuralom. Anglia nyújtotta azt a rossz példát, hogy már a háború elején fölmentette polgárait külföldiekkel szemben a fizetés kötelezettsége alól. Hitelezők államától hallatlan és esztelen-dolog ez! Anglia fojtogatta a semleges államokat és rákényszerítette őket, hogy számot adjanak neki minden egyes font teáról, kávéról és

gyapotról. Addig nem lesz nyugalom Európában, amíg meg nem törik ezt a tengeri hatalmat, amely szörnyűbb, mint amilyen a berber államké volt Hajreddin alatt. Ahogy Anglia értelmezi a szabadságot, szolgaságot jelent és mindenknek Anglia kegyetlen hatalmi parancsa alatti meggörnyedését. Sokat a háború kegyetlenségének a rovására kell írunk, de kereskedő-államra nézve, amelynek egész léte a bizalmon és a hitelen alapul, szerencsétlenség, ha oly helyzetbe kerül, amelyből csak embertelenséggel tud kimenekedni. Az Anglia elleni gyűlölet a legsötétebb zugokból is ki fog bújni abban a pillanatban, amikor az angol uralom megcsorbulása nyilvánvalóvá lesz. Pedig a hatalmi viszonyok máris Angliának hátrányára változtak meg. Lehetséges, hogy a békekötés talp alattnyi földtől se fosztja majd meg Angliát, de azért ez az állam mégis elcsenevészedettnak, megfogyatkozottnak, lesüllyedettnek látszik. Valamikor szinte megrendült a föld, amikor az angol flotta horgonyt vetett a Besika-öbölben. Ennek a csodáló és tisztelő hódolatnak örökre vége! A Gallipoliból való csúfos menekülés oly fölt, amelyet nem lehet eltüntetni. A cár parancsára hadra kelő, majd a törökök elől megfutamodott angol ármádia annyira megcsökkentette Anglia becsületét és tekintélyét, hogy a veszteséget soha helyreütni nem lehet.

Ennek a szörnyű eseménynek a híre eljutott Ázsiának legtávolibb partvidékeire is. A tekintélyben megfogyatkozott, a rettenetes vér- és pénzveszteségtől meggyöngült Anglia vájjon hogyan akar parancsolóan szembeszállani Japán olthatatlan hatalmi vágyával? Ezt az erkölcsi kárt nem fogják megállapítani a békeszerződésben, pedig súlyosabb mindazoknál az akár legkegyetlenebb föltételeknél is, amelyeket a győzelmes ellenség diktálhat. Anglia Kelet-Ázsiában függésbe került Japán barátságától és jóindulatától. A Downingstreet-i urak pedig, akik, a kezükben kivont kard, annyiszor mentegettek minden erőszakot Anglia hatalmi érdekeivel, nagyon is jól tudják, hogy Kelet-Ázsiában, különösen Japán részéről, milyen értéke van a barátságnak és a szövetséges hűségnek. Milyen áldatlan ötlet volt is az, hogy Japán hűségében bízva megtámadják Németországot és háborúskodjanak vele a solingeni pengéknek meg a krefeldi kalikónak a konkurenciája miatt. Most megértjük, hogy Anglia miért ragaszkodik oly kétségbesetten konokul ahhoz a föltevéshez, hogy győznie kell és hogy fog is győzni. Amiatt aggódik legjobban, hogy veresége milyen hatással lesz majd a lesben álló Japánra? A szedilbar-i szökés hallatára egész Ázsia elámult. A japánok megkülönböztetett udvariassággal vették tudomásul Asquithnak gyönyörű

frázisát a történelemben példátlan visszavonulásról, de ami ez agyafűrt mongolok lelkének a legmélyén szunnyad, az csak borús sejtéseket kelthet Angliában. Amerre néznek, oly hanyatlásnak és megalázásnak a jelei mutatkoznak, melyeket semmiféle véderőtörvény, de még katonai sikerek sem tudnak jóvátenni.

Anglia azért vonult hadba, hogy megsemmítse Németországot, pedig csak az történt, hogy Amerikát és Japánt nyeregbe emelte, ezt politikailag, amazt pénzügyileg. Méltányos kompromisszumra kész, mértékletes versenytársa volt Németország, most pedig ez egy helyett olyan kettőre tett szert, akik bizony nem fognak habozni, amikor kihasználhatják a büszke angolnak zavarát, ínségét, vereségét. A durva egoizmus soha még ilyen csúful nem tévedett. Az altruizmus-, az igazságosság-, a szentimentalizmustól, mindazoktól a nemes eszméktől, amelyeket a merőben realista diplomataik szinte kötelességszerűen kerülnek, nem tellett volna nyomorultabb politika és rosszabb üzlet. Az angol miniszterek megkapták a fölmentést minden durvaságukért és erőszakosságukért, csakis azért, mert állítólag hazafiságból követték el őket, a nép javára. Ezek a gonosztettek azonban, amelyektől oly nagyszerű sikert vártak, mind balul ütöttek ki. Amiben a szkeptikusok rendszeren kételkedni szoktak, ezúttal az erkölcs

aratott diadalt, az irigység és féltékenység kultusza pedig rothadt gyümölcsöket termett. Milyen pompás, lojális versenytárs is Németország azokhoz a kíméletlen konkurrenszekhez képest, akik immár a yankeek és a kis japánok személyében kerültek a szorongatott Anglia mellé. Az angolok lelke kimondhatatlan aggodalommal van eltelve. Miután kötelességtudóan meghallgatták a miniszterek hengegését, visszavonulnak a négy fal közé, hogy szomorúan eltöprengjenek. Csak olvassuk el az angol kereskedelmi kamarák jelentéseit, amelyekből kesergés és fogak csikorgatása hallik ki. A szövőipart, így mondják a bradfordi urak, csak akkor lehet megmenteni, ha Németországnak és Ausztria-Magyarországnak termékeit szigorúan kizárják a *szövetségesek* területeiről. Mindenütt féltékenység és bátortalanság érzik. Olyan a hangulat, mint valami halottasházban. Ezeknek az úgynevezett iparbáróknak akart Grey kedvükben járni, amikor azt füllentette, hogy a háború el fogja pusztítani a német ipart és hogy levegőbe fogják röpíteni a németországi gyárakat. A szabad kereskedelem nemzete, amely iparának termékeivel e-l akarta látni az egész világot, rikácsolva kiabál, hogy legalább a belföldi piacot biztosítsa magának. A legtalálóbban Lloyd George fejezte ki ezt a hangulatot, amikor Glasgowban honfitársait föl akarta rázni

közönyükből. »Ez a háború nem olyan vihar, amely elmúlik, amikor aztán ismét kisüt a nap és mi a megszokott lépésben kényelmesen tovább ballagunk. Ez földrengés, kataklizma, amely elsülyeszt hegyeket, elpusztít egész generációt és új, erős nemzedéket tesz helyébe.«

Bizony, a háború új világot és új világnézetet teremtett. Anglia, a nemzeti dölyfösség- és önzésnek tipikus képviselője, még csak homályosan érzi, hogy nagy átalakulás történt. Hasonlatos az olyan emberhez, aki megrázó nagy veszteségek következtében ideglázba esett és betegségében nem jut tudatára annak, hogy mit veszített és mi lett belőle. A háború önkívületében nagyon elkábult Anglia és a küzdelem izgalmi közepett megfeledkezik sebeiről, amelyekből talán sohasem fog kigyógyulni. A céltalan véderőjavaslat is csak arra való, hogy elkábítsa és újabb kétségbeesett kísérletre bátorítsa az országot. Amit Anglia eddig elveszített, azért semmiféle hadiszerecse nem adhat kárpótlást. Legkeservesebb végzete az, hogy a békétől és feltételeitől jobban fél, mint a háború minden borzalmától, amelyek mögött még mindig meg-megcsillan valami csalfa reménysugár.

(1916 január.)

AZ OUTSIDER.

Módfelett kínos helyzetben lehet az angol alsóháznak az a tagja, aki önállóan mer gondolkodni a háborúról meg a békéről. Hiszen egyáltalában nem lehetetlen, hogy a parlamentben egész sereg olyan ember akad, aki így vélekedik: Angliának az lett volna jól felfogott érdeke; hogy bele se kezdjen a háborúba. Tagadhatatlan továbbá az is, hogy ez a háború nem csupán kudarcokkal és csalódásokkal járt, hanem, hogy előreláthatóan már nem is fordulhat jóra. A józan észnek annyira megfelel ez a fölfogás, hogy bizonyára nagyon sok angol politikus osztzik benne. Ez az ő véleményük, de nagyon is óvakodnak attól, hogy kifejezésre is juttassák. Mindenki észrevehette már, hogy az alsóházban a kormány politikáját csak bizonyos mellékes kérdésekkel kapcsolatban szokták bírálgatni, amilyenek például az élelmezés mizériái, a repülőgépek elleni óvintézkedések, vagy a cenzúra túlkapásai. Félénken kitérnek azonban az elől a főkérdés elől, vajjon nem kellene-e béketárgyalásokba bocsátkozni, mert különben ez a képtelen háború a képtelenség folytatása következtében a végtelenségig elhúzódik. Pedig a politikusok érzik, hogy az ily faj ta diplomatiázálással súlyosan vétének a parlamentarizmus

szelleme ellen. A parlament a meggyőzéseknek megszentelt menhelye. Innen ered a parlamentben elhangzó valamennyi nyilatkozatnak felelőtlensége és büntethetlensége. Ha a népnek a leglelke az alsóházban nem tud szóhoz jutni, akkor tehetetlenné lett és jórészt elvesztette komolyságát és jelentőségét.

Az őszinte és kertelés nélküli nyilatkozatok elé a pártviszonyok gördítik a legnagyobb nehézségeket. Az egyes képviselőknek csak annyiban szabad kinyilvánítaniok becsületes és őszinte meggyőződésüket, amennyiben ez pártjuk céljainak és taktikai irányának is megfelel. Ha eszébe jut valamely képviselőnek, hogy a pártprogramtól eltérően foglaljon állást, akkor ennek a nyilatkozatnak, bármilyen egyéni súlya volna is, a párt ellentmondása vagy visszautasítása lefokozza a jelentőségét. A parlamentben borzasztó sorsa van annak, aki a saját pártjától elhagyatva, mint egyedülálló outsider szerepel. Nem mindenkinek elég erősek az idegei, vagy elég az erkölcsi bátorsága ahhoz, hogy elviselje ezt a helyzetet, amely pártja részéről a hűtlen árulás vádját zúdítja reája és azonfelül a népszerűtlenségnek meg elszigeteltségnek átkával is sújtja.

Ha mindezeket a parlamentet jellemző viszonyokat tekintetbe vesszük, akkor nem csodálkozhatunk azon, hogy a szerencsétlen háború

miatti komor neheztelés csak nagyon halkán és eltompítva jut kifejezésre az angol népképviselőletben. Amikor a minap Snowden nagyon kíméletes és tartózkodó módon szóvá tette a béke témáját, a vakmerő Asquith miniszterelnök nem áttallotta fölkiáltani, hogy csodálkozik azon, hogy a Ház annyi türelemmel hallgatta meg a szónokot. Oly miniszter részéről, akinek szerencsétlen háború szárad a lelkén, ez kissé vakmerő viselkedés. De ennek a miniszternek az a legnagyobb sikere, hogy még egyáltalában hivatalban van. Míg a kormány békeidőben már jelentéktelen hibába is bele szokott bukni, most egy balul kiütött háborúnak minden bajáért és nyomorúságáért is könnyű szívvel viseli a felelősséget. Ezt a parlamenti csodát, amely voltaképpen képtelenség, a kormánypárt és az ellenzék közötti megegyezés okozta, valamint a képviselőknek alárendelése a kemény pártfegyelem alá. Aki a paktum ellen cselekszik, azt az elszigetelésnek büntetése éri, mint outsidernek pedig valószínűleg mandátumának elvesztésétől is kell tartania, ami mindent megmagyaráz.

Ha egy vakmerő outsiderben föltámadna_v a bátorság, hogy kemény beszéddel a parlamentnek szemére vesse a kétszínűséget, az őszinteség hiányát, erkölcsi bátorságának fogyatékoságát, akkor is megbénítaná az a tudat, hogy az em-

ber hiába úszik az ár ellen és hogy semmiféle érveléssel meg okoskodással nem lehet leküzdeni a makacs ellentállást. Nagyon találóan jellemezte valamikor John Bright ezt a kétségbeejtő állapotot, amikor így szólt: »A háborúnak az az átká, hogy az erkölcsi romlást beleplántálja a népképviselőbe; a képviselők ugyanis nem mernek helytállni véleményükért és legbelső meggyőződésükkel ellentétben csakis balul értett hazafiságból támogatni kénytelenek a háborúnak harcias politikáját.«

Az angol parlamentarizmus története nem bővelkedik az olyan esetekben, amikor nagy erkölcsi bátorságú politikusok, nem törődve a hazafiatlanságnak és a külső ellenség támogatásának vádjával, szembeszállottak a nemzet háborús fanatizmusával. A legérdekesebb eset talán az az ellenzékieskedés, amelyet Richard Cobden John Bright barátjával egyetemben tanúsított a krími háború egyhangú parlamenti támogatásával szemben. És talán nem véletlenség az sem, hogy éppen John Morley, az Asquith-kormánynak a háború miatt lemondott minisztere írta meg történetét annak a hősi harcnak, amelyet ez a két elvhű képviselő folytatott egy nemzeti lelkesedéstől szított háború ellen. A krími háború ugyanis, amelyet a Franciaországgal szövetséges Anglia két esztendőn át, 1854-től 1856-ig viselt Oroszország ellen, rendkívül nép-

szerű volt. Akkortájt vadul gyűlöltek a cárizmust a szabadelvű Angliában, ami pedig mindenestre sokkal érthetőbb, mint amikor a szabad angol nép azt állítja, hogy az orosz autokráciával karöltve a népek szabadságáért és jogáért harcol. De bármilyen népszerű volt is az a háború, a nemzeti érdek szempontjából mégis nagyon kifogásolhatók voltak a politikai indítókai. Ezt az államférfiúi felfogást képviselte Cobden és Bright a legnagyobb határozottsággal, ridegen szembehelyezkedve a harcias közhangulattal. Cobden a legélesebben cáfolgatta azt a nézetet, hogy Angliának az orosz túlhatalom miatt állítólag veszélyeztetett nagyhatalmi egyensúly érdekében háborút kell viselnie. Keményen megtámadta ezt a felfogást, amely a diplomácia sablonos érvelése volt és így okoskodott: »Az európai egyensúly veszélyeztetésétől való félelem minden gyarapodó és megerősödő államra való féltékenységünkből származik. Pedig a mi helyzetünket korántsem gyönghítheti meg annyira egy velünk versenyző állam megnagyobbodása, mint az a tehetetlen harcunk, melyet a derekasság és az életerő biztosította fejlődés ellen folytatunk. Ennek a hatalomnak alig árthat a mi ellenkezésünk, minket azonban sokkal jobban meggyöngít ez a küzdelem, mint azt az államot, amelyet féltékenységből el akarunk pusztítani.«

Aranyszavak ezek, amelyeknek még ma is megvan nagy jelentőségük, de ma épúgy semmibe se veszik őket, mint akkoriban. A balance of power elméletét, amely annyira reálpolitikának akarna látszani, fölülmúlhatalanul széjjel szedte az a bátor férfi és kimutatta, hogy milyen veszedelmes következhései lehetnek arra az országra, amely fölcsap az egyensúly-elmélet védelmezőjének. Anglia azonban akkortájt még megmámorosodott attól a gondolattól, hogy Oroszországot megalázni, leigázni és megsemmisíteni kell. A bátor Cobdent, aki, bár nem kedvelte Oroszországot, politikátlannak és meg nem valósíthatónak tartotta ezt az eszmét, elátkozták és bojkottálták. Előbb a népszerűség legcsúcsára jutott és a gabona vámok megszüntetéseért folytatott agitációjáért országszerte valósággal ünnepelte a nép. Most pedig lehurrogták még választókerületében is, ahol igazolni próbálta politikáját. A bátor férfi legjobban azt fájlalta, hogy még az intelligens középosztályt, a lancashirei iparosokat és gyárosokat is annyira elragadta az általános háborús láz, hogy keményen elítélték békés politikáját.

A két derék politikust azonban a reájuk nehezédő népszerűtlenség sem akadályozta meg abban, hogy ne agitáljanak a meggyőződésük szerint haszontalan és káros háború ellen. Nekünk magyaroknak bánatos emlékünk, hogy

John Bright, aki a legnagyobb odaadással támogatta Kossuth Lajost, milyen hévvel cáfolta lord Palmerston külügyminiszternek azt a nyilatkozatát, hogy a háborút Európa szabadságáért és az elnyomott nemzetiségek jogáért folytatják. John Bright, aki véresen komolyan vette a szabadságeszméket, üres frázisnak leplezte le Palmerston érvelését, rámutatván arra, hogy a külügyminiszter annakidején hidegen visszautasította azt az esdeklő kérést, hogy tiltakozzék a magyarországi orosz invázió ellen. Bright a maga kemény nyelvén ezt így fejezte ki: You have turned the cold shoulder to the people of Hungary. (Ön hideg közönnyel elfordult a magyar néptől.)

A két évig tartó háború során Bright és Cobden ismételten megsürgette a békét, de küzdelmük egészen sikertelen volt. Az erkölcsi bátorság, az önzetlenség és a legtisztább hazaszeretet főlemelő látványa volt agitációjuk. De bizony eredménye nem volt. A nemzeti háborúnak eme meggyőződéses ellenzőit a közvélemény a haza ellenségeinek tekintette, az újságok gyalázó cikkekkkel árasztották el őket. Csak azt sajnálták, hogy a képviselői immunitás az efajta hazaárulókat is megvédi és nem sok híjjá volt, hogy meg nem lincselték őket. A háború előtt annyira ünnepezt két demokrata vezér arcképét most nyilvánosan elégették. Valóságos lélek-

tani rejtély, hogy a háború elleneseinek mindazokat az érveit, melyek a küzdelem idejében a leghevesebb elkeseredést szülték, a békekötés után alig két évvel mindenfelől elismerték és helyeselték. Cobdennek a krími háború céltalanságáról és képtelenségéről vallott nézete, amely miatt annyi üldöztetést kellett elszenvednie, mindjobban elterjedt, most pedig már évtizedek óta, szinte nemzeti dogma, hogy a krími háború mindenképen balfogás volt, ok nélkül indították meg és bár győzelemmel végződött, ennek a diadalnak nem volt semmiféle gyümölcse. A háború alatt uralkodó szenvedélyes elvakultság közepett azonban senki sem volt fogékony e fölfogás iránt. Cobden és Bright jóformán mártírja volt annak a politikai igazságnak, amelyet megkötyagosodott polgártársaiknak dühös üvöltései közepett hirdettek. Érthető tehát, hogy Angliában a képviselők a mostani háború során is óvakodnak az ilyenfajta korszerűtlen nyilatkozatoktól, ami persze azt a látszatot kelti, mintha a népben parányi nyoma se volna a békeszeretetnek.

Hogy a múlt és a jelen között még találóbbá tegyük az analógiát, még egy különös jelenségről kell megemlékeznünk. Már akkortájt is flotta-pánik uralkodott Angliában, csak hogy az ősi ellenséget akkor nem Németországnak, hanem Franciaországnak hívták. Attól fogva, hogy a

gőzhajó a hadiflottából kiszorította a vitorlás hajót, Palmerstonnak az volt a rögeszméje, hogy a gőzhajó hídként köti össze Angliát a szárazfölddel. Évről-évre újabb meg újabb pánikot keltett egy Angolországba való francia katonai inváziónak az állítólagos veszedelme. Egész sereg röpirat jelent meg ilyfajta címekkel: »Anglia ébredj! Albion nyisd ki a szemedet!« Ezek a röpiratok állandóan fokozták a francia betörés félelmétől keltett beteges idegességet, a kormány pedig nagy flottakövetelések alakjában vont le az idegességnek parlamenti következéseit. Cobden egy ma ismét korszerűvé lett brosúrájában kifejti, hogy az 1840 és az 1860 közötti korszakot flottakészülődések töltik ki, amelyekkel a francia invázió ellen akartak védekezni. Minden bátorítás és felvilágosítás hiábavaló volt. A betegség el nem tűnt, csak irányt változtatott, úgy, hogy a franciáktól való vak félelmet a nyolcvanas években a németektől való épp olyan vak félelem váltotta föl. Úgy látszik, hogy az angol népléleknek legmélyén kipusztíthatatlanul befészkelődött a féltékenység és a gyanakvás bacillusa, Csakhogy az ilyen primitív ösztönök uralma olykor nem minden haszon nélkül való. Rendszerint bármilyen öngyilkos politika is az irigység és a féltékenység, néha kellő erélyességgel és ravaszsággal mégis csak sikerülhet a kellemetlen ver-

senytárs megkárosítása, sőt, ha az eléggé nincs vértézve, még elnyomása is. A számításnak azonban hibátlanak kell lennie, Angliában pedig már ismételt, mint például az amerikai függetlenségi harcban is, hibás volt a kalkuláció. Bármily finoman és furfangosan tervezték is meg a központi hatalmak ellen az irtóháborút, most mégis baj van a kréta körül. A politikai dinamika szempontjából egyáltalában nem ajánlatos, hogy nagy erőket vessünk a latba csak azért, hogy megakasszuk a természetes fejlődést. Az ilyen politika esztelen és rendkívül kockázatos. Mert egyszer bekövetkezhetik, hogy az ember elvéti a dolgot. Miként Anglia tapasztalhatja a mostani háború során, nemcsak, hogy agyon nem lehet nyomni a föltörekvő erősét, hanem épen ő csap le vasöklének egész keménységével az elnyomóra. Az irigységnek és féltékenységnek politikája, amelyet az egyensúly fentartásának jólhangzó jeligéje alatt folytattak, csődbe visz és ekkor aztán mindenképen nyilvánvalóvá lesz gyilkolóan romboló hatása. Angliában ugyan mindenkor akadtak kiváló férfiak, akik, mint John Bright és Richard Cobden, óvták a nemzetet ennek a politikának a veszedelmeitől. Intelmeiket azonban mindig sutba dobták. Bizony bajos dolog és egészen hiábavaló, ha valaki a dühöngő szenvedély világában okos mérsékletet akar prédikálni. Bölcs és igazságos ember ren-

desen nem is tehet egyebet, mint azt, hogy a parlamentben és rajta kívül is meg nem értett outsider marad, akinek csak az utókor ítélete fog igazságot szolgáltatni.

(1916 március.)

MINISZTER ÉS ÚJSÁGÍRÓ.

A londoni újságíróegyesületnek legutóbbi közgyűlési lakomáján az igen tiszteletreméltó Mr. H. H. Asquith felköszöntötte a sajtót. Az angol miniszterelnök el nem mulasztotta, hogy ebben a magától értetődően elfogult környezetben meg ne ismétlje a sajtó jelentőségét hízelgően kidomborító nyilatkozatokat, amelyek ilyen alkalmakkor már szokásosak. A híres államférfi azt a véleményét hangoztatta, hogy a gyakorlati politikának legjobb előkészítő tanfolyama az újságírás. Bizonyításképen több olyan esetre hivatkozott, amikor jeles újságírók értékes szolgálásokat tettek az aktív politika terén és miniszteri állásban is különösen kitüntették magukat. Ez a megjegyzés nyilvánvalóan a miniszterelnök egyik kollégájára, John Morleyre vonatkozott, aki mostanában a Lord President of the Council-nak régtől fogva tiszteletreméltó címmel foglal helyet a korona tanácsában, életének javarészét pedig a Fleet-Street különféle szer-

kesztőségeinek tintafoltos íróasztalai mellett töltötte el. Morley ugyanis nem csupán dilettáns újságíró, mint tengerész kollégája, Winston Churchill, vagy mint más nagyúr, aki ünnepi lakomáknak pezsgőtől fűtött jókedvében visszaemlékszik arra, hogy valamikor ő is elkövetett egy-két újságcikket. Morley hivatásos újságíró volt és legalul kezdte. Most pedig a hatvanhét esztendő ember a banketten nagyhatalmú kollégája, a miniszterelnök mellett ül, aki felkösáöntőjével felidézte benne a küzdelmes múlt emlékét.

Mifajta képek támadhattak új életre lelkében! Amikor Londonba érkezett, szegény és ismeretlen volt, tele erélyességgel, nagy becsú vágygal, még több tehetséggel. A fiatal író legelőbb a Morning Star-hoz került. Ez a lap csakhamar megszűnt. Aztán a »Literary Gazette«-t szerkesztette, de ennek az újságnak sem volt sikere. Szóval, pályája kezdetén a szegény Morleyt nem igen kényeztette el a szerencse. Azt a cigányéletet folytatta, amely a vidéki színészek és a kezdő újságírók közös sajátossága. Sokáig nem tudott kényelmesen elhelyezkedni. Morley fáradhatatlan volt és szorgalmasan írogatta essay-it, e műfajnak mintapéldányait, de jó álláshoz még sem juthatott. Végre aztán fölvirradt az ő napja is. A »Pall Mail Gazette«-nek főszerkesztője lett és nagy tekintélyt szerzett

lapjának. Ekkor keltette föl Gladstone figyelmét is. Hogy ez voltaképen hogyan történt, arról, bármilyen érdekes lehetett is, nem igen tudunk. Ennek a jelentékeny embernek ugyanis nem jelent meg életrajza. Az ő biográfiája a magáírta tíz kötet, amely ragyogó fényt derít jellemére és tehetségére. Érdekes, hogy a szerkesztő és a miniszterelnök között támadt összeköttetés körül azonnal politikai legendák szövődtek. Természetes, rebesgették politikai körökben, hogy csakis Morley, ez a radikális filozófus, minden politikai hagyomány ellensége nyerhette meg a hatvanhét éves Gladstonet oly fölforgató iránynak, amilyen a home rule. Csak Morleytől telik ki ilyen eget ostromlóan vakmerő eszme. Maga Morley tiltakozott e legenda ellen. Mi igaz belőle, egyelőre mindegy, csak az a jellemző, hogy mit tételeznek föl Morleyről. A politikában újságírók gyakran sugalmaztak új eszméket, nagyon sokszor voltak államférfiaknak a tanácsadói, ez pedig a közügynek nem vált kárára. Disraeli is valamely szerkesztőségből kapta a Suez-csatorna-részvények megvásárlásának ötletét. A jó újságíró legalább is oly gyakran inspirál minisztert, amennyiszer felelős államférfi eszközül használ föl újságírót. Morley hirtelen államtitkár lett oly időben, amikor a rendes pályázók nem tülekedtek ezért az állásért. A home rule-tör-

vényjavaslat beterjesztésének napjaiban az írországi miniszternek, vagy mint az angol mondja, államtitkárnak az állása nem volt épen kívánatos állás és szívesen átengedték a »Pall Mail Gazette« főszerkesztőjének azt a kockázatot, hogy veszedelmes hivatalában mindenkorra lehetetlenné tegye magát.

De épen az ellenkezője történt. Morley csakhamar megbukott ugyan a kormánnyal együtt, amely napirendre tűzte a veszedelmes eszmét. A miniszterek megbuktak, de az eszmét nem lehetett megölni. Támadások közepett, újabb meg újabb leszavaztatások után, egyre megint felszínre került, végül pedig negyedszázadnál tovább tartó harc után és legutoljára is még kemény ostromnak kitéve, végleges győzelmet aratott. Morleynek, miután annyiszor támadták doktrinárságát, tanáros ideológiáját, nemzetáruló voltát, most az a dicsőséges elégtétele jutott, hogy ennek a nagy világtörténeti akciónak, a nemzetek »Niobé«-ja, Írország föltámasztásának ott állott a bölcsőjénél. Az ír politika új iránya, amelyet Gladstone és Morley kezdett, egész sereg gyűlölködő ellenséget támasztott a szerzőinek. De John Morley kemény legény. Hiszen oly bátor volt, hogy még attól a hagyományos elvtől is függetlenítette magát, mely szerint »Right or wrong, it is my country«.

(»Akár igaza van, akár nincs, én hazámmal

tartok.«) Búrbarát politikát követett, tiltakozott a délafrikai hadjárat ellen, emiatt el is vesztette new-castlei mandátumát, de végre a szabadelvű kormánnyal ismét hatalomhoz jutott, most pedig, munkás életének alkonyán, Anglia szabadelvű pártjának ünnepelt nesztorát tisztelik benne.

Politikai nagy sikerei mintha kissé megártottak volna az író John Morleynek. A miniszter háttérbe szorította a szerzőt. John Morley azonban vérbeli író. A *most élő angol essay-isták* legjobbika, ez pedig olyan jelentékeny tehetségre vall, hogy bármint elismerjük is parlamenti sikereit, író voltáról nem szabad csakúgy futólagosan beszélnünk. Tanulmányai a bíráló ítélő erőnek, a politikai éleslátásnak és a fényes stílusnak valóságos mintaképei. Milyen érdekes tárgyakkal foglalkozott, milyen jelentőséges egyéniségeket taglalt! A »Critical Miscellanies« három kötetében Byron, Macaulay, Mill, Robespierre, Comtte, Turgot alakjai sorjáznak el előttünk, csupa olyan egyéniség, akiről a modern olvasónak sohasem lehet eleget beszélni. Ez a három kötet, nem is szólva a Bürke, Walpole, Diderot és Rousseau-nak szentelt önálló művekről, a politikai és irodalmi bölcsességnek valóságos kincseshányája. Egyben okulást meg élvezetet adnak és az olvasót rávezetik, hogy az író megbecsülje és egyéniségét megértse. Aki szere-

tettel belemélyed ezekben a könyvekbe, jóformán szellemi hízókarán megy át.

Ez essay-k közül különösen kimagaslik a Carlyleről szóló. Carlylenak a szerző-vázolta arcképében Morley voltaképpen önmagának is az arcképét adta. Nem engedte, hogy ez a nagy varázsló pórázon vezesse. Carlyle szinte beteges idioszinkráziájának fülledtsége nem tudott ránehezenni Morley dacos férfilelkére. Angliában bizonyos ideig valóságos Carlyle-láz uralkodott. Persze, ez már régen volt és nehezen magyarázható meg. A történelmi hangulatokba magát beleélő képzeletnek meglehetősen erőlködésére van szükségünk, hogy manap meg tudjuk érteni ezt az azóta elhamvadt tüzet. Az emberek jóformán kéjelegtek Carlylenek a parlamentarizmusra, a demokráciára, a választójog kiterjedésére szórt dühös szidalmaiban. Carlyle a közfelfogás ellen szállott síkra zseniálisan hóbortos lelkének nekidult kitöréseivel. Mérhetetlen táborá támadt, roppant nagy sikere volt. Csakhogy a fejlődés éppen az ellenkező irányba tért, mint amelyet vad energiával követelt Carlyle, aki azt jósolta meg, hogy Anglia a Niagara örvényébe fog zuhanni, ha megmarad a végzetes úton.

Carlylenek a parlamentarizmust támadó írásai elejétől végig szitkozódások. Az alsóházat mindig csak pletykafészeknek nevezte. A modern »Viclipucliban«, a választói urnában való babo-

nás hitet nem győzte csúfolni, a többség döntéseit pedig, minthogy a legtöbb ember bolond és hülye, a józan ész kigúnyolásának, a legelemibb kormányzóművészet legdurvább megtagadásának mondotta. »A szavazólap, ó Péter«, írja valahol, »voltagepen olyasmi, amit minden korban lenézni valónak tartok, napjainkban pedig jóformán semmibe sem veszek. Egyáltalában nem isteni dolog ez, szegény barátom, ha pedig a sörfogyasztásra és a választógyűlések fecsegésére gondolok, szinte állati valami, bárhogyan vélekedjenek is róla az alkotmány doktorai.« »Ha tíz ember közül«, mondja más helyütt, »kilencet bolondnak kell tekintenünk, ami megfelel az átlagos számításnak, az isten szerelméért, hogyan akartok valaha oly választóurnára akadni, hogy részetekre ennek a tíz embernek a szavazatából valamelyes okulást facsarhassatok ki. Hogy ettől a tíz embertől valami értelmes dolgot kapjatok, azt a világon semmiféle módszerrel el nem érhetni, legföljebb úgy« hogy e szavazatok közül kilencet megsemmisítünk.«

A híres írónak goromba köpködését roppant nagy taps köszöntötte. Mód nélkül mulattak az emberek azon, hogy Carlyle oly keményen neki-megy a parlament urainak. Azonfelül valamelyes igazsága is volt a támadónak. Okoskodása kézzelfoghatóan meggyőzőnek tetszett. Vájjon nem

hallatlan dolog-e, hogy válság dúlja föl az országot azért, mert lord Somebody a miniszteri székből ki akarja húzni lord Nobodyt? Carlyle észbe kapatta az embereket és kertelés nélkül kibökte, hogy a parlamentarizmus a kongó beszédességnek és a versengő hiúságnak az uralma, a részben megvesztegetéssel, részben elkábító izgatással dolgozó romlott választási mesterkedésnek a rendszere. Legtöbbet ér, higgyétek el nekem, ti szegény elvakult angolok, így végezte mondókáját a zseniális gorombáskodó, legtöbbet ér az egész világon a kiképző-káplár. Csend, rend, fegyelem, ez kell legsürgősebben a szegény népnek, nem pedig választójog és szavazólap, amelyekről a szegény Senki Pál és Tejfelesszájú János úgy sem tudja, hogy mi fán teremnek.

Mindez oly édesen hízelgett a filiszter fülének, olyan csábítóan hatott előítéleteire és fölszínies megfigyelő képességére. A lidércfényes retorikának bűvészkedései nagyon megzavarták a koponyákat. A szegény Morleynek szinte megszakadt a szíve, amikor megcsúfoltan és porbapaposva látta mindazt, ami szent és drága neki: a népbe, az önrendelkezés szuverén jogába, a demokrata eszme fölszabadító erejébe vetett hitet. Ebből a hangulatból támadt a Carlyleről szóló essay. A chelseai exaltait próféta kifakadásainak felsőbbbséges visszautasítása fölüdítő

olvasmány. A parlament, mondja Morley, nem véletlen összecsoportosulása a gyakran nem őszinte és a hiúság meg a kapzsiság minden kísértésének kitett népképviselőknek, akik korrupcióval szereztek meg a mandátumot és a korrupció céljaira visszaélnék vele. A parlament a nemzeti önrendelkező jog örök és megtámadhatatlan elvének a megtestesülése. A rossz parlamentek megalakulnak és eltűnnek. De azt a jogomat, hogy jól vagy rosszul, ostobán vagy okosan rendelkezem pénzemmel és véremmel, azt nem lehet elragadni tőlem, attól a mindenkori népképviselőknek semmiféle romlottsága vagy léhasága meg nem foszthat engem. Ha pedig valamely nép megvesztegetteti, ha kormányhatalomtól megfélemlítetteti, ellenzéki elkábítástól megzavartatja és elcsábíttatja magát, vájjon mit bizonyít ez? Arról tesz tanúságot, hogy a nemzet gyöngé, bátortalan, satnya, s magamagánál jobb képviselőket nem választhat. És épen itt mutatkozik meg a parlamenti elvnek nagysága, fensége, megtámadhatatlan jogosultsága. A tömeg korrupciójának és értelmetlenségének nyilvánvalóvá kell válnia, a parlamentben kell napfényre kerülnie. Meg kell kísértenie a kormányhatalom gyakorlását. Támadásban, gáncsban, elítélésben kell részesülnie, napnap után kell meghallania, hogy milyen tehetetlen és nyomorult. El kell azt seperni, el kell

tűnnie! Az épen a parlamentarizmusnak páratlan, elpusztíthatatlan ereje, hogy csak az fejthet ki annyi erkölcsi és szellemi erőt, hogy a visszaéléseket általánosságban is, különösen pedig a saját visszaéléseit leküzdje és kipusztítsa. A parlamentarizmus sok rikító visszaéléssel jár. De a nyilvánosságra vonszolt, ott kicsúfolt és pellengérré állított hibák és bűnök már félig sem oly ijesztőek.

A parlamentarizmus dolgában vívott csatát fényesen megnyerte Morley. Carlylenak egykor ragyogó retorikája ma már üresnek meg elavultnak tetszik és cáfolata csak azért érdemel említést, mert a parlamentarizmusról való bizarr elméskedések még manap is sok agyban kísértének. Morley és eszméi az egész vonalon győztek. Miniszteri rangja nem tévesztheti meg ítéletünket. De erkölcsi elégtételül szolgál és lelkünk mélyén örülünk, hogy miniszterré emelkedett anélkül, hogy hűtlenné lett volna ifjúkori ideáljaihoz és hogy mint a kormány tagja megvalósította azt, amiért újságíró korában lelkesedett és harcolt. John Morley pályafutása csak melleleg hízeleg az újságírói osztály-önérzetnek. Jóval többet is jelent, mert a szabadelvű népbarát-eszméknek is a diadala és az igazolása. Azt a reményt kelti, hogy lassanként mégis csak idejét múlttá válik Oxenstierna vigasztalan és áldatlan mondása, s hogy többé

nem csekély bölcsességgel fogják kormányozni a világot és a politika felsőrendű művészetében illendő része jut majd az olyfajta lendületes tehetségnek, emberszeretetnek, erkölcsi komolyságnak is, amilyenek John Morley a megtestesítője.

(1914 június.)

HÁBORÚS HAZUGSÁGOK.

A hazugságot voltaképen retortában vegyileg meg kellene elemezni, hogy kifogástalanul megállapítsuk lelki hatásait. Mekkora csodákat láthatnának minden korok és nemzetek hazudozol! A hazugság ugyanis, mint a rendszeres vizsgálat során kiderül, egyáltalában nem veszélytelen dolog, eredménye pedig mindenesetre nagyon is kétséges. A hazugságnak olykor maga a szerzője is nagy kárát vallja. Ez természetesen vissza nem riasztja a tehetséges hazugot, aki azzal se törődik, hogy a póruljárás mennyire árthat az önérzetének és a hitelének. Sokszor jelentékeny hatása van a hazugságnak, amely tehát, bárhogy ócsárolják is a moralisták, nem kicsinylendő fegyver és békében meg háborúban, főképen pedig háborúban nagy sikerrel alkalmazható. Bizonyos, hogy végül okvetetlenül győz az igazság, de, édes istenem, mennyi időbe

telik ez! Az igazság győz, de az igazságos ember megszenvedi. Aki tehát be nem éri azzal a lelki megnyugvással, amelyet a becsületesség és az őszinteség biztosít, azonnal igyekezzék elsajátítani a hazugság művészetét. Mert a hazugság művészet, sőt fegyvernem is, amelynek veszedelmes arzenáljában bombák, gyújtó srappellek és pusztító gránátok vannak fölhalmozva. Igaz, hogy a hazugságnak sok bombája nem halált okozó ólommal, hanem csakis gyaluforgáccsal van megtöltve és akit ilyfajta bomba ér, az közönyösen vagy mosolyogva fogadja. Példának okáért csakis mulattató hatást kelthet a jó öreg Daily Mailnek az a jelentése, hogy »Budapesten rettenetes éhínség pusztít«, vagy hogy »magyar arisztokraták titokban Pétervárra utaztak, hogy a cártól védelmet kérjenek az osztrák meg a német elnyomás ellen«. Ez úgynevezett hangulatkeltő hazugság és csakis az a célja, hogy az ideges angolokban, ha már győzelmi hírekkel nem lehet kedveskedni nekik, a lelket tartsa és -jókedvet keltsen bennük. A hazugságnak erről a fajtájáról mondják a kötelességtudó újságírók, hogy nem érdemes megcáfolni és egyáltalában rá sem hederíteni.

Hogy hazugság veszedelmessé válhassék, a valószínűségnek legalább a látszatát kell keltenie. Az ilyennek a gyártásához jelentékeny

szakértelem és elmésség szükséges. Nagyon szép pályát fut meg az a hazugság, amely elrejt az ellenséges szándékot és jóformán bevonja a tárgyilagosság mázával. Ha pedig a hazug Jób-hír még a született kétkedőt is megijeszti, akkor ujjongva kacag maga az ördög is. Igaz ugyan, hogy sokáig nem tart a mámor. A legjobban sikerült hazugságnak is csupán narkotizáló a hatása. Fölforralja a vért, ideig-óraig kellemesen elkábít, de aztán legsivárabb kiábrándulás jár a nyomában.

Egy tudományos értekezésben, amely a háborús hazugságnak a legjobb rendszerét akarja megállapítani, nyíltan bevallja a szerző, hogy nagy sikereket koholó jelentések mindig jelentékenyen élénkítik a közhangulatot. A nagy Napóleon sem áttallotta, hogy ezzel a fegyverrel éljen és hogy a hadiszerecsét, ha olykor-olykor cserbenhagyta őt, ily módon kissé megkorrigálja. Carlylenek volt ez a szólása: »Hazudik, mint Napóleonnak hadijelentése.« Az ellenfélnek, aki ilyen hazugságot hall, többnyire visketni kezd a tenyere. Egyébként nagy kár nem támasz ebből a dologból, mert a legkeservebben megcsalódik az, aki azt hinné, hogy addig, amíg hazug jelentésekkel el lehet kábítani a világot, voltaképen nem is kell győzni. Így például az a jelentés, hogy az oroszok Budapeستől húsz kilométernyire állanak, roppant nagy örö-

met okozott Parisban és Londonban, de egyébként nem járt semmiféle haszonnal. Minálunk ennek a hazugságnak a vakmerősége álmélkodást, sőt sok helyütt felháborodást is keltett. A hozzáértők azonban kárörömmel mondták: »Milyen rossz dolguk lehet ellenségeinknek, ha már ily fajta csalafintaságra is rászorulnak!« Bármilyen furcsán hangzik is, mégis csak úgy van, hogy semmiféle hatalmas hazugság nélkülözhet egy szemernyi igazságot. A háború kitörésekor ezt jelentették a párisi lapok: »A mozgósítást sürgető trónörökös rendkívül hevesen összetűzött a német császárral, aki váltig hangoztatta, hogy Németország sehogyan sem készült el a háborúra.« A fantáziának ez a terméke megérdemel ugyan minden elismerést, ámde a hazugságok közül éppen a kalandos fájtnak, amely a képzeletnek legnagyobb féktelenségére vall, jut a legkisebb siker.

Újra meg újra azonban azt kell hangoztatnunk, hogy lelki életünk háztartásában a jól megalapozott hazugság eléggé jelentékeny szerepet játszik. A fődolog az, hogy a hazugságnak megtévesztőnek kell lennie. Talleyrand a legrosszabbat mondta Metternichről, amikor azt állította róla, hogy mindig hazudik, de sohasem szedi rá az embert. Az önámítás illúzió néven bizonyos immunitást élvez és valamelyes jogosultságát még az igazságnak olyan fanatikus híve is elismeri,

aki inkább felkötné magát, semhogy hazugságot mondana. Önámítás és öncsalás élteti az emberiséget, és ha csalódásokkal, és szei/v désekkel teljes nyomorúságos életünk közepett bármikor nem menekülhetnénk az önámításhoz, akkor hihetetlenül elszaporodnának az öngyilkosságok. Vannak bizonyos helyzetek, amelyekben így szólunk: »Adjatok valami kellemes hazugságot, hadd üdüljek fel tőle!« Ez az a szalmaszál, amelybe belekapaszkodik a fuldokló. A kétségbeesésnek ezt a hazugságát némi elnézéssel kell megítélnünk, mert hiszen úgyszólván csak nyomorult szerzője vállalhatja kárát. Senki sem akarna cserélni Winston Churchilllel, aki a nyilvánosság előtt mellét verve hangoztatja, hogy a háborúnak legalább öt esztendeig kell eltartania, addig pedig Anglia néhány millió katonát fog csatasorba állítani.

Nem szabad elhallgatnunk, hogy egyébként otromba hazugság is, ha a sajtó terjeszti, szuggesztív hatást tud kelteni. Amikor azt hirdették, hogy »Beecham pilulái a legeslegjobbak!«, a közönség eleinte közönyösen olvasta, sőt talán meg is botránkozott a kiabáló reklámon. Amikor azonban már számtalanszor olvasták ezt a hirdetést, szinte kellemesen megszokottá vált és behízelegte magát a fülbe. Így járunk mindenfajta ezerszer harsogtatott hazugsággal. A kis kígyó, amelyet el nem tapostak, hidrává, tűz-

okádó sárkánnyá növekedik. Ezzel szemben a szegény újságíró gyakran a legkínosabb állapotban vergődik. Mindenképen ostoba, durva hazugságot restéi nyíltan megcáfolni, mert úgy sem hiszi el senki. És lám, máról-holnapra a hiszékenység és a léhaság nagyranövelte a kis korcsszülöttet, úgy hogy aztán már komolyan neki kell rontani a szörnyetegnek, hogy elpusztíthassuk.

Az angolok azt állítják, hogy a francia nyelv szinte rátermett a hazugságra. Ez a kritika nyilvánvalóan a francia nyelvnek arra a sajátosságára utal, amely nem azt mondatja az emberrel, hogy örül, hanem hogy el van ragadtatva, és nem azt, hogy sajnál valamit, hanem, hogy vigasztalan. A nyársat nyelt angol, aki ugyancsak nagyra van természetességével, már bűnnek bélyegzi ezeket a legártatlanabb fordulatokat is. Aki kedveskedő akar lenni, az angol szigetlakó szemében már tolakodó, jóformán nevetlen ember. Azt azonban el kell ismerni, hogy az angol nagyon ügyetlenül hazudik, nem hazugságra termett.

Aki Angliában hazudik, nem csupán az erkölcs ellen vét, hanem egyben az illendőséget is megsérti, a társadalmi szokással is szakít, mintha például kést venne a szájába. Gentlemannak nem szabad hazudnia, mert a hazudozás alárendeltségnek a jele. A hazug ember egyúttal gyáva is,

mert nem mer helytállani az igazmondás következeiséért. A serdülő ifjúságból a legkeményebb kezelhetetlenséggel kiverik a hazudozást és Etonben meg Harrowban a legelőkelőbb családok gyermekeit is bottal büntetik, ha hazugságon érik őket.

Most azonban kizökkent az angol világ és fölrugtak minden szabályt. Aki ismerte az angolokat, föl nem tehetett volna róluk annyi hazugságot, durva kegyetlenséget, céltalan ridegséget, amennyit jogellenesen és a maguk kárára is tanúsítottak internált nőkkel és aggastyánokkal szemben. Igaz, hogy a számító kegyetlenség és a céltudatos durvaság jóformán benne van a vérükben. Még mindenek emlékezetében vannak a búr nőkkel és gyermekekkel a koncentrációs táborokban elkövetett kegyetlenkedések. A sepoy-lázadás elnyomása után a felkelőket a megtöltött ágyú csöve elé kötötték és, így élcelődtek, »széjjelfűjták«, ezer darabra szaggatták őket, hogy halála előtt azt a rettenetes gyötrő tudatot keltsék a hinduban, hogy vallásának megszentelt rítusa szerint nem lehet majd eltemetni. Bizony, Angliának főnnhatóságát tengernyi vérrel és könnyel alapították meg. Csakhogy ez a kegyetlenség nagy ügynek, a földkerekség legnagyobb ügyének, az angol világalomnak a szolgálatában állott. Ezért mindent fölálldoz az angol, még veleszületett

szelídséget, a kultúrától és a műveltségtől beléjnevelt igazságosságot is. A nép dühének mostani lázas kitörése azonban, a hatóságoknak mostani kegyetlensége világszerte a legkínosabb meglepetést keltette. Szinte szégyenkeznünk kell, amiért egykor oly nagyra tartottuk az angol emberieséget és kultúrát. Józan ésszel hogyan magyarázhatunk meg ekkora lezuhanást, ekkora elvadászt? Itt szinte valami talány mered rá a lélek bűvárra. Bizonyos, hogy az angol önérzetet végig sértették, hogy tengeri uralmuknak vélt veszélyeztetése szinte önkívületbe kergette őket.

Velejében az angol annak az önámításnak szomorú áldozata, hogy a földgömb angol monopólium, a német pedig, amikor valamelyes helyet kér a napon, istentelenül föllázad az igazság törvénye ellen. Részt követelni a világereszkedelemből, ez angolul annyit tesz, mint viláგuralomra törni. Az angol komolyan veszi ezt a hazugságot, amely valamennyi közül a legveszedelmesebb, minthogy az emberi lélek két legerősebb ösztöne, a hiúság és a pénzsóvárság ringatta bölcsőjét. Innen van az, hogy az angol szupremácia elleni támadást az angol ember nem csupán vele egyrangúaknak ellenségeskedésének látja, hanem határozottan gázságnak és büntettnek tekinti, amely Sodorna és Gomorrhá vétkének módjára égbe kiált. Ez a

látszólag ártatlan gyöngeség, a nemzeti gőg, a főnhéjazás megmérgezte Anglia egész szellemi világát és jóformán elsodort minden kultúrát és emberiességet.

Büszkén hivatkozhatunk arra, hogy Magyarországon sem a fővárosban, sem a vidéken a nép dühe ellen sohasem kellett megvédeni foglyokat, vagy ellenséges államoknak más alattvalóit, ahogy ez a kultúrájával hivalkodó és emberiességét fitogtató Angliában megtörtént. Amellett pedig a szegény és gyakran visszamaradottként ócsárolt Magyarország sohasem dicsekedett azzal, hogy a civilizációnak az élén halad s az erény, az erkölcs és az emberségesség példáját szolgáltatja a többi népnek. Bizony azt a régi szólást kell idéznünk: »Mi vadak mégis csak jobb emberek vagyunk.« A háború során mi sosem bántalmaztunk, internáltunk, üldöztünk idegen alattvalókat és még a hozzánk elvetődött szerbekkel sem keserültettük meg államunknak elviselhetetlen kihívásait. A kultúrájára büszke Anglia eltévelyedése és az elmaradottnak tekintett Magyarország emberiessége között a különbség túlságosan szembeötlő, ámde mégsem megmagyarázhatatlan. Nemzeti önérzetünk kijárta a szenvedéseknek kemény iskoláját, mi tehát a kihívó gőgnek és a dölyfösségnek sohasem válhattunk zsákmányává. Mindig éreztük, hogy tömérdek ellenség környékez bennünket.

Ha föl akart kerekedni bennünk a főnhéjázásnak az az érzése, amely olykor minden népet megzavar, azonnal megfékeztük. A végzet sohasem kényeztetett el bennünket. A szerencse napja ritkán mosolygott rá a nemzetre. De épen ez a balsorsunk, még eredendő hajlamaink ellenére is, annyira kifejlesztette bennünk a komoly önismeretnek minden csíráját és erőnknek józan mérlegelését, hogy a legszélső pesszimizmusnak a határához jutottunk. A boldogabb nyugati államokkal szemben az volt az előnyünk, hogy veszedelmes helyzetünk nem engedte meg nekünk, hogy testestől-lelkestől eladjuk magunkat a gőg ördögének és a nagyzási hóbort démonainak. A túlzó sovénység kísértései nem tudtak megejteni bennünket, míg ellenben az angol hazafiak hiába óvták honfitársaikat a jingoizmus veszedelmeitől. Ha pedig azt hinnők, hogy a nemzeti önérzetnek még a legnagyobb túlzása is hasznos és rokonszenves, akkor épen Angliának mostani alig irigylendő helyzete bizonyítja nekünk, hogy az a nemzet, amely bennereked a főnhéjázó képzelgések és a mérhetetlen követelések okozta hazugságoknak a hálójában, leginkább vétkezik maga ellen, és erkölcsi meg anyagi színvonalának magaslatáról csakhamar le kell csúsznia.

(1915 február.)

JÓ INFORMÁCIÓK.

Rothschild Nátánról beszélnek, hogy Londonban ő volt az egyetlen ember, aki értesült a Waterlooi győzelemről. Akkortájt még nagyon is megeshetett, hogy a csatát követő napon az angol főváros lakossága teljes bizonytalanságban lehetett a döntő küzdelem eredményéről. Londonban azt rebesgették, hogy Napóleon győzött és hogy Wellington megvert seregének menekülnie kellett. Emiatt rettenetes pánik tájadt. A tőzsdét húsz-harminc százalékos árfolyam-csökkenések rémítették, a nagy győzelem nagy titkának boldog tulajdonosa pedig mindjárt élt a kedvező alkalommal, tömegesen megvásárolta az elértéktelenedett papirosokat és rengeteg nyereségre tett szert. Akár igaz ez az eset, akár nem, mindenképen példázza a jó és megbízható értesülések nagy értékét. Azóta tudvalevően hatalmas üzem támadt az információs ügy és a sajtó hasznosítására és ez az üzem legalább is annyi tőkebefektetést követel, mint a szövőipar vagy a termelésnek valamely másik jelentékeny ága.

Egy hírnek megbízhatónak kell lennie — ebben rejlik a sikernek titka. Valótlan, koholt híreket közlő lapok kárt okoznak, tehát elveszítik hitelüket és föl nem virágozhatnak.

Különös, hogy már a háború eleje óta folytonosan hallani azt a panaszt, hogy az újságok, főképen a nyugati országokban, még a béke idejében — háborús tevékenységük más lapra tartozik — hamisan informáltak és félrevezették a közönséget, hazudtak, rágalmaztak és szakadatlanul háborúra uszítottak. Olybá tűnik, mintha a politikai információnak egész intézménye, a tizenkilencedik századnak ez az értékes vívmánya, hazugságon, csaláson, félrevezetésen alapulna. És sok helyütt komolyan felszólítják a kormányokat, hogy többet törődjenek ezzel a fontos üggyel, gondoskodjanak a külföldi sajtónak felvilágosításáról meg tájékoztatásáról és védjék meg a nemzetközi összeköttetés érdekeit a szenzációt hajszóoló lapok féktelenségével szemben. De mielőtt intézkedések történének, tudni kell, hol és hogyan intézkedjünk? Alaposan meg kell vizsgálni a sajtóviszonyokat és meg kell találni a betegségnek fészket, mert különben nem tudhatni, hol segítsünk. Bizonyára szükséges és érdemes, hogy a külföldet felvilágosítsuk belügyeinkről. De az is kétségtelen, hogy Angliában és Franciaországban mégsem lehettek annyira tájékozatlanok rólunk. Gondoljunk csak a sok kongresszusra, tanulmányútra, mindenfajta összejövetelre, amelyek során az idegenek valamelyes jóindulattal maguk is meggyőződhetek róla, hogy mi va-

gyünk barbárok meg hunnok és hogy sem anarchia nincs közöttünk; sem pedig forradalmi hangulat nem uralkodik nálunk. Magyarországon és Németországban a kormány támogatásával kirándulásokat rendezett az Eighty-klub, a berlini és londoni kereskedelmi kamarák meg hírlapírói testületek pedig meglátogatták egymást. A kölcsönös félreértések eloszlatása és az egymáshoz közeledés előmozdítása volt ennek a célja. Ámde hogyha ez nem sikerült, amint immár a világháború is tanúsítja, akkor a dolognak még más is lehet a rejtett bibéje, akkor még egyéb is lehet a baj, mint pusztán csak a tudatlanság, amely rágalmak és hamis információk következtében megfészkelte az agyakban. Minden ellenünk megnyilvánult rosszindulatot mégse lehet csakis a hamis információnak és a megtévesztésnek a rovására írni.

A hazudozással és a háborúra való uszítással leginkább az úgynevezett szenzációs bulevard-sajtót vádolják, amelynek tipikus képviselője Londonban a Daily Mail, Parisban a Matin. Az efajta lapok szították a gyűlöletet, Németország világbirodalmi terveivel rémítettek és ébren tartották az attól való félelmet, hogy egy esetleges balsikerű »dorkingi csata« után a németek bevonulhatnak majd Londonba. Hogyne robbant volna ki a háborús hangulat, amikor ezek a sok milliónyi példányban elterjedt lapok

föllázították a népet és rendszeresen megmérgezték a közszellemet. Úgy tetszik tehát, mintha a világbéke jóformán néhány ravasz hírlapkiadónak a tetszésétől függne, Európa pedig azon törhetné a fejét, hogyan küzdje le a nemzetközi megértésnek ezt a különleges akadályát.

Különösen nagy hűhót csapnak azzal a sok milliónyi példánnyal, amelyeket ezek az uszító lapok eladnak és amelyek a népnek legszélesebb rétegeibe behatolnak. A pszichológusok megállapítják, hogy a tömegek agyára szinte rázuhanó ilyfajta rengeteg sugalló hatásnak aligha lehet ellenállani és hogy a komoly lapok higgadt okoskodása meg nem küzdhet a tömegeknek ezzel az elbolondításával. Csakhogy úgy áll a dolog, hogy a filléres sajtónak ez a hihetetlen elterjedtsége inkább csorbítja hatását, semmint azt fokozná. Ugyan kinek ír a tipikus filléres lap? Szedjük csak elő a Daily Mailnek vagy vele egyívású más lapnak valamely számát. Szenzációs bűnügyi esetek, úgynevezett társasági fecsegések, lóversenyekről és football-mérkőzésekről való beszámolók jóformán kimerítik tartalmát. A politikának, főképen a külpolitikának csak akkor jut hely, amikor szenzációkat nyújt, ez pedig rendszerint nagyon is ellenkezik a külpolitika természetével. Olykor-olykor a lap imponálni akar a mafláknak és megintervjuol valamilyen világhírű politikust vagy minisztert.

Minthogy pedig Európában nem akad oly miniszter, aki kényszerítő szükség nélkül magára akarná vonni a kíméletlen hírlapírók haragját, az államférfiak nem merik kereken elutasítani az intervjut kívánó újságírót, hanem rendszerint jól tartják egy csomó banális frázissal és közhellyel. Ezeknek azonban még akkor sem lehet különösebb hatásuk, ha száz meg száz távirat szétviszi őket a szélrózsa minden irányában. »Az első betűtől az utolsóig mindent elolvasok, ami az ön lapjában megjelenik — írta egyszer egy elmés előfizető valamely filléres lap szerkesztőjének, — csak a mindenfajta előkelőségekkel folytatott intervjúdba nem nézek bele, mert egészen üresek.«

Ezeknek a lapoknak hangja rendszerint a tipikus kávéházi politikusnak gondolkodásához alkalmazkodik. Maguktartása tehát mindig sovíniszta, merő nacionalista elbizakodottság és rendkívül kihívó. Semmiféle földi hatalom meg nem akadályozhatja, hogy a néplapok az országban irredentisták, Angliában imperiálisták, Franciaországban revánst hirdetőik ne legyenek. Már nagyon hitványnak kellene lennie annak a miniszternek, aki ilyen szuggesztióktól befolyásoltatná magát és ha valaki az ilyen eszközökkel keltett közhangulatra hivatkozik, komolyan szóba sem kell állani vele. A nagy tömeg mindig hajlik a nemzeti öntetszel-

gésre és minden más nemzetnek lebecsülésére. Mostani gall szövetségesét egész sereg népies csúfnévvel illeti az angol. Békafaló, szele-
verdi, táncmester — mind a francia névnek kedvelt körülírásai, amelyekkel legutóbb a Fasoda-affér alkalmával pazarul dobálóztak az angolok. A német olasz álnokságot emleget, az olasz viszont a germán otrombaságon és iszákosságon gúnyolódik. A szenzációt hajszóoló lapok pedig kihasználják ezt a csúfolódó hangulatot, mindenfajta élces csattanóval élénkítik is, vakmerő célzásokban és illetlenségekben tetszelegnek, anélkül, hogy komoly háttere volna a dolognak. A gúnyolódásnak ezek az elfajzásai bánthatják ugyan az érzékenységet, de a külpolitika szempontjából mit sem jelentenek és a politika vezetői igazán nem menthetnek ösztönzést az ilyen többé-kevésbé ízléstelen ingerkedésből. A csirkefogás és a turf közlönyei nem is akarják, hogy ennyire komolyan vegyék őket, még akkor sem, ha az utcákon akár millió példányt ad is el belőlük a rikkancs. Az utca népe, amelynek az ilyen lap íródik, túlságosan tudatában van a maga felelőtlenségének, semhogy megkívánná, hogy a kormánypolitika hozzáigazodjék az ő oktalan ellenszenveihez és előítéleteihez. A közember, aki csak nemrég emelkedett ki az analfabétaság mélységeiből csak járatni akarja kissé a száját, ki akarja tom-

bolni nemzeti nagyravágyását és sem Grey, sem Salandra joggal nem hivatkozhatik arra, hogy a filléres sajtóban kifejeződött ellentáthatatlan erejű néphangulatnak a nyomása alatt cselekedett.

Amellett az a titok is, amelybe a külügyi politika egyes fázisai bele vannak burkolva, nagyon megkönnyíti egy miniszternek azt a törekvését, hogy csakis a maga felelősségérzésétől irányíttassa politikáját. A nagyjában kevésbé tájékozott és rendkívül szeszélyes közvélemény rendszerint nincs döntő hatással a külpolitikára és még ott is, ahol egészen határozott irányt mutat, a miniszter, ha csak bátor ember, valahogyan elbánhat vele. Gondoljunk csak arra, hogy 1863-ban miféle magatartást tanúsított Bismarck a lengyel kérdésben. Az előkelőségeken kezdve — élükön az ellenzéki Virchow, Sybel és Twesten, — a legutolsó napszámosig egész Németország túláradt a szenvedélyes lengyelbarátságtól. Mindamellett Bismarck Oroszországgal egyezséget kötött az egész Európa és különösen Németország részéről annyi rokonszenvvel fogadott lengyel fölkelésnek elnyomására. Persze, el kellett tűrnie, hogy nap-nap után hóhérnak, a cári zsarnokság pribékjének szidják. A sokat gyalázott konvenció azonban, mint a későbbi események bebizonyították, gyümölcsöző tőke volt, amely Pétervárott szépen ka-

matozott a német egység javára. Később a magyarországi szofta-hangulat se bírhatta rá Andrassy Gyula grófot, hogy letérjen a helyesnek fölismert útról és hogy jól megokolt meggyőződésének rovására engedményeket tegyen az utca lelkesedésének.

Mindebből kitűnik, hogy általában nagyon is túlbecsülik a sok millió példányban elterjedt kolportázslapok sugalló hatását. Mindaz a kérkedő füllentés, amit ezekben a lapokban halomra hordanak, merőben hangulatkeltés és nem alkalmas komoly vélemények megokolására. Ha már a sajtó befolyását emlegetjük, akkor jóval aggasztóbb hatást kell tulajdonítanunk az aránylag szűk körben olvasott komolyabb lapoknak, mint például a Tempsnak, amely Izvolszkinak és Delcassénak diplomáciai torpedóit szokta kilőni. Bizonyos, hogy nem a jóhiszemű tudatlanoknak és a nemtudatos becsapottaknak hamis értesültsége okozta a világfölfordulást és idézte föl a nagy háborút. Franciaországban és Angliában józan gondolkodású, jól értesült hazafiak sokat tettek az igazi tényállás földerítésére és annak érdekében, hogy kimutassák a béke föntartásának nagy fontosságát. De ez a rengeteg informáló munka nem keltett visszhangot. Az emberek nem akarták, hogy informálják és fölvilágosítsák őket. Gyógyíthatatlan elvakultságukban azt hitték a franciák és az

angolok, hogy már az első szélrohamra széjjel hull a monarchia, s hogy Magyarország csak lesi a kellő pillanatot, hogy Ausztria ellenségeivel szövetkezve, elszakadjon tőle. Együgyűen azt képzelték, hogy a germánság állítólagos hegemóniáját gyerekjáték lesz megostromolni. Semmiféle tiltakozás, helyreigazítás és felvilágosítás le nem küzdhette ezt a gonoszságból és tudatlanságból megszületett örületet.

Nem lehet tagadni, hogy ezek a dőre illúziók, amelyeket Parisban és Londonban még politikai körökben is ápoltak, az információs szolgálat bizonyos fogyatékoságával függnék össze, melynek eredetét ósdi nemzetközi állapotokban kell keresni. Franciaországot és Angliát régtől fogva a legfontosabb politikai és kulturális központoknak tekintjük. Mink jóval inkább érdeklődünk London és Paris iránt, mint amennyit ez a két város Berlinnel, Béccsel és Budapesttel törődik. Nemzetközi összejöveteleken gyakran megfigyelhettük, hogy minden félig-meddig intelligens magyar újságolvasónak büszkesége tellett abban, hogy el tud igazodni az angol és francia pártviszonyok labirintusában, míg nem egyszer még a hivatásos párisi és londoni politikus is mulatságos félreértésekkel nyilatkozott közviszonyainkról. Már sokat tudott, aki Budapestet megkülönböztette Bukaresttől.

Ez a különleges állapot kifejezésre jutott ed-

digi nemzetközi hírszolgálatunkban is. A mi lapjainkban jóval nagyobb helyet foglaltak el az angol parlamenti tudósítások, mint például az osztrák Reichsrath vagy a német Reichstag üléseiről szóló jelentések. A nemzeti főnhéjazásnak hagyományos érzésével eltelt francia vagy angol nem igen érdeklődik a keleti barbárok iránt. Még az enciklopédikusán szerkesztett Times is nap-nap után hasábos jelentéseket közöl Ottawából, Torontóból, Shangaiból, Viktóriából, Új-Zeelandból, míg Berlinből csak ritkán jelennek meg sovány tartalmú táviratok, Bécsről és Budapestről nem is szólván. A külföld ugyanis nem. eléggé fontos az angol gőg és a francia büszkeség szemében. A mostani háborúban meg is kellett keserülniök önhitt ellenségeinknek, hogy annyira túlbecsülték magukat és fitymálva lenézték az idegeneket. Végsőképen ennek az önmagát kellemes hazugságokkal ámító tudatlanságnak keserű az alja, és a külföldi viszonyokban való járatlanságuk sokba került ellenségeinknek.

Végül visszatérünk Rothschild Nátán esetére. Hogy jól legyünk értesülve, különösen ellenségeinkről, rendkívül fontos dolog. Ellenségeink nem törődtek ezzel, habár mi érthető érzékenységünkben mindent elkövettünk, hogy nekik helyes képet adjunk magunkról. Mindez azonban hiábavaló volt. Nem annyira a mi készségünkön

múlt, hogy informáljuk a külföldet, mint inkább az informáltságtól húzódozó külföldnek jóakarátán. Az angolok és a franciák oly jól érezték magukat önhitt képzelődésük gözkörében, hogy a mi hangunk el nem hatolhatott hozzájuk. A háború ebben a tekintetben is megváltoztatta a helyzetet. Diadalmas hadseregünk meggyőzte ellenségeinket jelentőségünkről. Immár fontosabbak és érdekesebbek lettünk Európa szemében. Bakáink hősiessége új utakra terelte az információs szolgálatot. Arra számíthatunk, hogy a háború után Angliában és Franciaországban nagyobb lesz a fogékonyság a mi viszonyainkra vonatkozó szakszerű felvilágosítás iránt. Ezentúl is készséggel nyújtunk majd ily fölvilágosításokat, ahogyan szívesen meg is tettük mindig, habár eddig megértéssel nem fizettek készségünkért.

(1915 szeptember.)

AZ OKOS EGOISTÁK.

Vájjon megérem-e még valaha, mondotta nekem a minap az interparlamentáris uniónak egy régi törzsvendége, hogy a sok szép nemzetközi kongresszus közül, amelyek a háború előtt olyan érdekesek és pikánsak voltak, valamelyiken még részt vehessek egyszer? A ban-

kettek éteksora pompás volt, kitűnő borokat ittunk, a felköszöntők szellemességtől sziporkáztak és bölcsességük magával ragadt. Valamennyien ünnepelték a nemzetek testvériesülését, az európai népek szolidaritását. A sebészek, a statisztikusok, a nyelvészek, a hűtő- és villamosipar mesterei, szóval minden mesterség épkézláb munkásai nemzetközi kongresszusokat rendeztek, amelyekre meghívták Európa népeit, hogy testvéri csókokat váltsanak és áradozva biztosítsák egymást barátságukról.

Különösen minket magyarokat jóformán megbabonáztak a nemzetközi kongresszusok. A pohárköszöntőknek és az ízléses lakomarendezések mesterei vagyunk. Boldogok és büszkék voltunk, hogy Európát vendégül láthattuk magunknál és hogy, mint Choiseul hercege mondotta: *tenir grande maison sur un des carrefours de l'Europe*. (Nagy házat vittünk Európa valamelyik keresztútján.) És íme most mindennek vége!

Hiába tártuk ki szívünket európai barátaink és ellenségeink előtt, hasztalanul avattuk be őket viszonyainkba és mindhiába győztük meg őket szándékaink tisztességéről, politikánk szabadelvű irányáról. Mindezt elfeledték és eltemették s ki tudja, vajjon visszatérnek-e valaha a nemzetközi kongresszusok szép napjai és dekoratív polgármesterünk üdvözölheti-e még megbékélt

keleti és nyugati ellenségeinket, mint fővárosunk vendégeit.

A világháború éktelen zavarai közepett felséges dolog az elmúlt szép napokra visszaemlékeznünk és azzal a gondolattal játszadoznunk, vájjon a mai nemzedék részesül-e még abban a szerencsében, hogy a régi jó idők újra visszatérnek. Európa mostanában visszhangzik a fegyverek zajától. Földrészünk azonban nem csupán csatatér, hanem egyben valóságos csapszék is. A vérengzés elszomorító, de valami patetikus nagyság és tragikus rettenetesség is van benne, amely föl-emelő és megtisztító hatással van lelkünkre. Amit azonban el nem viselhetnek idegeink, az a gyalázkodásnak és durva szidalmaknak kísérő kórusa. Soha még a legvadabb hírlapi polémia sem háborított föl annyira, mint az oxfordi egyetemi tanároknak az az írása, amely általunk bántalmazott, elnyomott és létében veszélyeztetett ártatlan bárányként tüntette fel Szerbiát. Oly sokat jelentett nekünk valamikor Oxford neve, most azonban az ottani tanárok gyalázkodó röpirata egész valójában föltárta előttünk a világháború-okozta nyomorúságot.

Delbrück tanár a minap kiadta Mitrofanov Pál pétervári történettanárnak és Kocsubej hercegnek, a cár szárnysegédének két értekezését, amelyekben azt állítják, hogy a háború elkerülhetetlen volt, mert Anna cárnő kora óta a német

iparosok, katonák, tudósok, jószágkezelők és szerencsevadászok inváziója mindig kiszipolyozta és germanizálta a szent Oroszországot. A német császár beugratta a cárt a Japánnal való háborúba és minthogy Japán egészen nem tette tönkre Oroszországot, Potsdamban elhárították, hogy megadják neki a kegyelemdöfést. Mindez nagyon elszomorító, de, sajnos, megcáfolhatatlan is. Akinek agyát elkábítják az ily téveszmék, rajta a legerősebb érvelés, a legszebb okoskodás sem segíthet. Hogyan bizonyítsam be Torquemadanak, hogy nem művel Istennek tetsző dolgot, amikor máglyára küldi az eretnekeket? A világháborúban a legcsúnyább a sivár veszekedés, a visitas és a dühöngés. Az egyik így kiabál: »Te kezdted! Én ártatlan vagyok!« A másik pedig így ordítózik: »Gonosz gyilkos, lábbal tapodod az emberiségnek minden törvényét.« Erre pedig így szól a visszhang: »Hazudsz, én a kultúrának vagyok a képviselője! Előírás és szabály szerint gyilkolok, ahogy a törvény megparancsolja.«

Vájjon tudja-e Nikolájevics nagyherceg, hogy az a parancsa, amellyel a tűzvonal elé kergettetett tízéves gyermekeket, oly gaztett, amelyet Sodomában és Gomorrában is szegyeitek volna. Környezete ezt nem mondja meg neki, sőt örülden megtapsolja. Lelkiismerete pedig? Bizony isten, Shakespeare tévedett, amikor lady Mac-

beth kínjait ecsetelte. A háború eltörölte a lelkiismeretet. Úgy látszik, hogy az most oly beteges képzelődés csupán, mint a kísértetektől való félelem, amely nem is gyötri a nagyhercegeket.

Igaz ugyan, hogy a nemzetközi bankettek mostanában nevetséges színben állanak előttünk. Szinte szégyeljük, hogy valaha beugrottunk ennek a bolondságnak. Kiábrándultunk belőlük, de én mégis úgy vélem, hogy kár volt kiábrándulnunk. Megengedem, hogy a nemzetközi bankettek most nevetségeseznek látszanak, de az eszme, amelyet képviselnek, szent igazság. Le nem mondhatok arról a reményről, hogy a polgármester valamikor ismét szép szavakkal föl fogja köszönteni a nemzetek testvériesülését, koccintani fogunk, lelkesedünk majd, tízszer is megcsalódunk, de tízszer is újra felgördítjük a követ az emberiségnek szent hegyére. Aki most, csatazaj közepett, a népek szolidaritásáról beszél, úgy tesz, mint aki hóvihárban ibolyarétről álmodik. De hogyha a vándor földézi álmában a jövőnek viráglepte mezejét, jobban elviseli a vihar bömbölését és meg nem érzi, hogy arcát paskolja a jeges eső.

Háború közepett könnyen gúnyolódhatunk minden kultúrának szükségszerű összefüggésén. Pedig ez az összefüggés valóság, talán az egyetlen valóság az emberiség történetében. Ez a kötelék kényszeríti bele az egyik népet, akarata

ellenére is, függésbe attól a másik, néptől, amely ma ellensége, holnap pedig már szövetségese lehet. A magyar gazda számol a chicagói és odesszai vásárok hullámzásaival, Liverpoolban pedig ingadoznak az árfolyamok, ha a dér megcsípi az Alföldnek tavaszi vetését. A gazdasági élet nemzetköziségét csak oly módon lehet megakasztani, mint ahogy sebészi műtét közben tamponnal erőszakosan elállítják a vérzést. Semmiféle ellenségeskedés meg nem akadályozhatja, hogy Röntgen, Lister, Pasteur, Semmelweis eszméi és találmányai az ellenségnek épen úgy javára ne váljanak, mint a jó barátoknak. A népek szolidaritása tehát oly tény, amelyet a háború megrendíthet ugyan, amelyet azonban el nem pusztíthat és meg nem semmisíthet.

Ha azonban a szolidaritás igazán olyan erős, miért nem kergette el tüzeskardú őrangyal módjára a fúriákat a kultúrvilág kapui elől? A testvériség érzése miért nem tudta elhárítani a világháború szerencsétlenségét? Ennek valami különös oka van. A legkiválóbb publicisták évtizedeken keresztül hévvel hirdették és bizonyították ezt a két tételt: a háború nem jelenti az ellentétek eldöntését meg elintézését és a háború a győztesre ép oly romboló natással van, mint a legyőzöltre. Norman Angell könyve, amely ezeket a tételeket vitatja, sok millió példányban elterjedt. De miért nem hatott?

Miért nem diadalmaskodott az igazságnak meggyőző ereje?

Az emberiségnek szomorú végzete az, hogy olyan igazságot, amely nincs összhangban szenvedélyeinkkel, meg nem szívlelünk, hanem visszautasítunk. Hogy vérükké váljék valamely igazság, ezerszer is belénk kell azt diktálni. A kultúrának egész haladása voltaképpen alig fél-tucat igazság körül forog, amelyek csak évszázados küzdelmek után váltak az emberiségnek közös javaivá. Egy ilyen igazság ez is: hogyha az alattvalók gazdagok, akkor a király is az. Úgy vélné az ember, hogy ez csak eléggé meggyőző dolog. Pedig ezt az igazságot ma még korántsem ismerik el mindenképen. Még mindig azt hiszik, hogy alacsony munkabérek előmozdítják az ipar fölvirágozását, amely az állam gyarapodását jelenti.

Egy másik igazság ez: az eretnekség megtűrése nem Isten ellen való véték. Diocletianustól II. Józsefíg mindig harcoltak ezért az igazságért. A toleranciát azonban, amelyben annyi forró küzdelem után most már részesítik a vallásokat, még mindig megtagadják a fajoktól és az osztályoktól. Az ember bizony makacs egy teremtmény. De azért különbséget kell tennünk. Az egyes ember okos, a tömegbe verődött embereket ellenben sötét ösztönök elvadítják és megdöbbentő jelenség, hogy a közösség jóval

durvább és ostobább, mint a tömeget alkotó egyes embereknek átlaga.

Ugyanez az általános tapasztalat magyarázza meg a háború elleni még nagyon új keletű agitációnak sorsát. Az egyes emberek nagyon jól tudják, hogy a háború kint meg nyomorúságot jelent és hogy a megoldás, amellyel biztat, kétséges és többnyire ki nem elégítő. A krími háború idejében támadt Angliában ez a szállóige: *We drifted into the war.* (Belepottyantunk a háborúba.) Ezt a szállóigét most Angliában ismét emlegetni kezdik. Már-már belátják, hogy Norman Angell igaz próféta volt. Kár, hogy könyveit megvásárolták ugyan, de érveit meg nem hallgatták. Olykor a legszebb okfejtés is csődöt mond, a legjobb gyógyító szérum sem hathat, mert a beteg szervezetének nincs meg a kellő befogadóképessége. Az emberiségnek még jónéhány háborút kell viselnie mindeddig, míg az *okos egoizmus* más eszközt nem talál a bonyodalmak kiegyenlítésére. A hát.;ú akarása ugyan örökkévaló, de a hűvös megfontolás az államban épen úgy fog győzni, mint kultúremberben, aki az utcán késsel nem esik neki halálos ellenségének, hanem megfélemezi magát és a járdán közönyösen elmegy mellette.

Ez a háború borzasztó tanulságot szolgáltat. Kár, hogy multhatatlanul szükség van az ilyen tanításokra. Az emberiség olyan, mint valami

önfejű kamasz, a bölcs érvek mitsem érnek, a háború korbácsütéseivel kell őt békességre és összeférésre ránevelni. A béke olyan, mint az egészség, csak azután tudja megbecsülni az ember, ha már túl van egy súlyos tífuszon.

A háború után Európának szíve és érzései lassanként egészségesekké válnak meg. A jobbfajta emberek szégyenkezni fognak, amiért annyira tomboltak, mert hiszen közülünk még a legderekabbak is olykor a harag és a düh prédái voltak. A háború az ember kedélyvilágában pusztít a legszörnyűbben. Gyalázkodunk, gyűlölünk, a bosszúvágnak és a gonoszságnak rajtunk rágódó és bennünket lealacsonyító érzése nyugó le bennünket. A jó ember boldogtalan, ha gyűlölnie kell. A szenvedély végül kitombolja magát, a gyűlölet betelt és jól fog esni, hogy ismét tisztelhetjük és szerethetjük egymást. Olykor nehezünkre esik majd, hogy uralkodjunk magunkon, mert túlsók baj ért és túlsók igazságtalanság történt velünk. De hogyan mondja a prédikátor Salamon: »Ideje vagyon a szeretésnek és ideje a gyűlölésnek.« Egy bölcs férfiú pedig hozzátette: »Halálos gyűlölség legfőllebb egy esztendeig tart, aki tovább gyűlöl, meg fogja bánni.«

Ennek a háborúnak az a rettentő tanulsága, hogy a gyűlölet mindent elpusztít és hogy a modern stratégia az ágyúinak hihetetlen vivőké-

pességével meddőségre ítéli a hódítás vágyát. Hogy fogjuk szeretni a békét, ha valamikor ismét ránk mosolyog! Úgy fogunk rá vigyázni, mint szemünk fényére. A népek meg fogják fékezni szenvedélyeiket, hogy a drága jószágot ne veszélyeztessék. *Okos önzésből* fogják egymást, ha szeretni nem is, de becsülni, és féken tartják majd a gyűlöletnek közveszélyes és öngyilkos érzéseit. Megérjük még azt az örömapot, hogy nemzetközi kongresszusokon egybeseregünk és elragadtatva figyelünk a polgármesterre, amikor szép szavakkal ünnepli a nemzetközi szolidaritást, és a népek testvériségére üríti poharát.

(1915 április.)

KÁVÉHÁZ A »GYÁVASÁGHOZ«.

Friedrichsruheben a fehér asztalnál egy alkalommal valamelyik kissé kotnyeles vendég fölvetette azt a kérdést, hogy vajjon mi történt volna, ha a poroszok elveszítik a königgrätzi csatát? »Ó,« —mondotta Bismarck, könnyedén legyintve kezével, — »ez csak annyit változtatott volna a dolgon, hogy vagy tíz-tizenöt esztendővel később értünk volna a *porosz csúcsra!* Megölni nem lehetett bennünket. Hiszen épen a közvélemény volt velünk.«

A közvélemény — ez az a nagy varázsszó, annyi történelmi eseménynek a titkos kulcsa. Aki legyőzhetetlen akar lenni, annak maga mellé kell hódítania a közvéleményt. Nincs oly parányi miniszter, aki ne tudná, hogy amikor a világtörténelem kártyáit keverik, a közvélemény a legerősebb tromf. Minden áron magunknak kell azt megszereznünk. Ha becsületes úton lehetséges, annál jobb. Ha meg nem lehetséges, akkor korrigálnunk kell a szerencsét. Mesterségesen kell megteremteni a közvéleményt, meg kell hamisítani. Oly korban pedig, amikor a gyémánton kezdve a hétköznapi élelmiszerekig mindent meghamisítanak, ez bizonyára nem boszorkányság.

A közszellem bizonyos hajlandóságai szinte elősegítik ezeket a hamisításokat. Ahogyan hamis rubinokat arról ismerünk meg, hogy a maguk kifogástalanságában nem fordulnak elő a természetben, azonképen a hamis lelkesedésnek és az álhazafiságnak az az árulója, hogy szinte természetellenes túlzással igyekszik hatást kelteni. Miközben a Kapitóliumon szent esküvéssel megfogadják, hogy az utolsó vércsöppet is kiontják a meg nem váltott faj testvérek érdekében, addig az olasz hadkötelesek a legkeményebb absztinenciát szegezik a katonai behívók elé. Az egyik oldalon az eget ostromló száj hősködés, a másik oldalon a lelkiismeretlen megszökés

oly ellentét ez, amelynek őshazájául a mai Olaszországot tekinthetjük.

Ha pedig kissé tovább bolygatjuk a dolgot, akkor a nemzetközi élet egész során oly meg-hökkentő sajátságra akadunk, amely a néplélek legalján fészkel és végzetesen veszélyezteti a népek közötti jó viszonyt. Európaszerte mindennütt, majdnem valamennyi államban az imperialista törtetésnek kifejezetten beteges tünetei-vel találkozunk. Anglia a tengeren való világ-uralmat akarja, Oroszország régtől fogva a világbirodalmi fantom után loholt, Olaszország az egész európai térképet föl akarja forgatni. Még olyan kis állam is, amilyen Szerbia, gyógyíthatatlan áldozata egy még csak meghódítandó nagyszerb birodalom imperiálisztikus rögeszmé-jének. Már-már azt hittük, hogy az abszolutizmus visszaszorításával kiirtottuk az idegen területekre törő hódítóvágyat. És lám, a demok-rata eszme megerősödésével, a tömegeknek a közügyekben való nagyobb részvételével párhuzamosan megerősödött a hatalomra való só-várgás és idegen országok elrablásának ösztöne, sőt lázas önkívületté fokozódott. Ha minden állam imperiálisztikus áramlatokat támogat és növel, ha valamennyi kormány kijelenti, hogy a nemzeti génusz parancsolóan megköveteli új területeknek a bekebelezését, akkor bizony összeütközések örök anyaga van a levegőben

és a világháború jóformán állandósítottak tekinthető. Igazi kultúrállamban tulajdonképen nem volna szabad olyasminek megteremnie, ami hasonlít a legutóbbi idők rosszindulatú imperializmusához. Csakhogy minden egyes államban megvan az imperializmus, ez pedig oly dinamit, amely fölrobbantással fenyegeti egész kultúránkat.

De vajion egyáltalában igaz-e, hogy az olt-hatatlan hadakozó vágy tüze emészti a modern népeket; igaz-e, hogy az olasz népnek nincs jobban égő vágya annál, hogy Trient, a derék püspöki város és a cortinai szállótulajdonosok Róma jogara alatt éljenek? Végül igaz-e, hogy a közvéleménynek olyan ellenállhatatlan volt az elemi ereje, hogy a miniszterek nem tehettek egyebet, mint hogy fejest beleugrottak a háborús kavardásba? Igaz ugyan, hogy a nyárspolgárnak az szerzi a legnagyobb élvezetet, amikor a törzsasztal mellett háborúról és hódításról, világalomról és hazafias diadalokról beszélhet. Az ilyen kávéházi fecsegések során kitombolja magát mindaz a szenvedély, amelyet a filiszter a köznapi életben nagyildomosan féken szokott tartani. Bámulatos, hogy milyen nagyszerű lelkiváltozáson esik át a legtöbb derék ember, mihelyt a magánéletéről áttér a politikára. A mindennapos érintkezésben, a följobb valókkal, kliensekkel, páciensekkel és

mindazokkal szemben, akikhez akárcsak a legparányibb önző érdeke fűzi, az ilyen férfiú merő óvatosság, csupa diplomatikus tartózkodás és csodálatos ügyességgel meg tud lapulni. Semmi áron sem merné megrágalmazni vagy megvádolni kedves embertársát, mert hiszen ebből kellemtelensége támadhatna és bosszútól kellene tartania. Ha azonban császárokról és királyokról, államokról és nemzetekről van szó, mindjárt teli szájjal kiabál és a biztosságban ringatózó gyáva embernek a szájaskodásával támadja meg a világ legnagyobb hatalmasságait is.

A római Aragna-kávéházban, ahol annyi sok órát elhenyéltem, nem egy groteszk jelenetnek voltam a tanuja. A derék irodatisztek, ügyvédsegédek, kereskedelmi utazók, valamint tanárok, színészek, filiszterek és bohémek, akik e kávéház törzsvendégei, valamennyi törzsasztal mellett mérgesen dagályos irredentista frázisokban tobzódtak. Bizonyos vagyok benne, hogy a mostani napokban is egy jól ismert kiaszott figura, a malomalatti politikus típusa, öklével vadul rácsapott az asztalra és rekedten kiabálta: »Hogyan! a dalmáciai partmenti szigetek közül csak egynéhányat követelt Salandra? Hiszen ez árulás, gyalázatos árulás! Egész Dalmáciának Olaszországhoz kell tartoznia. Dalmácia a mi legszentebb tulajdonunk!« És a legtávolabbi törzsasztalok felől is helyeslő

mormolás és hódoló suttogás kelt: »Milyen ember ez! Micsoda hazafiasság! Szűk mellét szinte megrepeszti a szent tűz!« Amikor nem a tulajdon becses bőréről, hanem csak az »imádott« hazáról van szó, az ember sokkal gondolathíjasabb és léhább, semhogy egy előkelő gesztus és egy hazafias póz veszedelmes hülyeségének a tudatára ébredne. Itt, »A gyávasághoz« címzett kávéházban meghódítanak országokat, megsemmisítenek államokat és ősi örökségüktől megfosztják a legbüszkébb trónusok uralkodóit. Isten ments, hogy akárcsak egy ilyen hígvelejűnek is eszébe jutna, hogy a drága haza az ilyfajta kalandok közben mindenféle bajnak lehetne kitéve és gonosz veszedelembé kerülhetne. Deák Ferenc jól tudta, mit mond, amikor felkiáltott: »Kockáztathatunk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatnunk nem szabad!« Határozottan ezt mondotta, mert tisztában volt azzal, hogy általános szokás szerint mindenki szívesen dönti veszedelembé a hazát, hacsak nem kockáztatja tulajdon becses bőrét. Ennek a megvetésre méltó gondolkodásnak igazi hazája a mai Olaszország. A kávéház központi fészke a szájaskodásnak, annak a gyávaságnak, amely az eget ostromló, leküzdhetetlen hazafiságot választja takaróul. Bizonyára nem akarom lebecsülni »A gyávasághoz« címzett kávéház törzsközönségének jószívűségét. De vájjon igazán Dél-Tirol derék lakosai-

nak a nyomorától szakadt-e meg a szívük? A nagy, véres világínség e napjaiban nagyobb szenvedés nincs-e, mint az, hogy az Isonzó mellett lakó vincelléreket és földműveseket tartományi főnök, nem pedig olasz prefetto kormányozza? Olaszország nagyságához igazán nem hiányzik egyéb, mint az a hitvány pár kilométer, amelyekért a vágóhídra küldik a népet? Lehetséges-e, hogy a törzsasztalok széllel bélelt fecsegései annyira imponálnak egy ravasz miniszternek, hogy a közvéleménynek azt az általános megnyilatkozását látja bennük, amelyért egy népnek életét és vérét kell föláldoznia és amely lebírhatatlan erőt ad forró vágyódásának?

Szándékosan hangoztattuk elsősorban a háborús hangulat lélektani indítékait, anélkül, hogy kelleténél jobban kiemeltük volna a szennyes, de annál erősebb motívumokat is. Soha még ekkora tiszteletben nem részesítették a szájhősködést és a nagyzólást, mint amikor az olasz miniszterek elemi erejű áramlatnak akarták feltüntetni, amelynek hullámain ők nemzeti félistenekké magasodnak. Igazi háborús hangulatból valósággal mitsem lehetett érezni Olaszországban. Minden csak mesterkélttség, szélhámoság, színházi hatáskeresés és azonfölül még megvesztegetés is volt. De mégsem nyugodhatunk bele abba a gondolatba, hogy egész

nemzetet megvesztegetéssel lehet a háborúba uszítani, hogy egész népet Júdas-bérrel meg lehet vásárolni. A lélekkufárságnak bármilyen virtuóza is Barrère mester, a quirináli francia nagykövet, mégis csak a legnagyobb kételkedés hangján kell kérdeni: vájjon Olaszország igazán megvásároltatja-e magát? Egész népet lehet-e érdeke ellen is lepéznelni és mindenféle hitvány frázis csilingelésével idegen érdekek zsoldosává lefokozni? Nem, egész népet nem lehet megvesztegetni. Maga a nemzet meg nem vásárolható, de egynéhány ordító és uszító megfizeteti magát, aztán pedig az ő dolguk annak az illúzióknak a fölkelése, hogy az egész nép ő velük tart és az ő feladatuk, hogy a nép akaratát pontosan és gyorsan odaszállítsák arra a bolti asztalra, ahova leolvasták nekik a bűndíjat.

Csakhogy — ezt fogják kérdezni — merre rejtőznek hát azok az okos és tisztességes emberek, akik bizonyára Olaszországban is tekintélyes számban vannak? Hát nem védekeztek a kisebbség terrorizmusa ellen? Nem tiltakoztak hangosan? Dehogyan! Az okos emberek szépen a kályha mellett kuksolnak és ki nem mozdulnak az utcára, ha verekedés tombol odakinn. A hétköznapi okosság nem szokott küzdeni. Hiszen éppen azért okos az ember, mert kerüli a tolongást, nem mer kikezdeni a száj hősökkel és amikor a hülyék és csirkefogók armádiája fel-

vonul, jókor befordul előlük a mellékutcába. Az okos emberek tehetetlenül ölbe teszik kezüket és így sóhajtanak: be kell várnunk, míg elül a vihar. Aztán nagy-kényelmesen hazamennek és az átkozott útszéli együgyűségnek átengedik a diadalt, amelyet az a leggyarlóbb eszközökkel vívott ki a tisztességes, nyugodt polgáremlerek gyávaságával szemben. Hippolyte Taine kimutatni törekedett, hogy 1789-ben a franciák többsége hajlandó lett volna arra, hogy tisztességes egyezséget kössön a királysággal, de egy csomó terrorista rájuk erőszakolta akaratát. És sóhajtva megjegyzi a szerző: Sajnos, az úgynevezett okos emberek sohasem hősiések, sem jellemesek, de igazán okosak sem, mert jellemesség nélkül nincs igazi *okosság*. Az élet nagy harcában a békesség és a mérséklet ügyét csak szenvedélyes agitáció val lehet diadalhoz juttatni. Ezen a zátonyon az olasz nemzet nagy többségének békevágya is megfenneklett. Fondorlat és megvesztegetés szította a tüzet és végül győzött »A gyávasághoz« címzett kávéház. A »szent önzés« jelszava csodát művelt és sűrű fátylat borított a szentségtelen összeköttetésekre. Barrère mester diszkréciójában sziklaszilárdan meg lehet bízni s d'Annunzionak és a mai Róma többi utcai hősének hazafias titkát sohasem fogják napvilágra vonszolni.

(1915 június.)

GERMÁNOK ÉS SZLÁVOK.

Az a vélemény járja széltében, hogy a mostani háború az európai főnhatóságért egymásért küzdő germánok és szlávok nagy összeütközésének egyik szaka, amelyet már több évtizeddel ezelőtt megjósoltak.

Nem tudom, hogy ennek a felfogásnak a terjesztői nem akarják-e vele a legnagyobb izzásig fokozni az ellenséges érzések lángolását. Tárgyilagos szemmel nézve azonban ez a felfogás mindenképen helytelen. Azonkívül Magyarországira és a monarchiára nagyon aggasztó következtetésekkel járhat és sok honfitársunkkal és derék bajtársunkkal ellentétbe juttathat bennünket. Nagyon fontos tehát, hogy ezt a sokat vitatott kérdést elfogulatlanul megvizsgáljuk.

A szláv névvel egész sereg különfajta nemzetiiséget jelölünk meg. Tulajdonképpen nem is ismerünk csak általánosságban való szlávot, mert hiszen az életben mindig egyéni formában, külön-külön mint oroszok, lengyelek, szerbek, horvátok, csehek vagy tótok jelentkeznek.

Már ez is arra vall, hogy a közös származás és a nyelvrokonság, amelyen a szláv testvériség, alapul, meg nem akadályozta az egymástól, szigorúan elkülönült népegyéniségek kialakulását. Az egyes néptörzsek közötti ellentétekkel

és versengésekkel szemben pedig a puszta rokonság nem sokat jelent. A bolgárok annyira gyűlölik a szerbeket, mint hogyha vérbosszút forraló ellenséges népcsaládokhoz tartoznának. Ép oly rideg pedig a többi szláv testvérnép, a lengyelek és az oroszok, a rutének és a nagy-oroszok közti viszony. Mindebből pedig kitűnik, hogy a többé-kevésbé megokolt hipotéziseken alapuló fajrokonság meg nem akadályozza a gyűlölködést meg a véres viszálykodást és a nemzetek atyafisága, mint Anglia és Németország példája nyomtétósan bizonyítja, inkább kiélesíti, semmint csillapítja a versengést.

A vérrokonság eszméje tehát aránylag keveset jelent a politikában. A pánszlávizmusnak is, amely erősen kidomborítja ezt az eszmét, eleinte világosan csak irodalmi és tudományos volt a jelentősége. A pánszlávizmusról szóló emlékiratot, amelyet annak idején e tanítás főhírdetője, Akszakov nyújtott át I. Miklós cárnak, ez a következő sajátkezű széljegyzettel látta el: »A szláv népnek állítólagos elnyomatásán érzett részvét mögött a lázadás bűnös gondolata rejlik a velünk szomszédos és részben szövetséges birodalmak törvényes kormányai ellen.«

Azóta azonban a patriarkális, jóhiszemű abszolutizmus konzervatív volta mellet is felforgató uralommá fajult, amely vakmerően túlteszi magát az öreg Miklós cár aggodalmain. Sőt azóta ha-

tározottan tenyésztették is a pánszlávizmust, amely alkalmas eszköz volt arra, hogy elpalástolja a barbár világbirodalmi terveket. A törököknek például 1877-ben nem lehetett volna hadat üzenni azzal az ürüggyel, hogy az oroszok meg akarják hódítani Konstantinápolyt. Akkortájt ez nagyon elkedvetlenítette volna az angolokat. A leigázott bolgárok fölszabadításának a jel-szava már tetszetősebben hangzott, bár a múltó bolgár »atrocitások« korántsem érnek föl az orosz »atrocitások«-nak állandó intézményével. A szláv testvériség tehát Oroszország részére nagyon használható diplomáciai cselfogásnak bizonyult. Politikai újjáalakulásnak tartós alapjával azonban nem szolgálhatott, és az érdekeknek olykor-olykor támadó összeütközését nem tudta megakadályozni. A szláv gondolat mindig csak másodlagos elem volt az érdekek össze-, szövődésében, amely szentimentális sallang nélkül is létre tudott jönni. Leginkább láttuk ezt az orosz-szerb megállapodás dolgában. A nemes lelkek egymásra találtak, mert Oroszországnak a Balkánon alkalmas faltörő kosra volt szüksége a monarchiával szemben, Szerbia pedig nagyhatalmi mániájának támogatóját kereste. Mind, a ketten azt remélték, hogy kölcsönösen felhasználják egymást önző érdekeik céljaira. Hogy ebben a viszonyban milyen kis szerepet játszik a szláv testvériség érzése, az részben már most

is megmutatkozott, még kirívóbban pedig a jövőben fog kiderülni, amikor majd a megcsalt családok kíméletlenül kifejezésre fogják juttatni keserves kiábrándulásukat.

A pánszláv érzést azonban legkeményebben a cárizmus égbekiáltóan vérengző uralma tette próbára. Igaz ugyan, hogy az orosz nagyhatalom valamennyi kisebb szláv népnek imponált, a csehek, bolgárok és horvátok modern intelligenciája pedig nem egyszer megbocsátotta a nagy északi rokonnak, hogy ez mit vétett a szlávtság kultúrája, szabadsága, szellemi élete ellen. De amikor aztán az orosz autokrácia egyre vérszomjasabban és kegyetlenebbül törte le a kultúrát és a szabadságot, ezzel a viselkedéssel a szláv népek műveltjei között elfojtotta a legparányibb rokonszenvet is. Olvassuk csak el, hogy milyen kemény ítéletet mond az orosz viszonyokról Massaryk Tivadar, a cseh intelligencia legkiválóbb képviselője. Nincs az a fajára gőgös germán, aki élesebben fejezhette volna ki rosszalását.

Mindjobban érezzük, hogy a cárizmus nem szerepelhet a szláv szellem méltó képviselőjeként. Rendkívüli tehetségű nagy faj nem tekintheti a vakon őrjögő abszolutizmust ideális kormányformának és nem várhatja tőle a faj világtörténeti hivatásának teljesítését. Germánok és latinok szemében gyalázatnak tűnik,

hogy éppen a szlávok vonszolják láncként maguk után a tatár rémuralom maradványát, a moszkovita zsarnokságot. Éppen a reálpolitikusoknak az a fölfogása, hogy a minden más népnek tűrhetetlen abszolutizmus hozzáülük az orosz nép elmaradottságához, megsérti a szláv közszellemet és elkeseredett tiltakozást támaszt. A szlávok — ezt kiáltják fölháborodva a cárizmus védői felé — nem rabszolganép, amely türelmesen hordja a cárok igáját, amelyet a föld semmiféle más népe nem tűrt volna meg ellentállás nélkül. Ó Oroszország, te, a véghetetlen türelemnek hazája! — így énekelte mélységes elkeseredettséggel Nekraszov. A prágai és pétervári legutóbbi szláv kongresszusokon lobogó lánggal égett a cárizmus elleni ős-szláv gyűlölet. Azért sereglettek egybe, hogy ünnepies békekötéssel véget vessenek az oroszok és lengyelek közötti régi ellenségeskedésnek. De ezen a békegyülekezeten mindenfelől fölcsapott a cárellekes gyűlölet. Végül abban állapodtak meg, hogy Oroszország jövőjét az északamerikai Unió mintájára készült alkotmány biztosítaná, amely testvériességben egyesítené a nagy-oroszokat, ruténeket és lengyeleket. A pánszlávizmusnak a legújabb szaka ez, amely betetőzi a pánszlávizmus és az autokrácia között a szakítást. A hivatalos Oroszország immár elítéli a bűnös pánszlávizmust.

Amikor ilyképen bemutattuk a szláv törzsközösséget, amelyen belül kibékíthetetlen ellentétek mutatkoznak demokrácia és abszolutizmus, izzó katolicizmus és vakbuzgó ortodoxia között, akkor ezzel megcáfoltuk azt a véleményt is, hogy a mostani világháborúban az egységes szláv ságot csatasorba állították a germán ság ellen. Nem a szláv ságról, hanem a cárizmusról van szó. Több kiváló szláv nép oly izzón gyűlöli a cárizmust, ahogyan sosem gyűlölné a germán ságot. Hiszen magában véve a faji különbség még nem ok az örökletes gyűlöletre. Európában elég hely jut germánoknak és szlávoknak egyaránt. A modern kultúr állam és az autokrácia között azonban mély szakadék tántog. Az abszolutizmus gyűlölete az erkölcsi és kulturális fölény ellen irányul. Olthatatlan vágyat érez, hogy azt fizikai túlsúlyával legyűrje a csatatéren. Amellett úgy érzi, hogy inog alatta a talaj, mindenütt ellenséget lát. A háború tehát túrhetetlen helyzetből való kiszabadulást jelent a cárizmusnak. Épen azért a mostani háborút nem a germánoknak a szlávokkal való küzdelmeként kell fölfogni, hanem mint a modern kultúrának küzdelmét a valójában már legyőzött barbár állammal, amelyet semmiféle fegyveres tett már nem menthet meg a külső hatalmak vagy a belső forradalmak okozta összeomlástól. A történelem bizonyára tisztábban

fogja megítélni a mostani háború jellegét, mint ahogy mi tudjuk. Most az zavarja meg a képet, hogy két kultúrállam, Franciaország és Anglia síkraszáll az európai közérdeket veszélyeztető orosz barbár állam föntartásáért. Ez azonban csak hangulatoknak érdekeken való múltó fölülkerekedésén alapul. A rövidlátó diplomata művészet ezúttal győzött az államférfiúi előrelátáson. A mostani konstellációnak ez a háttere. A világtörténet ítélőszéke előtt, ahol egy század egy órának számít, ennek a tévedésnek, bármilyen súlyosan nehezednek is ránk a következései, nincsen végleges jelentősége. Ebből az ördög-bogozta szövetségből Ang^a és Franciaország ki fog bontakozni. Az ellenség a vele szembenálló nemzetet már gyakran rákényszerítette a maga érdekének helyes méltánylására és megmutatta neki fejlődésének igazi útját. Franciaország gyűlölete egyesítette a német törzsöket, a porosz versengés mozdította elő monarchiánk újjáalakulását. Hogy most ellenséges viszonyban vagyunk Angliával és Franciaországgal, az ezeket a népeket végre is ki fogja gyógyítani tévelygésükből és meg fogja ismertetni velük igazi hivatásukat a béke és az európai kultúra érdekében, amelynek csak egyetlen ellensége van. Le tzarisme — voilà l'ennemi. Ez ennek a harcnak a jeligéje, igazi értelme és célja.

A szláv nemzetek, a rabszolga járom alatt nyögő szegény orosz nép tagjai boldogan fognak fölujjongani, amikor a cárizmus rettenetes vere-séget szenved majd és amikor bukása útját egyenleti az igazság meg az emberiesség ural-mának. (1914 december.)

A HEGEMÓNIA.

Ha úgy akarta, Anglia megakadályozhatta volna a háborút. A német kancellárnak ezek a szavai pörölycsapásokként hullanak Anglia lelki-ismeretére. Érmek a Bethmann-Hollweg szerint »igazi felelősségnek« a megállapítása bűnben ma-rasztalja az angol kormányt. Sir Edward Goschen nagykövet már régebben elég őszinte bűn-vallomást tett. Miután kézbesítették neki út-leveleit, Berlinből elutaztában így szólt: »Részt kell vennünk a háborúban, hogy Európa egyen-súlyát megvédelmezzük Németország hegemó-niája ellen.« Amikor pedig ezzel szemben Orosz-ország hegemóniájának fenyegető veszedelmére figyelmeztették, a diplomata ezt mondotta: »Ez is rettenetes volna! Ez azonban még csak a jövőnek a dolga!«

Bizony, Oroszország hegemóniája rettenetes volna. Jó, hogy ez a szó elhangzott és hogy angol diplomatának csúszott ki a száján. A

tévedés csak az, hogy Németországot ugyanabba a sorba állítják Oroszországgal és mindkét államnak helyzetét egyazon gyűlöletes kifejezéssel, a hegemonia szóval jellemzik. Németország kiváltságos helyzete rendkívüli eredményeken alapul, ezt a becsületesen kivívott helyzetét pedig sohasem használta ki oly hegemoniának megalapozására, amely megzavarhatta volna az angol államférfiaktól oly aggodalmasan féltett »hatalmi egyensúlyt«. Lehet, hogy egyes németek a nagy sikerek mámorában talán feltűnő erősen domborították ki önérzetüket, maga a német politika azonban mindig józan és reális maradt, valamelyes önmérséklet, sőt szinte nyárspolgárság jellemezte. A német birodalmi politikának mindig Bismarcknak ez a kijelentése volt alapelve: »Nem akarunk Európának iskolamesterei lenni!« Milyen másképen hangzik III. Napóleonnak büszke felkiáltása: »Akaratom ellenére Európában egyetlen ágyúlövésnek se szabad eldördülnie!« Talán Németország erejétől is tellett volna ilyfajta tekintélyi politikának fényűzése, de a német lélek idegenkedik a túlhatalom fitogtatásának ilyen színészes pózjától.

A német és az orosz tendenciák közötti egész ellentét kirívóan megnyilvánult abban is, hogy Bismarck még a nagy győzelem esztendejében is határozott tiltakozás mellett visszautasította

azt a föltevést, mintha netalán anektálni óhajtáná a keleti-tengeri tartományokat vagy pedig a faj rokonság ürügye alatt a csehországi német tartományokra rátenni szándékoznék kezét. Koszorús költőnkkel. Jókai Mórral folytatott sokat emlegetett beszégetése során pedig a nagy kancellár kifigurázta a pángermán eszmékkel való kacérkodást. A pánszlávizmus ugyanis oly fényűzés, amit csak az autokrácia engedhet meg magának, amely minden lelkifurdalás nélkül tengernyi vért ont az igazi népérdektől távol álló fantazmagóriákért vagy hódító tervekért. A japán háború valóságos típusa a lelkiismeretlen emberpusztításnak, amelyet csak a hódítás vágyának határozatlan perverz telhetetlenségével lehet megmagyarázni. Trubeckoj herceg, az ismert orosz diplomata egyik figyelemreméltó munkájában behatóan kifejtette, hogy az oroszországi földterület óriási méretei talán legjobban megakadályozzák a cári birodalom belső fejlődését. Minek kell tehát még Korea is? Mi szükség van Mandzsuország mérhetetlen területeire, a tengerszorosokon való korlátlan uralomra és hegyiben még a Balkán-államokon való protektorátusra is?

Az autokráciát azonban épen az jellemzi, hogy képtelen a nép jólétét előmozdító politikára és ezért arra van kárhóztatva, hogy a szláv testvériségnek, a Perzsiában és Közép-Ázsia-

ban való kultúra-terjesztésnek, az ortodox vallás megvédésének jogcímén a világbirodalmi politika áldatlan fantomja után loholjon. A beteges vágy újabb meg újabb hódítások és sikerek után, amelyekkel a belső állapotok nyomorúságáról akarnák elterelni a figyelmet, tetőtől-talpig megmérgezte a cárizmust. Merőben lehetetlenség megjavulnia, nem bír lemondani legfontosabb létföltételéről, az újabb meg újabb terjeszkedésről, különösen nem bírja tiszteletben tartani a független államok jogait, nem bírja kikerülni az összeütközést azokkal a hatalmakkal, amelyeknek az ő terjeszkedő tendenciái szükségképen kárukra vannak. A hegemoniára törekvő cárizmus szem elől téveszti igazi érdekeinek körét és örök nyugtalanságtól gyötörve, mindenféle ideológiából, rögeszmékből, világhuralmi ábrándokból egészen perverz külpolitikát ábdál össze magának. Bismarcknak »Gondolatok és visszaemlékezések« című munkájából tudjuk, milyen kínosan töprengett a kancellár azon, vajjon Oroszországgal vagy pedig Ausztria-Magyarországgal kössön-e szövetséget? És tudjuk, milyen rengeteg terhet vállalt magára, amikor le kellett küzdenie az öreg császár előítéletét, a Hohenzollernek a Romanovokhoz fűző családi hagyományok erejét, I. Vilmos császárnak II. Sándor cár iránti rokonszenvét. Mindezt pedig csak azért tette,

hogy a cári baráttal való szövetségtől megmenekedjék és inkább a csak nemrég megbékélt volt ellenséggel szövetkezhessek. Jól tudta ugyanis, hogy a cári birodalommal való bármilyen szövetség tele van oly összeütközéseknek lehetőségével, amelyeknek Oroszország telhetetlen hatalmi vágya, megfélemezhetetlen gőgje és világuralmi hóbortja az okozója.

Reális érdekelletét ki lehet egyenlíteni, de a cári autokrácia túlcsapongó arroganciájával sohasem lehet megfélni. Ha tehát a hegemonia fenyegető veszedelmét emlegetik, akkor bizonyára nem Németországnak szinte túl józan réalpolitikájától, hanem a telhetetlen sóvárságú Oroszországtól kell tartani.

Mindez csöppet sem újság, az oroszországi hatalmi politikának ezeket a jellemvonásait nagyon is jól ismerik az angol miniszterek. Ha tehát még szították is a nagyravágyás tüzét, ha a Szerbián való orosz protektorátus fentartását használták föl a világháború ürügyéül, akkor ez politikailag és lélektanilag csak azzal magyarázható meg, hogy előbb az otromba orosz medvével meg akarták támadtatni Németországot, később azonban magát Oroszországot akarják majd elbuktatni, ily módon pedig, mint a német kancellár mondotta, az angol főnhatóság tiszteletére megóvják az európai hatalmi egyensúlyt.

Nem Németország nagysága sértette és keserítette Angliát, hanem a német birodalom rohamos nagyranövekedése. Az angol mindig csak a szegény rokont látta a németben. Lothar Bucher találóan így jellemezte a kettőjük közötti viszonyt: »A lord négyesfogaton hajtat és szinte rossz néven veszi, hogy az országúton porosan baktató német iparoslegény rámutat és így szól? az a nagyúr ott a fogatban az én rokonom.«

Azóta nagyon megváltozott ez a viszony. Az angol még mindig szájtátva csodálkozik azon, hogy milyen szép szál legény lett a német Michelből és gyűlölettel meg félelemmel nézi, hogy milyen sokra vitte a szegény rokon. »Bizony« — mondotta egyszer Bismarck, — »büszke vagyok arra a gyűlöletre, amely Franciaországban, főképen pedig Angliában terpeszkedik velünk szemben. Régebben kedveltek ott bennünket, de csak olyformán, mint az asztal végén ülő szegény házitanítót, akit lenéznek ugyan, de akinek tudását és szorgalmát kegyesen elismerik.«

Az irigység és a rosszindulat fúriái ilyenképen kergették bele az angol kormányt alattomos politikájának sodrába. Amikor a német hegemóniától való félelmet s a belga semlegesség megsértését mondják a háború kényszerítő okának, ügyetlenül füllentve fecsegnek. Anglia túlságosan későn fog fölcsődni zavaros álmából. Reszketnie kell majd, ha cári szövetségese győzni

találna, mert azon a napon India sorsa is meg volna pecsételve és semmiféle machiavellisztikus fondorkodás nem ragadhatná ki az angol koronának ezt a legdrágább gyémántját a moszkovitáknak rabló kezéből. A cári öleléstől szorongatva, az angol szabadság is kénytelen lesz letenni régi büszkeségéről. A szabad Anglia valamikor minden üldözöttnek és száműzöttnek menedékhelye volt, ahol oltalmat találtak a pétervári rendőrség haj szoltjai, Herzen Sándor, Kropotkin, Stepniak is. Vájjon Anglia meg fogja-e tagadhatni kedves szövetségstársának azt a kis szívességet, hogy az autokrácia ellen lázadókat kezére adja az orosz pribékeknek és hóhérok-nak? A büszke Albion megtagadta magamagát, úgy hogy világszerte megrendült a szabad Angliába vetett hit. Bizony, büntetlenül nem lehet szövetkezni a cári zsarnokság barbárságával. Jogos büszkeséggel hirdetheti Ausztria-Magyarország és Németország, hogy az ő táborukban tanyázik Európa kultúrája, szabadsága és békéje!

A CÁR ÉS LORD ROTHSCHILD.

A cár elrendelte, ezt jelentik Londonból, közölgék lord Rothschilddal az orosz kormánynak azt a szándékát, hogy enyhíteni fogják a zsidókra vonatkozó kivételes törvényeket

és megengedik nekik, hogy, a két fővárost kivéve, bárhol is akadálytalanul letelepedjenek. Természetesen pénzügyi háttere van ennek a gyöngéd figyelmességnek. Oroszországnak pénzre van sürgős szüksége és kölcsönadásra akarja rábírní a hatalmas pénzembert. A londoni Rothschild eddig makacs szívóssággal visszautasította az orosz megkörményezést. Faj rokonai ellenségeinek nem akart hitelt nyújtani. Ez az eset nem gyakori. Rendszerint nemesebb érzések nem szokták befolyásolni a pénzembereket. Előbb kereskedő az ember, csak aztán zsidó. Hisz' az a fölfogás járja, hogy a tőkének se szive, se lelke, hogy nem törődik hazával és vallással. Hitelműveletekben, úgy mondják, az érzelmeknek nem jut szerepük. De mi lenne akkor, ha az érzelmek egészen véletlenül összevágának az üzleti megfontolás eredményével? Minden emberségesen gondolkodó ember szívből utálja a pogromok hazáját. Nem kell zsidóként éreznünk, hogy elítéljük ezeket a borzalmas embervadászkat. Az egész City egy véleményen volt lord Rothschilddal. A Lombard-Street vérbeli keresztény pénzügyi hatalmasságai elejétől fogva nagy messziről kikerülték az orosz állam hitelkéreseit. Az emberbarátnál is jobban utálja a bankár a hatóságoktól rendezett vérfürdőket. Milyen rettenetes ország, milyen barbár uralom ez! A rendőrség és a csendőrség

egy követ fúj a gyilkosokkal, a kormányzót elhallgattatják, amikor a fekete százak garázdálkodása ellen katonai segítséget akar kérni. Pogromok rossz gazdálkodásra vallanak, a cudar rossz közigazgatásnak legcsúcsát jelentik és a pénzembert, ha parányi szentimentalizmus sincs benne és csöppnyi részvétet sem érez a meghajszolt zsidók iránt, a matematikai kalkuláció bírja arra, hogy nagyon kevésre becslje az ilyfajta államnak hitelét.

Igaz ugyan, hogy Oroszország eddig mindig beváltotta államadóságainak szelvényeit és pontosan eleget tett kötelezettségeinek. De ezzel szemben állanak az örökös zavargások és a pogromok. A pénzember pedig a nyugalomnak és a rendnek a fanatikusa. Egyáltalában, hogy számíthat az ilyen belső nyavalyáktól gyötört állam kölcsönhitelre? Ki tudja, meddig tart hat ez az állapot? Hiszen minden pillanatban bekövetkezhetik az összeomlás! A pénzember aztán egészen üzletszerűen továbbszövi gondolatait: ahol ily rosszul bánnak a zsidókkal, ott a keresztény alattvalóknak sem rózsza a derekuk alja. Hiszen a pogrom csak egyetlen tünete annak a nagy betegségnek, amely aláássa ezt az otromba szervezetet. Mindenütt rossz gazdálkodást, korrupciót, éktelen ostobaságot és értelmetlenséget tapasztalunk. Mert vájjon nem ostobaság-e, nem is szólva a dolog ember-

telenségéről, ha az államnak minden kórságát népszerű vérfürdőkkel akarják meggyógyítani? Tetejébe a muzsik nem is vérszomjas, sőt még zsidógyűlölő sem és az ochranának szörnyen kell erőlködnie, hatalmas agitációt kell szítania, a tömeg fosztogató vágyát fölkorbácsolnia, hogy az apatikus muzsikkal megkedveltesse a zsidó autodafékat.

Csakhogy a pogrom a cári kormányzóművészetnek mellőzhetetlen eszköze. Azzal próbálják igazolni és megmagyarázni, hogy a zsidók nyugtalan egy elem. Túlságosan bíráló szelleműek, tele vannak az újításnak és a tanulásnak aggasztó vágyával. Szinte hihetetlen, mennyi bajt okoz rakoncátlanságuk. Elrontják a jóságos és végtelenül türelmes muzsikot. Az orosz paraszt az alattvaló mintaképe. Sohsem fog elégedetlenkedni. Ha kifosztják, megrabolják, félrelökik és megtapossák, meg sem érzi, rossz néven sem veszi, úgy vélekedik, hogy ez a világ legtermészetesebb dolga, mert hát ilyen az isteni világrend. Nem kell-e hát attól tartani, hogy a zsidóságnak kritikai bomlasztó szelleme megmérgezi ezt a jámbor gondolkodást? Ki veheti tehát tőlünk rossz néven, hogy a zsidóban, aki nem ismer semmiféle tekintélyt, épenséggel ellenségünket lássuk? Higyjék el, ezt hirdetik hivatalosan, hogy az idegenek szemében annyira utálatos és visszataszító cári

uralom pompásan beválik a mi muzsikunk részére, aki szereti a cárizmust. Hogyha zsidók, lengyelek, egyszóval idegen nemzetiségek nem volnának, valódi, igazi, tősgyökeres oroszoknak soha még eszébe se jutna a forradalom és a fölforgatás!

Ennek a merész hipotézisnek megerősítésére a derék Plehwe statisztikát is készítettett, amely a hamisító művészet mesterműve. Valamennyi zsidó vizsgálati foglyot — egyenesen erre a célra tartóztatták le és később szabadon bocsátották őket — mint politikai pörök elítélteit szerepeltette, úgy, hogy természetesen mértéktelenül emelkedett a zsidók politikai kriminalitásának arányszáma. A cárt meggyőzték ezzel, a számok szentírásnak látszottak és a pogromgazdálkodást hihetetlenül megszigorították.

A zsidókkal szemben elkövetett igazságtalanságot vakmerő csavarintással a zsidóknak a szegény cárral szemben elkövetett igazságtalanságává bélyegezték. Azt dekretálták, hogy a zsidónak semmiféle tehetsége sincs arra, hogy hűséges és türelmes alattvalója legyen a cári abszolútizmusnak, sem neki, sem a lengyeleknek és a finneknél, sem a többi idegen nemzetiségeknek. A muzsik az ideál. Igaz, hogy nem tökéletes ő sem. Az olyan népek, mint, teszem azt, a magyarok, a németek, akik kevésbé türelmesek, gyakran panaszkodnak, mozgolódnak, ki-

vánságokat támasztanak kormányaikkal szemben, nagyon sokszor elégedetlenkednek, meglehetősen kényelmetlenek, azok a harctéren egészen másképp viselkednek, mindenütt helyt állanak, sokkal több telik tőlük, csodákat lehet művelni velők. Csakhogy, édes Istenem, hogyan láthassa ezt be a cár? Ki magyarázza ezt meg neki? Hogyan fogja föl szegény agya, hogy a pogromtól egyenes út visz a harctéren való vereséghez és hogy az uralkodónak nincsen túlságosan hasznára, ha népe merő szolgálalkú alázatosság, hogy az ilyfajta néppel nem lehet győzni, mert konok eltompultságában mindig alul fog maradni.

A cár gondosan bedugaszolt fülébe nem kerülhet ilyfajta káromló beszéd. Ha meg is hallaná, el se hinné és meg se értené. És vájjon ki is közölne vele ilyen tiszteetlen igazságokat? Lord Rothschild bizonyára nem. Ha hitelkérést visszautasít, ha kölcsönt megtagad, nem fogja megokolni magatartását és pénzügyi politikai megfontolását magába fogja fojtani. Beéri majd azzal, hogy nem-et mond. Csakhogy az a kérdés, hogy egyáltalában vissza fogja-e utasítani Oroszország kérését és nem lágyíttatja-e meg magát? Hiszen a cár megígéri, hogy jó és jámbor lesz. Pogromról többé nem lesz szó. Magát a fogalmat és a szót is megsemmisítik. De vájjon lehetséges-e ez?

Hiszen nemcsak a zsidókról van szó, több forog kockán. A pogrom korántsem csupán zsidó ügy. Nem valamely felekezetnek, valamely néptörzsnek az ügye. Ha a zsidókat fölkoncolják, ha lemészárolják őket, akkor részük-ről a dolog el van intézve. Ámde Oroszország megmarad. A vérbűnt nem lehet eltüntetni. Van tehát olyan állam, olyan közösség, amelynek hatósága törvényesnek és jogosnak tekinti saját alattvalóinak tömeges meggyilkolását. Éreznie kell az embernek, hogy itt valami szörnyűségről van szó, hogy az inkvizíció máglyái, amelyeket a vallásos tévhit gyújtott, eltörpülnek azzal a gyalázzal szemben, hogy fanatizmus nélkül, csakis értelmetlenségből és tehetetlenségből a védtelenek tízezreit küldik a halálba. Ezt a gyilkos államot azonban még ennél is nagyobb gyalázat szennyezi be, az ugyanis, hogy a vérfürdők abbahagyásáért váltságdíjat is követel, hogy szorongattatásának sanyarúsága közepett a só és a dohány mintájára a pogromból is állami haszonvételt akar szervezni, hogy aztán Rothschildnál értékesítse.

Nemcsak arról van szó, hogy az orosz zsidók nyomorúságát enyhítsük, a kultúra meggyalázzott fenségéért kell bosszút állnunk, a megsértett emberiességnek kell elégtételt szereznünk. Az orosz kormányt nem szabad ahhoz a

sikerhez juttatnunk, hogy a pogrom jó üzlet legyen számára, amelynek hasznát leszámítoztatja Rothschilddal.

Az orosz zsidók hadd viseljék türelmesen szenvedéseiket! Azon az áron nem szabad megváltani őket, hogy a művelt emberiség vétkezen a maga becsülete ellen, összeálljon a gyilkosok közösségével és barátságosan tanácskozzék meg tárgyaljon vele. Némely érintkezések megbecstelenítenek. A pogromok állama és a-kultúr-államok közé elválasztó falat kell emelni. A cárizmus ne tegyen kétszínű engedményeket Rothschild pénzesszekerényének. Csak maradjon meg továbbra is a pogromok útján. A förtelmes vérbűnért egyszer csak rettenetes bűnhődéssel kell majd vezekelnie.

(1915 szeptember.)

A VÉGÍTÉLET.

Milyen fájdalmas csalódást okozott nekünk Anglia és Franciaország parlamenti demokráciájának viselkedése az egész háború alatt! Mind a két államot lelkesen ünnepeltük, mint a nemzeti önrendelkező jog megtestesülését, alkotmányukat pedig valamennyi európai nemzetpolitikai bölcsességének legtetetejeként tiszteltük. Hosszú évtizedeken keresztül különösen az

angol alkotmányos állam volt az a legmagasabb ideál, amely nemcsak a polgárok jólétének, hanem egyúttal a világbékének is legerősebb biztosítéka. A háború, ezt mondták szelvében, csupán a pártpolitika és a dinasztikus becsvágy vadhajtása. Szinte lehetetlenségszámba ment az a gondolat, hogy területek elkaparintásának vágya és sovíniszta frázisokkal rosszul palástolt rablójajlam, ahogyan kiváltképen Olaszország példája mutatja, még a parlamenti uralomban is fölül kerekedhessék.

Ha azonban mostanság oly államokban is, ahol a gyakorlatban szinte korlátlanul uralkodik a nép szuverenitása, világot pusztító tűzvész támadhatott és a népek megálmodott testvériesülése tengernyi vérbe fült, akkor joggal fölvehetjük azt a kérdést, vajjon a parlamentáris alkotmány igazán olyan nagyon értékes-e és hogy nem becsülték-e erősen túl, amikor a világbéke biztosítékának tekintették? Bismarck Európa nyugalmanak szempontjából még aggasztónak vélte a francia monarchia helyreállítását és royalista gondolkodásával ellentétben, előnyben részesítette a demokrata köztársaságot, mert ez kevésbé van kitéve a hódító vágy kísértéseinek. Ezt a fölfogást manap ily határozottan már nem lehet hangoztatni. A francia kamara, az angol alsóház, az olasz képviselőtestület szinte ellenkezés nélkül vált a

háború eszközévé és legföljebb csak nagyritkán hangzott el üléstermeikben egy-egy szó, amely a parlamenteknek régi dicső béketendenciájára emlékeztetett és a nép legszentebb érdekeinek nevében tiltakozott a háborús düh őrjöngése ellen.

Úgy látszik tehát, hogy a békeeszmé mi támogatást sem várhat a parlamentektől és hogy a parlamentarizmus mai megtestesülése mélységes csalódást keltett. Épen azért érthető, hogy a parlamentarizmusba vetett buzgó, szinte azt mondhatnók egyedül üdvözítő hit, megrendült. Franciaországban mind fenyegetőbben és mind féktelenebbül diktatúrát követelnek és a közhangulat mindenesetre kedvezne valamely erőlyes trónkövetelő vakmerő próbálkozásának. Az angol alsóházban minden parlamentáris szokás ellenére keményen bírálják az egyébként valamennyi párttól támogatott kormányzatot, amelynek azt vetik szemére, hogy szervező és teljesítő képességre határozottan alsóbbrendű, mint az oly dühösen támadott német militarizmus. Ily körülmények között igazán nem csodálni való, hogy az orosz jobboldalnak egyik lapja sietve kihasználja ezt a hangulatot és gúnyosan írja: »Széltében leigázott, kezén-lábán megkötözött népként emlegetik az oroszokat, pedig a szövetségesek, akik »valódi parlamentekkel: dicsekedhetnek, már rég elpusztultak volna,

ha a vitéz orosz hadsereg el nem vonja a német sereget a La Manche-csatornától.« Buchanan angol nagykövet is a parlamentek ziláltságával szemben állítólag csodálattal adózott az »egyetlen akarat« nagy- erkölcsi értékének. A pétervári lap ebből természetesen azt a következtetést vonja le, hogy az abszolutizmus jóval inkább fejlődésre képes, mint a parlamentarizmus, amelynek egyetlen alapja a tömegek tudatlansága és megvesztegethetősége.

A háborúnak tehát megvan az a mellékes hatása is, hogy a nemzeti jólét és teljesítőképesség szempontjából újabb vizsgálatnak kell alávetnünk a parlamentáris alkotmányok értékét. Hiszen a parlamentáris demokrácia velejében nem jelent egyebet, mint azt, hogy a nemzetnek megvan a szuverén önrendelkező joga, hogy sorsának ura és mestere. A rendelkező hatalom szabadságával azonban velejár, hogy azt jóra is, rosszra is lehet fölhasználni. Abszolút uralkodó alá van vetve az emberi gyarlóság minden hibájának. De ennek a háborúnak szomorú tapasztalatai nagyon is nyomatékosan bebizonyították, hogy a szuverén parlament is zsákmányul eshetik a szenvedélyeknek és a népbolondításnak.

Azonfelül semmiféle államforma, még az a legtökéletesebbek sem, amilyenek a parlamentáris uralmat tartjuk, meg nem változtathatja a

nép jellemét. Épen azért, mert az általa képviselt nemzetnek hű képe, megbízójának nemcsak az előnyeit, hanem a hibáit is pontosan vissza fogja tükröztetni. A javíthatatlanul gögös alsóház mindig hajlandó lesz arra, hogy idegen nemzeteket némiképen indusoknak vagy fellahknak nézzen és hogy a brit világuralom ellenzőivel szemben úgy érezzen, mint valami megcsontosodott arisztokrata, akitől egyenjogúsítást követel a polgárember. Ez a követelés az ő szemében olybá tűnik, mint a természet törvénye elleni lázadás, mint valami hallatlan vakmerőség, amely alapjában megbolygatja a világrendet. Az angol alsóház természetesen szintén nyakig van ezekben az ősi előítéletekben és semmiféle érvelés nem tudja eloszlatni a szigetországbeli pökhendiség ködét. Sőt ellenkezőleg, az egyforma gondolkodású gyülekezet megittasodik a maga exaltációján és vak jingoizmustól elragadva, helyesli a német tengerészeknek lemészárolását a Baralongon, megörjögő tapssal fogadja Greynek hitvány kifogásait. Amellett minden egyes angol ember külön-külön jószágos, szelíd emberbarátnak vallja magát, természetesen csak azzal a nem jelentéktelen föltétellel, hogy a nemzetek fentartás nélkül elismerjék az ő világuralmát, mert különben gyilkol meg pusztít, akarata és durvasága határtalan. Minthogy azonban ez a föltétel fenn nem forog

és különösen a központi hatalmak angol agynak megfoghatatlan ellentállást tanúsítanak, a népszuverenitás képviselője egészen féktelen nyilatkozatokat hallat, keservesen panaszkodik a miatt, hogy a kormány hallatlan elnézéssel megbűnös lanyhasággal kezeli a blokád jogát és szenvedélyesen megvádolja a külügyminisztert, amiért ez megakasztja a tengerészet vezetőségét és a semlegeseknek túlságos tekintetbevételével megghiúsítja a legszebb kiéheztető tervet. A háború tehát úgy megzavarta az angol alsóházak ősi bölcsességét, mintha német torpedó fúródott volna a parlament falaiba.

Ami Franciaországot illeti, dicsőségvágya és nemzeti hiúsága egyforma marad, akár köztársasági kamaráról, akár Napóleonnak törvényhozó testületéről van szó. A francia ember republikánus, de megőrizte mindazokat a veleszületett gyöngeségeit, amelyek XIV. Lajos és Napóleon nagyravágyásának vak eszközeivé alacsonyították. A köztársaság mitsem változtatott ezen. A mai kamara épen úgy önmagában való tetszelgésnek és sovíniszta elv; kultusznak a színhelye, mint ahogy az volt *a császár* előszobája. A reváns mindenképpen antidemokrata eszme. Végsőképen a császárság és a köztársaság között az a különbség, hogy Sedan után kényelmes bűnbakot találtak III. Napóleonban, míg a mostani összeomlás után az

emberek gondolattalan önámítással szedik rá önmagukat, ameddig épen bírják. Csak a hiszékenységnek és léha bizakodásnak ez a történelemben példátlan önkívülete magyarázza meg, hogy a nép dühe még nem követelt áldozatot és bárha a megvert Napóleonnal oly gyorsan végeztek, ennek a háborúnak végzetes kudarcái után Poincarét még mindig nem kergették el, az a szerencsétlen Grey pedig az alsóházban még mindig úgy fecseg, mintha a világ helyzetén semmi, de semmi sem változott volna. Ezek a tények is igazolják azt a fölfogást, hogy a parlament, amely szintén bűnösnek érzi magát, mm mer bíraskodni a főbűnösökön. Hogy a háborúért forrón rajongó népképviselőt, amint nyelvek mondják, voltaképen csak klikk és ha Franciaországban és Angliában a nagy többség békepárti, az nem változtat a helyzeten. Mert hiszen valamely nemzetnek az a békeszeretete, amelyet véka alá rejtenek és amely még hangos tüntetésre sem képes, bármilyen értékes volna is máskülönben, a politikában nem jelent értéket.

A parlamenti demokrácia gyarlósága, amelyet kegyetlenül leleplezett ez a háború, egyszersmind az emberi természetnek fogyatékosága is, amelynél fogva a vad szenvedély gyakran legyűri a hideg ész tanácsát.

Az egész világtörténelem voltaképen nem

egyéb, mint a nemzeti szenvedélyeknek története. Igaz, hogy a parlamentarizmus sem csodaszer a nemzeti érzés eltévelyedései ellen. Egy magyar államférfiú rezignáltan mondotta egyszer: »Minden szabad embernek szent joga van az ostobaságra és a parlament, amely a legszabadabb, gyakran túlságosan is él ezzel a joggal.« A parlamentarizmusnak azonban minden más kormányformával szemben fölényt biztosít, hogy a felelősség kérdését tisztázza és kétségtelenné tette. Minden bűnre, ha gyakran nem is mindjárt, bűnhődés következik. A franciák máris megbűnhődtek áldatlan revánsvágyukért leggazdagabb területeik elvesztésével, az angol világhatalmi állás megrendülése pedig, amely egész nagyságában csak később lesz majd nyilvánvalóvá, igazságos büntetése annak a hallatlan vakmerőségnek, hogy Anglia az európai egyensúly megóvásának ürügye alatt világháborúval akarta megszilárdítani az alatta m.gingott talajt.

El kell ismerni azonban, hogy azok a parlamentek, amelyek beszennyezték magukat azzal, hogy ennek a háborúnak bűntársai lettek, épen a legnemesebb érzéseikkel való visszaélés következtében estek áldozatul a háború végzetes szuggesztíójának. Ezen a ponton is emberi, túlságosan emberi a sorsuk. A szegény emberiségnek az a végzete, hogy legnemesebb ideáljai

döntik a legnagyobb viszontagságokba. A vallás bizonyára legfenköltebb érzése a halandónak. Pedig milyen gyakran visszaéltek ezzel a legszelídebb és leggyöngédebb érzéssel, hogy véres háborúkat támazzanak és békés népek között viszálykodást szítsanak vele. Ugyanez történik a hazafisággal is, amelynek szentségét meggyalázzák, amikor az δ nevében gonosz támadást intéznek békés államok ellen, amelyeket a haza nagyobb dicsőségére elpusztítani és megsemmisíteni akarnak. Ennek a bűnnek súlya nyomja a londoni, párisi és római népképviselő testületeket. És ennek a végzetes háborúnak különösen sötét jellemvonása az, hogy a tömegeknek a politikában való részvétele, a parlamentáris demokrácia, egyáltalában nem volt enyhítő vagy gátló hatással a háborúra. Sőt épen ellenkezően történt. Bizonyára nem túlságosan merész föltevés, hogy az angol sajtó és közvélemény féktelenkedése nélkül már régen békés megállapodás jött volna létre Oroszországgal.

Ámde a parlamentáris uralomnak mindezek a fogyatékoságai és bűnei, a háborúban való bűnrészessége, mérséklő és békítő befolyásának teljes elmaradása, mindezek a végzetes hibák mitsem változtatnak ennek az államjogi formának nagy általános értékén. Aki bármilyen balfogások miatt is elveti a nemzeti önrendelkező jog szabadságát, aki a diktatúra vagy a katonai ura-

lom gondolatával kacérkodik, annak sejtelmé sincs róla, hogy milyen elemi erőket, sajnos, az eszeveszett szenvedélynek erőit is, tud föl-színre hozni a parlamentarizmus szabadsága. Úgy látszik különben, hogy minden kiábrándító tapasztalat mellett is a háború a politikai szabadság és a nemzeti akarat szuverenitása iránti fogékonyságot inkább fokozza, semhogy eltompítaná. Lelkesítő tények bebizonyították, hogy nagy nemzeti sikereket csak a nép valamennyi rétegének fölrazásával lehet kivívni. Azok a nagy tévelygések, amelyekre a politikai szabadság ad módot a nemzeti szenvedélyeknek, úgyszólván olyképen engesztelődnek ki, hogy a nemzetnek, amely megfélekedezik magáról, ezért vezekelnie is kell. A frivol kiáltásért: »à Berlin!« Sedánnál bűnhődtek, a revánsvágyért az ellenséges okkupáció volt a büntetés. Az igazságnak bizonyos a diadala. Már nem áll a régi költőnek az a mondása, hogy amikor a királyok vétkeznek, a népeknek kell bűnhődniök. A modern világban minden nép csak önmagának és a magaválasztotta parlamenti vezéreknek a bűneiért bűnhődik. Ebben az értelemben fog az entente sorsában legzordabban beteljesedni a nagy ige, hogy a világtörténelem a végítélet!

(1916 február.)

MERÉNYLETEK ÉS MERÉNYLŐK.

»Nem tűnt-e föl önnek« — kérdezte a minap egy hölgyismerősöm, aki gazdasszonyi szempontból ítél meg mindent a világon — igazán nem tűnt-e fel önnek, hogy a francia forradalomban mekkora szerep jutott lakájoknak, szolgálóknak és mindenfajta cselédségnek? Közülök sokan nagy hivatalba, előkelő állásba kerültek, de valamennyien egészen rendkívüli vadsággal és kegyetlenséggel viseltettek volt gazdáikkal szemben. Bizonyára emlékszik még arra a fölháborító jelenetre, amikor Caylus grófné föllépett a vérpadra és a szuronyos örök között véletlenül észrevette volt komornyikját. Könnyezve és szívtépő hangon így szólt a grófné ahhoz az emberhez, akivel valaha annyi jót cselekedett: »Ó, Jean, az emberek már nem ismernek könyörületet!« Az elvetemült ember, miközben pokoli kárörömmel fintorgatta arcát, így válaszolt: »Bizony, a grófné asszonysága eleget szórakozott! Most rajtunk a sor!« Ezzel azután a gazember a szegény asszonyt odalökte a vérpadra, ahol a jámhör néhány perccel később kilehelte lelkét. A mi cselédeink a mi ellenségeink — ez már régi példabeszéd. Ön persze azt fogja mondani — folytatta a hölgy beszédes meggyőződéssel — hogy alánk

rendelt házunk népét emberséggel kell megnyernünk és szeretetreméltósággal kell megbékítenünk a sorsával. Csakhogy ez lehetetlen! Némelyik embert nem lehet meghódítani! Nagy csalódás ér bennünket, ha túlsókat várunk a jóságtól meg a nyájasságtól. A gyűlölet és az irigység egykönnyen nem teszi le a fegyvert!«

»Nézze csak itt ezt a mi liftesünket!« — folytatta a hölgy meglehetősen izgatottan. — Abban a pillanatban, amikor kiüt valami társadalmi forradalom vagy más ilyesmi, el vagyok veszve. Az az ember már lesi a percet, amikor az általános zűrzavar közepett feltörheti ajtómat és torkon ragadhat engem. Álmában is csak arra gondol, hogy mostani kényszerű alázatosságáért hogyan bosszulhatná meg magát énrajtam? Bizonyára gyönyörűséget szerezne neki, ha a nagy forradalom dárdásainak módjára fejemet lándzsa hegyére tűzve végigcipelhetné az utcákon.«

»De hiszen« — feleltem kissé csúfolódva — ez az ember nem is olvasta a francia forradalom történetét és mitsem hallott Lamballe hercegnőről, akinek tragikus sorsát ön maga is annyira szeretné utánozni.«

»Könnyű magának gúnyolódnia« — duzzogott a szegény asszony, akinek fantáziája jóformán lángra gyúlt a rettenetes szarajevói

merénylet hatása alatt. — »De én váltig ismételtetem, hogy az osztályharc, a magasabb és az alsóbbbrangúak közötti gyűlölködés borzasztó egy dolog, annál is borzasztóbb, mert hiszen az ellenségek szakadatlanul érintkeznek és eközben csak annál is inkább meggyűlölik egymást. Hogy megnyugtassan azt az ijesztő listest, dupla borralalót adok neki. Nem jóságból teszem, isten ments, hanem félelemből.«

Most már jól szemügyre vettem azt az álruhás forradalmárt, aki föl vitt bennünket a legfelső emeletre. Édes istenem, mogorvának és rosszkedvűnek látszott, mint annyi sok ember, akiket a ki nem fizetett szatóc számla gondja nyom és akiknek egyébként is elegendő okuk van arra, hogy sorsukkal ne legyenek megelégedve.

Bizony, ez épen a bökkenő! Az elégedetlenségből ered minden baj. Akadnak olyan szegény emberek is, akik szegénységre, de egyben megelégedettségre is születtek. De viszont elég az olyfajta szegény is, aki úgy érzi, hogy a sors megcsalta és kitagadta minden jussából. Azok a tehetségesek és intelligensek ezek, akik véletlen balsors, a fátum gonoszsága következtében mindörökre alul maradtak, az életben csak rossz helyhez jutottak. Kedvetlenek, elégedetlenek, önmagukkal és a világgal meghasonlottak. Az élet minden szörnyősége megfertözi

lelküket, megmérgezi eredetileg kiváló tehetségüket, úgy hogy a szörnyű elfajulásnak megdöbbentő példáit szolgáltatják. Közülök támadnak a forradalmi idők ádáz zsarnokai, a terroristák, a gyilkosok, a merénylők, akik valami elfajult érzéstől hajtva felháborítóan elvetemült bűntetteket követnek el.

* * *

Cabrinovich és Princip, a szarajevói két merénylő, a nagy tömegeből való banális alakok, akik születnek, élnek és meghalnak. Egyszínűen beleolvadnak az utca köznapi népébe, amely ide-oda hullámzik, nem mulaszt el semmiféle tolongást és hogyha eltörik egy kocsis rúdja, vagy elcsúszik egy ló, rengeteget élvezve órák hosszat gyönyörködik a látványban. Hát még, ha elrobog egy négylovas hintó, az aztán csak a nézni való! Ó, mégis csak szép az élet, amíg látni, bámészkodni, megcsodálni való akad! Az istenadta utcai nép nem győz eleget bámészkodni és nem egy szegény ördöggel a pompás látvány elfelejteti a gyomra korgását. Amikor az emberek órák hosszat bele nem fáradnak abba, hogy megcsodálják az üres udvari hintót, a fehérkeftyűs lakájt, az ezüstsujtásos, pofoncsapott kalapú kocsist, akkor a komoly megfigyelőnek ugyancsak el kell gondolkoznia. Bizony nagy diadalt arat itt a tekintély elve.

Ameddig a tömeg még alázatosan a porba görnyed az arannyal kirakott hintó előtt, addig még nincs baj a társadalmi rend körül. A demokrácia ugyan nem igen tud mit kezdeni ezzel az anyaggal, a rendőrségnek azonban nagyon kedvére való az ilyfajta néphangulat. Ebből az alsó rétegből, amelyben a mindennapi kenyérért való küzdelmet, a pusztá életfentartásnak nagy gondját csak valamelyes könnyelműséggel lehet enyhíteni, ebből a rétegből származik voltaképen Princip, az elzüllött deák és Cabrinovich, a facér szedő. Csak el kell képzelnünk, mi történt volna, ha a szegény nyomdászsegéd bejuthatott volna valami nagyúrhoz — és számára már egy kishivatalnok is nagyúr volt, — ha valamilyen protekciót, állást, kegydíjat ígértek vagy kilátásba helyeztek volna neki. Ez a szegény fickó, aki oly szűkösen élt, hogy még a mindennapi kenyér se jutott neki, aki gyakran koplalt, rongyosan járt és ép ezért közel se férközhetett a főherceghez, ez a nyomorult éhenkórász sem kenyérrel, sem állással, sem megélhetéssel nem törődött, mert egyre csak a nagyszerb idea ködösítette el és szálította meg szerencsétlen agyát. Semmiféle okoskodással nem tudunk behatolni ennek a hitvány csavargónak lelkébe, aki az éhenkórász és a főherceg között normális aggyal fölismerhető különbségen túltéve magát, fölcsap a királyi

fenség ellenségének és üldözőjének. Ez az észszel föl sem érhető vakmerőség akkora fanatizmusnak a gonosztette, amilyen a realizmusnak, a számítóan önző észszerűségnek ebben a korában szinte megfoghatatlan.

* * *

Bizony, a realisták, a derék számító realisták ugyancsak megjárták! Cabrinovichon és a többi merénylőnek söpredékén nem tudnak eligazodni. Mert hiszen széltében azt szokták hangoztatni, hogy a szegény népet békében kell hagyni a politikával. A szegény ember kutyába se veszi az elveket, az eszméket, az egész politikai kalamajkát. Más gondja van! A nép embere nagyon is jól tudja, hogy jobbpártnak, balpártnak, liberális elveknek, konzervatív elveknek alig van valamelyes befolyásuk életének alakulására. Az ő szemében a politika a nagyurak huncutsága. Természetes tehát, hogy neki a politikában a legfontosabb a potyaivás, vagy az a tíz korona, amelyet a választás napján markába nyom a kortes. Eképen fejezi ki a politiai realista azt, amire a tapasztalás megtanította.

A félbarbároknak, a politikailag kiskorúaknak, a megvesztegetett és akolba zárt szavazónyájaknak ebből a rétegeből íme, sötété., és fenyegetően kimerednek Cabrinovich és Princip alakjai. A szörnyű büntettnek rettentő tüzfénye

rávilágít oly gondolkodásra, amelynek vallója kockára teszi életét és vállalja az elkerülhetetlen akasztófát. Azt kérdem, miért izzik ez a hatalmas lelkesedés, miért lángol ez az ördögi fanatizmus? A nagyszerb eszméért! És mit jelent ez a nagyszerb eszme? Ennek az eszmének úgy szól a dogmája, hogy Bosznia szerb föld, amelynek Péter király jogara alá kell kerülnie. Szinte megfoghatatlan, hogy ezen az eszmén kigyúlhat a fanatizmus, hogy ember ezért lángolhat és a halálba mehet.

Nos hát, ha ez a fanatizmus megvan, akkor számolnunk kell vele és azon kell lennünk, hogy ne csak hatalmi eszközökkel, hanem szellemi fegyverekkel is leküzdjük. Nehéz ugyan, szinte lehetetlen, hogy a fanatizmussal szemben okoskodjunk. De hiszen ez a fanatizmus épen áleryekkel és dialektikus mesterkedéssel hat a gyöngé agyvelőkre. Így tehát megpróbálhatjuk szintén érvekkel megértetni a fanatizmussal, hogy a szerb földről és a nagyszerb eszméről vallott elvei korántsem egyedül üdvözítő igazságok, bár délibábjai elkápráztatják a szemet és szörnyen megzavarnak sok fejet.

* * *

Sok helyütt azt lehetett olvasni, hogy ezt a merényletet politikailag az teszi rettenetessé, hogy a boszniai szerbek nagy része titokban

elvtársa a merénylőknek. Óvakodnak ugyan attól, hogy helyeseljék a merényletet, de titokban, szívük legmélyén hazaárulás, irredentizmus és nagyszerbség rejtőzködik. Bosznia és Hercegovina egész talaja alá van ásva. Minde-nütt árulás, kémkedés, összeesküvés leselkedik. Ezt mondják a komolyak, az alaposak, a politikusok, akik nem akarnak beleesni az optimizmus bűnébe és azt állítják, hogy a boszniai közszellem meg van mérgezve. Sok ezren meg vannak győződve róla, hogy Bosznia szerb föld, amelynek most még inkább szerbbé kell válnia. Szerb föld? Ugyan-ugyan! Miért épen szerb föld? Magyar fiaink közül sok ezren életüket és vérüket áldozták Boszniáért. Ha pedig a tömérdek emberáldozat valamelyes jogcímül szolgál, akkor azt a földet, ahol Maglajt és Dobojt megostromoltuk, mégis csak inkább magyarnak, semmint szerbnek kell neveznünk.

És hogyha a történeti jogra hivatkoznak, akkor annak a nemzetnek, amelynek királyai valamikor országuk határőrvidékeiként bírták Boszniát és Hercegovinát, legalább is oly jól megalapozott a jogigénye, mint a Rigómező legyőzöttjeié, akiknek birodalma ott összeomlott.

De mit ér mindez a szegény magyar bolondnak, — ordítja teli szájjal a délszláv fanatizmus. Mit ér ez a szegény bolondnak! Vérével

áztatta Boszniát, meghódította — de elvégre a törököktől mégis csak a mi számunkra hódította meg. Mert ezen a földön szerbek ülnek, így tehát ennek a földnek Szerbiához kell tartoznia. A rabló demagógia pedig a népek önrendelkező jogáról szavalva, ezt harsogja: »A népekkel nem lehet úgy bánni, mint baromi nyájjakkal! A szerb a szerbekhez való!« És épen ebben rejlik, úgy mondják, a fanatikusait bombákkal felszerelő nagyszerb eszmének hatalma. Csakhogy épen így beszéltek Írországban a féniek, Elzász-Lotharingiában a tiltakozó lakosok. Egyre beszéltek, agitáltak és összeesküdtek, míg végül megnyugodtak és beletörődtek a dolgokba, mert belátták, hogy sem Anglia az ő Írországát, sem Németország az ő Elzász-Lotharingiáját ki nem bocsátja vasmarkából.

Bizony le lehet gyűrni a fanatizmusnak igazi vagy tettetett örületét is. Az államművészetnek súlyos problémái közül való az is, hogyan kell megnyesegetni a népléleknek veszedelmes kinövéseit és miképen kell kérlelhetetlenül szembe szállani a beteges kapzsiság-szította rablónyájjakkal. A nagy-szerb eszme hívei egykor ki fognak gyógyulni azokból az epileptikus görcsökből, melyekben vonaglanak s bármily eszeveszetten tajtékzanak is mostanában, végül

mégis csak észre fognak térni. Ezt sokféle úton-módon lehet elérni, de mindenesetre bizonyos, hogy a józan észnek nem szabad gyáván visszahőkölnie a merényletekkel dolgozó fanatizmus elől. Nem lehet megengedni, hogy a nagyszerb eszme tettetett vagy igazi örülete úrrá válhassék a politikai beszámíthatóság és tisztesség világában. (1914 július 5.)

A NAGY SZFINKSZ.

— A SZERB ULTIMÁTUM ÉVFORDULÓJÁRA. —

Zürichben 1914 július huszadika körül összeült egy sereg pénzember és több napon át tanácskozott egy skandináv állam kölcsönéről. A politikai égboltozat felhős volt és ezt a körülményt is óvatosan latolgatták. Európai összeütközésre azonban senkisésem gondolt. A bankárok nem voltak meglepődve, amikor megkapták a Szerbiához intézett ultimátum hírét és az optimisták egykedvűen mondták: »Sok tentát fognak elpocsékolni, míg megtalálják azt a formulát, amely lehetővé teszi, hogy Szerbia megalázkodás nélkül beadhassa derekát.« Hogy a szerb szikrácska esetleg pusztító világégést fog okozhatni, ez ellen a pesszimista fölfogás ellen föllázadt az egész társaságnak józan esze. Amikor valaki megkockáztatta azt a véleményt,

hogy Oroszország bele nem avatkozhatik a dologba, anélkül, hogy Franciaországot, sőt talán Angliát is magával ne rántaná, kis híjjá, hogy le nem hurrogták. Lloyd Georges-ot, a hajdanában annyira békebarát minisztert idézték, aki az angol-német bonyodalom lehetőségéről így nyilatkozott: »Hiszen csak nem akarjuk majd agyonlőni legjobb vevőinket!«

Mennél jobban látott bele valaki gazdasági és kultúréletünk finom szövedékébe, annál keményebben ágaskodott a világháború gondolata ellen. Épen a hozzáértők ápolták leginkább a béke reményét. A rettenetes hadikészülődések is hozzájárultak a biztonság érzésének fokozásához. Túlságosan sok forgott kockán. Bismarck valamikor azzal okolta meg a nagy hadihiteleket, hogy biztosító díjak. Csakhogy most az derült ki, hogy rosszul voltunk biztosítva. Leginkább abban bízunk, hogy a nemzetközi kultúrának mikroszkopikusan finom óraműve akkora tiszteletet fog kelteni, amely megvédi a kegyetlen elpusztítás ellen. Hiszen ezt az óraművet már minden lehellet is megremegetti; hogyan lehetne tehát puskatussal beléjeverni? Most a porban hevernek a műremek töredékei és sok munkába kerül majd, hogy csak úgyahogy is újra összeragasszák. Művészet, irodalom, emberiesség most a világ legjelentékesebb dolgai. Honnan szedjük a bátorságot ahhoz,

hogy igazságot és szabadságot emlegessünk akkor, amikor a 42-es mozsaraké a döntő szó? Ugyan kinek eshetik még meg a szive egy elpusztult életen, amikor hangos újjongást keltenek azok a győzelmi jelentések, amelyek 10.000 ellenség elestéről adnak hírt? Testi épségben és emberéletben, pénzben és egyéb javakban rettenetes pusztításokat okozott ez a háború. De talán még jobban kell siratnunk erkölcsi eszméinknek, életünk vezércsillagainak, legjobban tisztelt ideáljainknak pusztulását. Ha azt akarjuk, hogy az igazságba és az emberiességbe vetett hitünk ne váljék gúny tárgyává, akkor meg kell kísérelnünk, hogy ezeknek a fogalmaknak oly tartalmat adjunk, amely nem ellenkezik túlságosan a valósággal. Mit jelent most az igazság, ha hatalmas hadsereg nem siet segítségére? A győztes is elgondolkodik és talán megsajgátja lelkét, hogy igazságos ügye is csak rettenetes vérontás árán diadalmaskodhatott. Hogyan lehet majd ezentúl elítélnünk a nyers erőt, amikor az erőszak királykodik az egész földön és a győztes ököl egyben bölcsességet és igazságot is jelent? Az a mondás, hogy Isten mindig az erős zászlóaljakkal tart, voltaképpen rettenetes istenkáromlás. Mégis módját kell keresnünk, hogy kiegyezzünk ezzel a nyers tanítással és összehangzásba hozzuk az örök igazságnak ideáljával. Mert, ha ebbe vetett hitünktől megfosztanak,

sok mindent el kell veszítenünk! Ha gondatlanul elmulasztjuk, hogy eligazodjunk az ellentmondásoknak ezen a tengerén, akkor nagy zűrzavar szakad a világra. Milyen különös, hogy a modern állam irgalmasan fölébe hajol a szegény beteg ágyának, járásorvosát elküldi a legelhagyottabb kunyhóba is, minden egyes emberi életnek, mint eddig semmiféle korban, biztosítással és támogatással gondját viseli — és hogy aztán ugyanaz az állam az ellenségnek egész nemzedékeit sok száz, tüzet okádó ágyúval úgy igyekszik elpusztítani, ahogy Tamerlan se tette sohasem. Hogyan lakozhatik együtt annyi irgalmasság és annyi vérszomj egyazon emberi lélekben!

Ezen a ponton ránk mered a nagy szfinksz, minden kérdések kérdése. Vájjon a háború csak a régi barbárságba való visszaesés-e, kultúránk szinte befejezett épületének hiányossága, amely, ha egyszer eltávolították a rút építőállványokat, örökre el fog tűnni? Vagy pedig minden emberi ügyben mindenkor az erőszak lesz a legfőbb döntő bíró és az embereket sohasem lehet majd a jóságnak és a kultúrának akkora magaslatára emelni, hogy lemondhatnak a vérnek és a vasnak latbavetésétől? Mindéig le kell tennünk erről a reménységről? És a háború talán az örök emberi, az ősi ösztön, amelyet a civilizációnak semmiféle fejlettsége le nem

küzdhet, úgy, hogy csakis az utolsó emberrel pusztul el majd az utolsó harcos is?

Ha végigtekintünk az egész társadalmi hajszán, megdöbbenve tapasztaljuk, milyen kevéssé tudta kiirtani a kultúra a gyűlöletet, minden háborúnak ezt az ősi okát. Az élet ormain, a parlamentben, a tudomány csarnokai-
ban, az akadémia tagjai között, a költészet és a művészet múzsa-lakában az ellenségszította gyűlölet annál keserűbben és ádázabban tombol, minthogy olykor meg kell lapulnia a lélek mélységeiben. A minap egy miniszter ezt a komor kijelentést tette: »De jó, hogy az ellenzéknek nincs meg már az a hatalma, hogy vérpadra küldjön leszavazott minisztereket.« A kultúrember alaposan tud gyűlölni. Sőt azt mondhatnók, hogy mennél jobban differenciálódik az egyén, mennél inkább idegállat válik az emberből, annál inkább prédájává lesz a gyűlölet démonainak. A legutóbbi idők tapasztalása azt bizonyítja, hogy a nagy kultúrközpontok az őrjöngő gyűlöletnek és a pokoli ellenségeskedésnek valóságos fészkeivé lettek. Ne rágalmazzuk a csöcseléket! Sok kultúrember is végighordja az országokon a véres kardot. Az agyokban fölhalmozott tudomány és műveltség!egfőlebb nagynehezen megfinomította a gyűlölet kifejezésének formáit, de a szellemi előkelőségek lelkében is emésztő lánggal lobog a keserű-

ség és hasztalan akarják bárhogy is csillapítani. J6 emberek nagyon tudnak szeretni, de egyben gyűlölni is. A morális gyűlölet, az erkölcsi meggyőződésből fakadt gyűlölet a legborzasztóbb mindenfajta gyűlölet közül. Torquemada, Robespierre, Pobjedonoszev parányi részvétet sem érzett a sok ezer ember iránt, akiket vérpadra küldtek. Az emberiségnek tragikus végzete, hogy a léleknek magasra lendülése gyakran fájzik el kegyetlenséggé és vérszomjja. Honnan, derüljön üdv az emberiségre, amikor a legnemesebben érző ember is elfajulhat, úgy hogy nem riad vissza a legrettenetesebb vérbűntől sem.

Már a pusztá véleménykülönbség is nem egyszer olthatatlan gyűlölséget és ellenségeskedést támaszt. Régtől fogva hírhedt az odium theologicum. De ebben valamennyi fakultás egyformán ludas. A kultúra fejlődése hogyan vehetne valamikor véget a háborúnak, amikor a tudomány és a műveltség szentélyeiben is a leggonoszabb indulatok állnak lesben.

A lélek legmélyén angyalok és ördögök dülködnek egymással és a nagy műveltség nem ritkán csakis nagyobb ravaszságban és álságban jut kifejezésre. Gyakran álmélkodva halljuk, hogy esküdt ellenségünk, aki életünkre tör, milyen jó fiú és gyöngéd apa. Hogyan lehetséges, hogy ilyen ember rideg kíméletlenséggel küzd embertársa ellen s tönkre akarja tenni s

elpusztítani? A társadalmi étellel természetesen nem fér meg a gyilkosság, a társadalom irtózik a kiontott vér rútságától. A brahmin azonban ezt kérdezte tanítványától: »Ha visszariadsz attól, hogy tört döfj ellenséged szívébe, vajjon nem gyilkolnád-e meg akkor, ha már pusztá szavaddal akár tíz mértföldnyi távolságból is halálát okozhatnád?« A tanítvány erre bűnbánóan bevallotta, hogy lelke gyilkos gondolatokat rejteget, hogy őt tehát gyilkosnak kell nevezni.

Ősi természete, különösen amikor fölébresztik az önfentartás ösztönét, gyűlöletre és gyilkosságra sarkalja az embert. Csakhogy az ember satnya és kishitű, már a levél zörrenése is megijeszti. Embertársának fölénye aggodalmat kelt benne és abban, aki most hatalmasabb nála, már későbbi elnyomóját és zsarnokát is látja. Semmisem alacsonyít le jobban, semmisem félemlít meg inkább, mint másnak a különb volta. A gyűlölet és a rosszindulat erkölcsileg kárhóztatandó, de élettani szempontból föléznek valami jelzőkészülékkel, amely idegen túlerőnek veszedelmére figyelmeztet. Óvakodnunk kell a nálunk hatalmasabbaktól! Nem szabad eltérni, hogy nagyra nőj jön valaki! Arisztideszt száműzetésbe kell küldeni! Az egyénnek és az államoknak egyképen kell örködniök az egyensúly fenntartásán. Az európai egyensúly elve erkölcsi

szempontból megtámadható. Féltekenységből és rosszindulatból ered, mert voltaképpen jóindulatúan örülni kellene a szomszéd gyarapodásának és növekedésének. Politikailag azonban az államok egyensúlyát a kölcsönös függetlenség biztosításának szempontjából kell megkövetelni. A sors okozta örökös változások közepett azonban háború nélkül hogyan tudnánk eleget tenni ennek a követelésnek?

A háború az emberi természet örök törvénye. Minden emberi közösségben háború dül, és ahogy ott meg nem szüntethető, azonképen az államok közötti háború sem irtható ki. Rettenetes nyomorúság is jár a háború nyomában, de minden egyes emberre ráolvashatjuk: Te vagy a vétkes i Noked is titkos gyűlölség és ellenségeskedés rágja szívedet! Téged sem hagy békén embertársad nagysága és szerencséje! Ha seregekkel rendelkeznél, kíméletlenül tönkretennéd szomszédodat. A háború nyomorúsága eltörpül amellet a fájdalom és szenvedés mellett, amelyet az egyes emberek okoznak egymásnak a piacon, a bíróságok előtt, a hétköznapi életben dúló örök harc során, azok mellett a gonosz orvtámadások mellett, amelyekkel szétmarcangolják egymást.

Valamikor bátran gyaláztuk a királyokat, akiket azzal vádoltunk, hogy nagyravágyásuk feldúlja a világot és a viszály tüzét szítja a

jámbor népek között. Immár fölismertük rettenetes tévedésünket. Az uralkodók úgyszólván mind pacifisták. A háború nem annyira az egyes embereknek, mint a népeknek a műve. Hiába ujjongtunk azon, hogy véget ért a kaoinet-háborúk kora. Most már azt a nagyszerű haladást sirathatjuk, amely a jóval borzasztóbb népháborúkkal ajándékozott meg bennünket.

A kultúra nem tudja leküzdeni az emberiség ősi ösztönét. Az ember háborús egy bestia. Amikor annyi meggyőző bizonyíték tanúskodik az ember harcias természetéről, vájjon mondhatjuk-e, hogy a háború kultúraellenes? Nem szabad, hogy a kultúra bármiféle emberi dolgot is idegennek ítéljen magához. És vájjon van-e még oly igazán emberi dolog, mint amikor titáni daccal sorompóba szólítjuk a végzetet és életünk megkockáztatásával is szabad és igazságos új életet küzdünk ki magunknak az ellenségtől?

(1915 július.)

SZERBIA.

Szerbia sorsa immár beteljesedett! Súlyos a büntetése, de nem súlyosabb annál a bűnnél, mely ezt az elvakult népet terheli. Soha még népennyi konoksággal és makacssággal vissza nem utasított minden tanácsot, még a régmúlt időben

sem, amikor próféták dörögtek a nép romlottsága ellen.

A szerencse nagyon sokszor mosolygott Szerbiára. Kedvező körülmények egész láncolata Macedónia urává tette és a második Balkán-háborúban is inkább szerencséjének, semmint érdemeinek köszönhette győzelmi zsákmányát. Más nép, amely egész lelkével a nemzeti becsvágy beteljesülésén csüng, hálás elégedettséggel fogadta volna a kegyes sors ajándékát. A hirtelen fölvergődött rajah-nemzetség legmerészebb álmaiban sem mert volna annyit remélni, amennyit ez a nem várt eredmény juttatott neki. De ezt a nagy szerencsét a sors valósággal örjöngésig elvakult népre pazarolta rá.

A bukaresti szerződésen, amely nem sejtett gyarapodást szerzett Szerbiának, még meg sem száradt a tinta, amikor a telhetetlen becsvágy máris megmozgatott minden követ, hogy Boszniát és Hercegovinát megkaparintsa magának. A szerencse elkapatta a belgrádi urakat. Pasicznak a háború előestéjén kelt jegyzékei olyan hűrt pengettek, amely rávall egy túlságosan megduzzasztott győzelmi önérzetnek könnyen izgatható érzékenységére. Határszéleinken egy pillanatig sem szünetelt az aknamunka. A szerb nép azt hitte elvakultságában, hogy rövid időre sem állapotodhatik meg diadalmas előretörésében. A katonai és polgári hatóságoknak háború-

ból visszatért képviselői azonnal hozzáláttak, hogy forradalmi propagandával behálózzák határainkat és ottani területeinket mennél előbb Macedónia sorsára akarták juttatni. A szerb türelmetlenség sem szünetet, sem nyugtot nem ismert. Ebben a hajdan kemény szolgaságban tepsedő rajah-népben mi keltette föl egyszerre ezt a mértéktelen só várságot? Száz éve sincs, hogy a szerbek legszomorúbb állapotban voltak, amelyhez képest a jobbágyság paradicsomi életet jelent. Ha valamely szerb belovagolt a városba és útközben az ozmán úrinép egyik tagjával találkozott, le kellett szállnia lováról. Élete és vagyona mindenestül ki volt szolgáltatva idegen zsarnokok önkényének. Furcsának tetszik, hogy a szerbek akkortájt a szultánhoz intézett számtalan kérvényekben miket hangoztattak nagy nemzeti követeléseként. Az egyik ilyen felségfolyamodásban azt a kérést találjuk, akadályozza meg a szultán a fiatal párok egyházi esketésének támadásokkal és szöktetésekkel kvaló megzavarását. Ilyen kevéssel érte be akkortájt a nemzeti becsvágy. A szerb népnek az volt a legfórróbb óhajtása, hogy bekebeleztessék a monarchiába. Attól a naptól fogva, amikor negyvenezer drinamenti szerb család vendégszerető hajlékot talált Magyarországon, a szegény elnyomottak csak arra vágyódtak, hogy nyugodtan élhessenek a Habsburgok jogara alatt.

1806 májusának emlékezetes napja volt az, amikor Kara Györgye Ferenc császár elé terjesztette híres petícióját, azzal a kéréssel, hogy amennyiben a császár hatalmába keríti Belgrád várát, a szerbeknek az a szerencse jusson osztályrészül, hogy a monarchia főnhatósága alatt valamely főherceg kormányozzon helytartóként.

Később azonban a szerbek egészen másképen olvasták a történetet. Lemondtak a csendes boldogságról, amely a felszabadult népnek osztályrészül jut, ha elérhető célokat tűz maga elé. A vakszerencséében bízó kártyás módjára mindent egyetlen lapra tettek, hogy megüssék a nacionalizmus nagy nyereségét. Politikai bohémek lettek, akik borsot törtek az egész világ orra alá. Elbizakodottságuk és hatalmi vágyuk háttartalan volt. A modern Szerbia története nagyon is igazolja a bibliának azt a mondását, hogy senki sem tűrhetősebb, mint az úrrá lett rabszolga. Jovan Risztics, a monarchia esküdt ellensége, mint Szerbiának a berlini kongresszuson való delegátusa ezt jelentette Milán királynak: »Amit itt elértünk, mindent Ausztria-Magyarországnak köszönhetünk. Még Pírotot is elvittatta tőlünk Oroszország, amely Bulgáriának akarta adni.« Sok ilyen esetet tudnánk idézni, amikor a monarchia védőszárnya alá vette a kis szomszéd népet, de ezt nem azért tennők, hogy jogcímet találjunk Szerbia irántunk való

hálájára. Háláról szó se legyen! De, amikor a monarchia következetesen ily jóindulatú politikát követett Szerbiával szemben, akkor még a legelvakultabb szerb politikusnak is be kellett volna látnia, hogy semmiféle természetes érdekünk nem ellenkezik Szerbiának fejlődésével és terjeszkedésével az elérhetőnek határain belül.

A szerbek nagyravágyása azonban régen túltette magát a józan politika korlátain. Stojan Protics, a Pasics-pártnak egyik vezére, az annexiós vita közben így szólt a szkupstinában: »Boszniát el kell ragadnunk a monarchiától, amely a nagyszerb eszme mindent legyőző hatalmának képtelen ellentállni. A monarchiának, miután a vele szomszédos népek igényeit területek átengedésével kielégítette, egy keleti Svájcnak szerepére kell majd szorítkoznia.« Erre az egész szkupstina örülten tapsolni kezdett. Ez pedig alig száz évvel történt azután, hogy Szerbia abban lelte volna legnagyobb üdvösségét, hogyha bekebelezzük a monarchiába. Soha még szerencsén nem volt elkapotottabb és követelőzőbb!

Azt az aggodalmat, hogy kis állam bajosan foszthat meg nagyhatalmat jelentékenyebb területektől, Piémont példájára való hivatkozással cáfolták. Piémont még csatákat is veszített és mégis a monarchiának a rovására gyarapodott. Ez a hasonlat meglehetősen sántított ugyan,

de azért mégis népszerű lett, fölizgatta a lelkeket és mennél kihívóbban viselkedtek a szerb politikusok, annál inkább vélték érezni Cavourhoz való hasonlóságukat.

Igaz ugyan, hogy Szerbia nem hivatkozhatott egy Dante napjaiból származó kultúrközösségre és amellett ennek a kis államnak a Balkán-félszigeten versenytársai is voltak, amelyek ellenkezés nélkül nem törődtek volna bele a szerb szupremáciába. Csakhogy a politikai számításnak mindazokat a hibáit, amelyeknek a fölizgató képzelet volt az okozója, az orosz pártfogónak hatalmas támogatásával akarták helyreütni. Hiszen az északi nagy rokon mindig olyan gondoskodást és segítő készséget színlelt szegény kis gyámfia előtt, hogy a legoktalanabb reménységek támadhattak a könnyelmű fantasztákban. Minden életképes szerb pártnak az ortodox hitrokonság és a szláv fajközösség lett a bűvös igéje.

Az egész elmúlt évszázad történetének tanúsága szerint azonban ez az érzelmi momentum épen mindig akkor mondott csütörtököt, amikor segítő hatására lett volna szükség. Több, mint három emberöltő óta a szerb rajah-t fölkelésre izgatják az ozmánok ellen, fényes ígéretekkel lépre csalják, de aztán, a békekötés alkalmával, cserbenhagyják. Valahányszor Oroszország békéről tárgyalt Törökországgal, újra meg újra föl-

bukkant ez a jellemző formula: »a szerb rajahkat a szultán kegyelmébe és nagylelkűségébe ajánljuk«. A nagy Oroszországnak ugyanis elég dolga van a világbirodalmi terveivel, semhogy sokat törődhetnék kis szövetségesével. Az egyik multszázadbéli nagy fölkelés után, amelyet a cár nevében szítottak, és amelyben ismét pórul jártak a rászedett szerbek, Oroszország méltányos volt, a cár minden templomban gyászmisét mondatott a sok ezer vértanúért, akik az ortodox hitért mentek a halálba, azonkívül 150 vitézségi érmet adományozott, továbbá 5000 rubelt utalványozott az elpusztított lakóházak fölépítésére. Ezt a megható alamizsnát azonban nem ingyen adták. Az orosz konzul el nem mulasztotta megjegyezni, hogy uralkodója, aki rettenetesen sajnálja, hogy most nem tehet többet, bizton számít arra, hogy a Törökország elleni legközelebbi háborúban a szerbek ismét kiállanak a gátra. Ezt a helota-viszonyt legjobban Milán király jellemezte ezekkel a szavakkal: »Mi szerbek vagyunk az aprópénz, amelylyel a nagy Oroszország megfizeti adósságait.«

A berlini kongresszuson is ugyanezt a módszert követte Oroszország. Szerbiát háborúba kergette. A cár egyik táviratot a másik után menesztette a plojeszti főhadiszállásról, hogy a szerbek induljanak és támadják meg Szulejman pasát. A béketárgyalások során azonban mellőzték Szer-

biát és kíméletlenül feláldozták annak a megfontolásnak, hogy Bulgáriát berendezik majd orosz kormányzóságnak, amelynek megnagyobbítása sokkal előnyösebben szolgálhatja az oroszok előnyomulást Konstantinápolyba, mint a messzebb fekvő Szerbia gyarapodása. És emberileg bármily visszataszítónak tűnik is ez a kíméletlenség, politikailag mégis némileg kedvezőbb lehet, mert legalább őszinte, megfelel a reálpolitika természetének meg lényegének és halomra dönti a hazug meg sivár frázisokat a szláv testvériségről, amely úgymint csak addig tart, amíg valami kézzelfogható érdek le nem leplezi vigasztalan hamisságát. Csak azt nem lehet elviselni s csak az hozza ki az embeikt a sodrából, hogy ez az erőszakosság és vérszomj által megbélyegzett ország merészeli a népszabadítás zászlaját lengetni. Az efajta kétszínűség fölháborító s az ember el szeretne sülyedni szégyenében, amiért ilyen hazugságok napfényre merészkedhetnek és hívők tömegére találnak. A legnagyobb lelki nyugalommal állíthatjuk azonban, hogy Szerbiában nincs egyetlen politikailag beszámítható ember sem, aki hinne Oroszország fölszabadító szándékában vagy céljainak tisztességes voltában. Téved tehát, aki Szerbia mai helyzetét talán olyannak képzei, mintha valamely jámbor, mitsem sejtő népet az ördögi Oroszország elkábított és megcsalt

volna. Szerbia kormányzói sohasem hittek Oroszország szeretetében és hűségében. A cári birodalmat csak lajtorjának tekintették, amelyen hallatlan szerencséhez jutnak s amelyet, ha elérték céljukat, kíméletlenül félredobtak volna. Az egész orosz-szerb összeköttetés hívei, bármilyen érzelgősen fitogtatták is a faj rokonságot, csak kölcsönös becsapáson alapul, aminthogy a politikai pártfogásnak mindenfajta viszonyában vagy a pártfogó, vagy a pártfogolt, de gyakran mind a kettő egyképen meg van csalva.

Oroszország visszaél Szerbiával és elejti. De csupán a körülmények akadályozták meg, hogy Szerbia meg nem előzte pártfogóját, meg nem csalta és el nem hagyta. A szerb pártfogolt már előre készült az elkerülhetetlen hálátlanság szerepére és csöppet sem átalotta volna, hogy kedvező alkalommal kimutassa foga fehérjét a kényelmetlenné vált protektornak.

A hazájukból elmenekült szerb politikusok közül többen már nagyot jajgatnak amiatt, hogy az orosz protektor visszaélt a faj rokon szerb néppel és csúfosan cserbenhagyta. De ez a panasz voltaképpen nem egyéb, mint keserves siratása annak, hogy a megcsalódott nagyszerb strébereknek, sajnos, nem sikerült az a kísérletük, hogy alaposan kihasználják a drága hitrokot és pártfogót, aztán pedig őt is hűtlenül elárulják.

(1915 november.)

WILSON ELNÖK.

Voltaképen kicsoda Woodrow Wilson, mifajta ember az Egyesült-Államok elnöke, akihez a minap azzal az esdeklő kéréssel fordult a pápa, hogy békeközvetítést vállaljon e rettenetes világháború közepett? Ez a hivatás fényes, szinte szédítő. A történeti érzék azt sugalja, hogy a pápának, aki valamikor maga is bírászkodást követelt népeken és királyokon, ez a lépess oly mozzanat, amely arra kényszerít bennünket, hogy megálljunk és szemébe nézzünk annak a férfiúnak, akihez a Szent Atya szózatát intézte. Milyen az Unió elnökének szellemi és lelki alkata? Miféle egyéniség? Igazán a hivatottak és kiválasztottak közül való? Olyanféle ember-e, hogy méltó lehet az ilyen fenkölt küldetésre?

Ha bíborban született uralkodó volna, nagy trónusnak örököse, akkor a királyi palást fenségeseen hullámozná körül egyéniségét. A korona fénye, annak a dinasztíának, amelyből származott, évszázadokon keresztül megszentelt nimbusza ő mellette szólna.

De Woodrow Wilson csak olyan ember, mint te meg én, kedves olvasó. Apja egyszerű polgár volt. Az amerikai köztársaság legnagyobb rangú tisztviselője még néhány évvel ezelőtt a Prin-

ce-ton-egyetem katedrájáról adott elő és a szigorlatokon pótvizsgára utasította a fogyatékosan elkészült diákokat.

Most pedig már olyan magaslatra emelkedett, hogy a kereszténység főpásztora mint magánál felsőbb fórumhoz folyamodik ő hozzá és ünnepelesen megfogadja, hogy munkatársaként fog közreműködni a béke előmozdításában. Ennek a helyzetnek nem a külső fénye kápráztat el bennünket. De szívünkbe markol a kérdés: Minthogy ez a férfiú nem született bele ebbe az állásba, minthogy ti mint a legderakabbat és a legnagyobbat szemeltétek ki magatoknak, vájjon az igazi férfiút választottátok-e, vájjon az igazi férfiú került-e a neki való helyre?

Önkéntelenül problémává szélesedik ki ez a kérdés, az emberiség egyik ősi problémájává, a királyság és a köztársaság kérdésévé, azzá a kérdéssé, vájjon jobb-e, ha az államot elválaszthatatlanul összekötjük valamely elő jogos családnak a sorsával, vagy pedig a választással kiszemelt legméltóbbikra bizzuk-e rá az állam vezetését? A legméltóbbikra? — ez ám a kérdés veleje. Bizonyos, hogy nem mindig az a legméltóbbik, akit körülujjong a tömeg. A tapasztalat azt tanítja, hogy nem mindig uralkodói erények egyengetik a jelölt útját és hogy olykor a jelentéktelenség, a csupa szürke árnyalatból összetevődött határozatlan egyéniség a leg-

jobb ajánlólevél. A világ legszellemesebb nemzete egész sereg nyilvánvaló közepszerűséget választott köztársaságának elnökéül, mint amilyen Félix Faure, Loubet, Fallières, hogy Poincarét ne is említsük. Intellektualitás dolgában a franciák nem jártak sokkal jobban köztársasági uraikkal, mint hogyha régi dinasztiáik valamelyikéhez ragaszkodtak volna.

Hogy Woodrow Wilson mint hetven millió ember kiválasztottját kiáltották ki elnöknek, az ép úgy lehet a szerencsének a dolga, mint az érdemé. Véletlenül támadt társadalmi áramlatnak, vagy valamely klikknek a kedvezése ragadhatta fölfelé. A választás eredményéből nem szabad határozottsággal következtetnünk egyéniségének a jelentőségére. Megbízhatóbb mértéket nyújt nekünk tudományos és politikai tevékenysége, az a sok könyv, amelyekben kifejtette véleményeit. Wilson ugyanis az irodalomból és a tanárságból vetődött a politikába. Könyvei megnyernek bennünket számára. Határozottan egyéniség. Mindenesetre derekasan törekszik arra, hogy elmélyedő gondolkodás útján tisztába jusson az embereket és népeket mozgató problémákkal.

Könyvei közül nem a legjelentőségesebbnek, de bizonyára a legjellemzőbbnek a címe: »Csak irodalom.« Mit jelentsen ez, mi ennek a homályos címnek az értelme? Ebben a címben vala-

milyen tanáros irónia rejlik. Ti azt mondjátok, hogy az irodalom semmisenem a tudományhoz képest. Ti megvetitek az úgynevezett szépirodalmat! Nos hát, én, a szakember, a jogtudományok tanára, én azt mondom, hogy az irodalom, amennyiben az ilyen értékek egyáltalában megmérhetők, fontosabb a tudománynál. Az irodalomban jutnak kifejezésre a népek igazi érzései és gondolatai, az irodalom a nép-lélek tükre. Jogtudós irodalmi műveltség nélkül olyan halottkémhez hasonlít, aki bábáskodik, olyan babagyároshoz, aki vérszegénység ellen ír receptet. Wilson tanár úr ezen a ponton mód nélkül fölhevül és egymásra halmozza mindazokat az érveket, amelyek éles észnek és gyakorlott vitázónak mindig rendelkezésére állanak. Szimpla tanár így nem beszélne. El sem képzelhetni kevésbé amerikai dolgot, mint a szépségnek ezt a kultuszát, a nagyért és fenségesért, a nem gyakorlatias idealizmusért való ezt a rajongást. Az ilyfajta eszmékkal az Unióban/különösen politikai küzdelmekben nem szoktak boldogulni, választási csatákban pedig ily eszközökkel győzelmeket korántsem lehet aratni. Wilson maga is belátta ezt és jóformán megijedt a saját bátorságától. Szorongani kezdett a maga istenien ideális tökéletességétől. A történelemben sokat kutatott analógiák és példák után, hogy megállapítsa, milyen sorsuk

lehetett a gyakorlati életben az olyan politikusoknak, akik az államtudománynak és a kormányzó művészetnek felsőbbrendű fölfogásában és kezelésében jeleskedtek.

Walter Bagehotról és Burkeról szóló érdekes tanulmányaiban Wilson megpróbálkozott e kérdés megfejtésével. Mind a két politikus fényes író is volt. Wilson nem kevésbé az. A politikában azonban, bár utolérhetetlen tökéletességgel művelték, egyiküknek sem volt szerencséje. Mind a ketten csak úgynevezett szellemi, azt mondhatni lappangó befolyást gyakoroltak, de vezető állást nem vívtak ki. Ennek a kudarcnak mi az oka? E körül a kérdés körül forognak Wilsonnak gyakran aggodalmaskodó gondolatai. A két értekezésből szinte kihallik a szerzőnek félős szívdobogása, aki így okoskodik: vájjon önálló gondolatok nem akadályai-e a karriernek? A gondolatok és problémák embe-
rének egyáltalában van-e jövője a politikában, az ügyes ambíció és a ravasz fogások furfangosai mellett? Aztán pedig — mibenkülönbözik a politikai cselekvésnek képessége a politikai elmélkedésnek a képességétől? Hogyan volt lehetséges, hogy a párteberek élhetetlennek szídták a nagy Burket, aki pedig oly mérhetetlen szolgálatokat tett nekik? Talán ezeknek az embereknek a szemében élelmesnek lenni annyit tesz, mint minden felsőbbrendű gondolatnak,

minden tágas látókörnek, minden mélyebb belátásnak a híjjával lenni? A politika napról-napra él. Az a férfi, aki nem lát tovább az orránál, nincs-e jelentékenyen előnyben? Bürke az ő lángelméjének lett az áldozata. Kinevezések alkalmával mindig mellőzték. És valahányszor pártja az ő zsenijének segítségével uralomra jutott, neki, ha már egészen félre nem tolhatták, mindig másod-, vagy harmadrangú állással kellett beérnie. Bizony kétesértékű ajándék a politikai lángelme! Mennyivel könnyebb azoknak a karrierjük, akik ama banális köznapi mesterkedéshez értenek, amelyet a politikai tehetség legnagyobb tökéletességének szoktak tekinteni.

Wilson sokat gondolkodott a közéletnek erről a problémájáról. Komor gondolatok szállották meg agyát. Mert hiszen bőségesen jutott neki is azokból a végzetes adományokból, amelyek oly boldogtalanná tették Burket és Walter Bagehotot, aki évtizedeken keresztül titkos pénzügyminiszteri szerepet vitt, de mandátumhoz sohasem jutott. A szellemmel, tudással és előkelőséggel megterhelt Wilson hogyan gondolhatott politikai karrierre, amikor a legjellemtelenebb agyafúrtakkal és a legravaszabb klikkfőnökkel kellett volna versenyeznie? Az ember sorsa azonban nem valami kimért sablon szerint játszódik le, hanem egyéni vonások, sőt vélet-

lenségek is irányítják. Ezt bizonyítja Wilson esete is. Bármilyen kedvezőtlen kockázatot jelent is az amerikai választói értekezleten a tehetség és az előkelőség, Wilson pályafutása mégis azt tanúsítja, hogy a megterhelő handicap mellett sem leküzdhetetlenek az akadályok. Így esett, hogy a princetoni tanárt New-Jersey kormányzójává választották. Ezután pedig soha ne merjen senki az élhetetlen tanáron élcelődni! Megtörtént az a hallatlan dolog, hogy Wilson, a katedra embere, alaposan kitisztogatta ezt a leghírhedtebb korrupciós istállót és nagy r ikeket ért el. Visszahódította a gázzal, villamosággal és vízzel való ellátást, amelyet valóságos rablószerződések alapján sajátítottak ki maguknak mindenféle társaságok. De a tanár úrnak az volt a legnagyobb diadala, hogy végül a panamázó társaságok igazgatói is teljesen kibékültek vele. Kormányzó úr — mondották neki, — azt hittük, hogy ön tönkretesz majd bennünket. A veszedelem azonban, amelytől tartottunk, be nem következett. Voltaképen nem is jártunk rosszul az ön kormányzósága alatt. Szinte örülünk neki, hogy megszabadultunk a tiltott üzelmek okozta bizonytalanságtól.«

Wilson tehát New-Jersey részére fölfedezte, hogy a becsületesség nem okozza feltétlenül az ember romlását, sőt hogy a tisztesség egészen jó üzlet is lehet. Pompás fölfedezés ez, mely Wil-

sonnak is hasznára vált. A new-jersey-i nagy siker a kormányzónak utat egyengetett az elnökséghez. Programjának veleje a trösztök elleni harc, programbeszédeinek gyűjteménye —. Új szabadság címmel jelent meg — sajátos jelenség. Wilson előtt nem mondtak sok ilyfajta programbeszédet. Ezek voltaképpen értekezések, amelyek az individualizmusról az állami szocializmusra való áttérést tárgyalják. A szerző akadémikus Hiedelemmel lobogtatja az agitáció vörös zászlaját és tiszteséggel meg becsülettel izgat gyűlöletre és megvetésre a trösztmágnások ellen. Bizony, az ilyen tanár úr veszedelmes egy ellenség! Támadás közben kemény, kegyetlen és kérlelhetetlen, de, én Istenem, mégis milyen illedelmesen, milyen tisztes hangon támad! Úgy látszik, hogy a szerzőnek szinte megszakad a szíve, amiért általánosságban annyi sok borzasztóságot kell leírnia a trösztmágnásokról, bár Rockefeller és Morgan urak személyének mindenféle bókot mondott üzleti lángelméjükéről.

Wilson diadalmaskodott másik két versenytársán, Tafton és Roosevelten és mint győztes került ki a választási harcból. Hogy a trösztök ellen hirdetett küzdelmét igazán véghez vitte-e, arról mitsem hallottunk. Talán a háború akadályozta meg ebben, mert hiszen a világfölfordulás új helyzetet teremtett és úgy látszott,

hogy az Egyesült-Államok, mint az elnyomott semlegesek vezetői, nagy szerepre vannak hivatva.

Most kellett kiderülnie, hogy miféle bordából szőtték Woodrow Wilson? Most kellett kiderülnie, hogy könyveiben igaz-e az ideális lendület, vagy pedig csupán nagy virtuozitással keresztülvitt szónoki művészkedéssel állunk-e szemben?

Akaratlanul is Wilson elődje, Roosevelttel jut az ember eszébe. Bizonyos, hogy a pusztáknak ez az irodalmi szempontból eléggé otromba lovasa meg nem mérkőzhetik a minden irodalmi hájjal megkent Wilsonnal. Ámde a beotiai sok tekintetben mégis túlesz a méztől csepegő attikáin! Roosevelttel őszinte temperamentumával és melegszívű egyéniségével hatott. Programja az volt, hogy az erős akarat és az igaz érzés nagy hatással lehet a politikában is ' és gyakran többet jelent, mint az olyfajta töprengés, amely a dolgok sok oldalról való szemlélésén túl sohasem érik bátor elhatározássá. Rooseveltnak talán sikerült volna, hogy a pápa felhívására megtalálja a megváltó ígét. Bizonyos, hogy Roosevelttel sem teremthette volna meg a békét, de ebben a páratlanul komoly helyzetben nem sokat okoskodott volna, hanem megtalált volna egy szívből fakdt szót, amely megkap minden szívet, s a melylyel arra kény-

szerítette volna a világot, hogy kissé szüneteltesse a tömeggyilkolást és ő rá figyeljen.

Wilson hallgatott és nem is tehetett egyebet, mint hogy hallgasson. Aki lelkét szőröstül-bőröstül eladta a municiószállítás nemtelen szenvedélyének, az eljátszotta azt a jogot, hogy az emberiség meg a kultúra nevében szóljon és lelkükre beszéljen a gyűlölettel eltelt népeknek. Nincs meg neki az erkölcsi tekintélye ahhoz, hogy a felsőbbrendű emberiség piederesztáljáról szónokolhasson.

A párttaktika és a pártérdek szempontjából bizonyára nagyon fontos okok azok, amelyek Wilson elnököt a semlegességről való olyannyira különös fölfogására készítetik. Csakhogy a magafajta embernek, annak az embernek, aki oly magasröptűnek indult, mint ő, bizony nem lett volna szabad rászánnia magát arra, hogy vakon meghajol a köznapi hasznosság érvei előtt. Úgy látszik, Wilson oly sokáig gondolkodott azon a problémán, hogy nagy eszmék értékét közvetlen hasznosságuk szempontjából kell-e megbírálni, míg szerencsésen oda nem jutott, hogy egészen sutba vesse őket. A nagy szerepet, amely, mint a semlegesek vezetőjének, mint a békekötés oltalmazójának, neki volt szánva, nem tudta megbecsülni és politikai taktika okából nem vállalta. Ámde a taktika csalóka egy tudomány és az elárult ideálok bosszuló an-

gyalokként kínozzák lelkünket. Aki könnyelműen a napi sikernek áldozza föl ideáljait, gyakran keservesen tapasztalhatja, hogy megtagadása mindannak, ami egykor szent és drága volt előtte, nem biztosítja a gyakorlati politikusnak mindig azt a nagy sikert, amelyre számítani szokott.

(1915 május.)